

บทที่ ๕

วิเคราะห์ศัพท์และเสียงภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ที่มีอิทธิพลมากในภาษาไทย หมวดศาสนา

ภาษาบาลีเป็นภาษาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้ในการสนทนาและตรัสแสดงพระธรรมเทศนาเผยแผ่พระศาสนามาตั้งแต่เริ่มแรก อีกอย่างหนึ่งชาวพุทธไทยเชื่อกันว่าภาษาบาลีเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์มีชื่ออ้างจากพระบาลีว่า

สา มาคธี มุลภาสา นรา ยายาทิกปปีกา
พรหฺมานิ จสุตฺตลาปา สมฺพุทฺธา จาปี ภาสเร
แปลว่า “ภาษามคธเป็นภาษาของเสฏฐบุคล ๔ จำพวก คือ

๑. อาทิกปปีกบุคล บุคลที่เกิดในต้นกัป
๒. พรหม
๓. อัสสุตฺตลาปบุคล คือบุคลที่ไม่เคยฟังคำพูดของมนุษย์
๔. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า^๑

หลักฐานที่ยกมายืนยันได้ว่าภาษามคธ หรือบาลีนั้นเป็นภาษาที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก โดยเข้าไปแทรกอยู่ในภาษาไทยมาตั้งแต่พระพุทธศาสนาเข้ามาตั้งมั่นในประเทศไทย และมีความศรัทธาว่าเป็นภาษาที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงให้ความสำคัญ ให้ความเคารพในการสวดมนต์ แต่เมื่อมาเป็นคำไทยบางคำก็กลายรูปศัพท์เป็นคำไทยแล้วใช้พูดกันจนติดปาก ตัวอย่างเช่น ชายคนนั้นมีบุคลิกดี หญิงคนนั้นมีวาจาไพเราะ คำว่า บุคลิก และวาจา เป็นคำบาลี ซึ่งบรรพบุรุษของไทยได้มีความชาญฉลาดในการนำภาษาอื่นมาดัดแปลงใช้ได้ดีมาก ภาษาบาลีนั้นเป็นภาษาที่มีวิภคิต ปัจจัย มีรากศัพท์ เมื่อนำมาผสมกันโดยวิธีทางไวยากรณ์ภาษา จึงได้คำศัพท์ออกมาใช้พูดกัน

ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ในการชี้ให้เห็น รากศัพท์-เสียง ความหมายของศัพท์บาลีสันสกฤตคำที่มีใช้มากในสังคมไทยซึ่งจะลำดับความสำคัญของอิทธิพลที่นำมาใช้ด้านต่าง ๆ ต่อไปโดยแยกได้เป็นหมวดดังนี้

๕.๑ หมวด อิทธิพลด้านพิธีกรรมทางศาสนา

๑) ปรีคฺต สิ่งป้องกัน การป้องกัน การรักษา มีรูปวิเคราะห์ = ปรีโต สมฺนฺโต สฺตฺตฺตานํ ภยํ อุปฺทฺทวํ อุปฺสฺคฺคฺญจฺ ตายติ รกฺขฺตีติ ปรีคฺตฺ สิ่งที่ป้องกันภัยเป็นต้นให้แก่สัตว์รอบด้าน,

^๑ เสนาะ ผดุงฉัตร, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒) หน้า

(ปริ บทหน้า ตา ธาตุในความป้องกัน อ ปัจจัย ช้อน ต)^๑

๑.๑ ปริตต(ป) ออกเสียง ประดิ-ตะ ปริตร(ส) ออกเสียง ประริด

๑.๒ ในพระไตรปิฎกบาลีมี ๑ คำคือ “ปริตรระมมณปัญญา” เล่มที่ ๑๕ อภิธรรมปิฎก วิภังคปกรณ์ ที่ว่าด้วย ญาณวัตถุข้อ ๑๕๗^๒

๑.๓ ในพระไตรปิฎกอรุทธกถามี ๕๗ คำ ว่าด้วย “สถานที่อนุภาพแห่งพระปริตรเหล่านี้ คือ รัตนปริตร เมตตาปริตรขันธปริตร ธชัคคปริตร อาฏานาฎิยปริตร โมรปริตร เป็นไปชื่อว่า อาณาเขตซึ่งมีแสน โภกิจักรวาลเป็นที่สุด.

๑.๔ เรื่องสวดพระปริตร มีวินิจฉัยว่า “ภิกษุถูกชาวบ้านอาราธนาว่าโปรดทำพระปริตรแก่คนไข้เถิด ขอรับ! ดังนี้ ไม่ควรทำ, แต่เมื่อเขาอาราธนาว่า โปรดสวดเถิด, ควรทำ. ถ้าแม้ภิกษุนั้น มีความวิตกว่า ธรรมคامنุชย์ทั้งหลาย ย่อมไม่รู้, เมื่อเราไม่ทำ จักเป็นผู้เดือดร้อน ดังนี้, ก็ควรทำ.

ส่วนภิกษุถูกอาราธนาว่า โปรดทำน้ำพระปริตร เส้นด้ายพระปริตรให้เถิด..”^๓

๑.๕ เรื่องพระปริตรที่เมืองไพศาลี “ดูก่อนอานนท์ เธอจงเรียนรัตนสูตรนี้ ถือเครื่องประกอบพลีกรรม เทียวเดินไประหว่างปราการ ๓ ชั้นแห่งกรุงเวสาลีกับพวกเจ้าลิจฉวีราชกุมาร ทำพระปริตร แล้วได้ตรัสรัตนสูตร..”^๔

๑.๖ ปริตต หรือ ปริตร ได้แก่การสวดพระปริตรของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา คำนี้รู้จักกันในเรื่อง สวคมนต์ เจริญพระพุทธรูปมนต์ เชื้อเรื่องอนุภาพของพระพุทธรูปมนต์ ซึ่งมีประวัติความเป็นมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เช่นเรื่อง आयुวัฒน์กุมารซึ่งมีความเชื่อในกาลานี้ “อภิวาทนสีลิสฺส นิจุจ วุฑฺฒาปจาโยโน จตฺตารโ ชมฺมา วุฑฺฒนฺนฺติ आयु วนฺโณ สุขํ พลํ. ธรรม ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ เจริญแก่ บุคคลผู้กราบไหว้เป็นปกติ ผู้อ่อนน้อมต่อท่านผู้เจริญ เป็นนิตย^๕” ในประโยคบาลีดังกล่าวเป็นคำกล่าวอวยพรให้มีอายุ วรรณะ สุข พละ ใช้พูดกันทั่วไปสมัยพุทธกาล สังกเกตจากการที่พราหมณ์ได้ให้พรแก่บิดามารดาของอายุวัฒน์กุมารขณะที่มนัสการคารวะเสร็จ แต่พออายุวัฒน์กุมารไหว้แล้วพราหมณ์กลับนิ่งเฉย เมื่อถามถึงสาเหตุจึงรู้ว่า อายุวัฒน์กุมารจะมีชีวิตอยู่ได้อีก ๗ วัน บิดาของอายุวัฒน์กุมารจึงถามถึงวิธีแก้ไข เมื่อพราหมณ์ไม่รู้จึงแนะนำให้ไปทูลถามพระพุทธรเจ้า พระองค์จึงตรัสถึงวิธีแก้คือ การสวดพระปริตร ด้วยอนุภาพพระปริตร อายุวัฒน์กุมารจึงมีอายุยืนยาวมาถึง ๑๒๐ ปี

^๑ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๘, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดศัพท์วิเคราะห์ พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐) หน้า

^๒ อภิ.วิ. ๑๕/๓๕๗/๓๘๒

^๓ วิ.อรุทธ./๒ มหา.ป. หน้า ๔๔๒

^๔ ชุ.ช.ปาฐุ, ธ. อิติ.สุ.นิบาต,อ.(ไทย) ๑๕/ ๒๒๖

^๕ อรรถกถา ชุททกนิกาย คาถาธรรมบท สหัสสวรรคที่ ๘ (ธรรมบทภาค ๔)

๒) มนุต มนต์ เวท อาคม= ตัก เวท มุนาติ ชานาติ มนุโต วิชาเป็นเครื่องรู้ข้อปฏิบัติใน คัมภีร์พระเวท (มุน ธาตุ ในความหมายว่า รู้ ต ปัจจัย, แปลง อุ เป็น อ)^๑ พระธรรมกิตติวงศ์ฯ, อ้างแล้ว หน้า ๕๑๑ คำ มนต์ เป็น บาติ มนตรเป็น สันสกฤต คำศักดิ์สิทธิ์, คำสำหรับสวด เพื่อเป็นสิริมงคล เช่น สวคมนตรี, คำเสกเป่าที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ เช่น ร่ายมนตร์ เวทมนตร์^๒.

คำว่า มนต์หรือสวคมนตรี เป็นคำที่รู้จักกันดีในสังคมไทย แม้จะเป็นเรื่องของศาสนา พราหมณ์มาก่อนเช่นการทำน้ำ “เทพมนต์” ของชาวฮินดูแต่ชาวพุทธยังติดธรรมเนียมเดิม และมีความเชื่อเรื่องของความขลัง ศักดิ์สิทธิ์อยู่แบบพุทธศาสนาในลัทธิตันตระที่เข้ามา ภายหลัง

๒.๑ มนุต(ป) ออกเสียง นัน-ตะ มนต์(ส) ออกเสียง มน

๒.๒ ในพระบาลีพระไตรปิฎกมีคำว่า มนต์ ปรากฏอยู่ ๓๖๑ คำ แต่มีความหมายไปใน เรื่อง ธรรมะ ไม่ใช่เรื่องเวทมนต์ที่ทำให้ขลังดังตัวอย่าง “ทรงดิเตียนแล้วบัญญัติสิกขาบท ทรงแสดง ดั่งนี้ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลครั้งนั้น พราหมณ์นั่งบนอาสนะดำสอนมนต์แก่พระเจ้าแผ่นดินผู้ ประทับนั่งบนพระราชอาสน์สูง ยังไม่เป็นที่พอใจของเรา ไฉนในกาลบัดนี้จักพอใจที่ภิกษุนั่งบน อาสนะต่ำแล้วแสดงธรรมแก่คนนั่งบนอาสนะสูงเล่า การกระทำของพวกเขา นั้น ไม่เป็นไปเพื่อ ความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส หรือเพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว

๒.๓ มนต์ ที่ทรงแสดงเกี่ยวกับความลับไม่เปิดเผยดังนี้ “สิ่งที่กำบังไม่เปิดเผยนำไปมี ๓ คือ มาตุคาม กำบังไม่เปิดเผยนำไป ๑ มนต์ของพวกพราหมณ์กำบังไม่เปิดเผยนำไป ๑ มิฉลาทิฎฐิ กำบังไม่เปิดเผยนำไป ๑....”^๓

๒.๔ ในอรรถกถามีคำว่ามนต์ถึง ๗๑๕ คำที่สำคัญมีคำว่า “พุทธมนต์” หมายถึงพุทธพจน์ ดังข้อความ “มานพเข้าไปหา มารดาบิดาแล้วพูดว่า บรรพชิตรูปนี้ย่อมรู้พุทธมนต์ และท่านก็ไม่ให้ แก่ผู้ที่ไม่บวชอยู่ในสำนักของท่าน กระผมจักบวชในสำนักของท่านนั้น แล้วเรียนเอามนต์”^๔.

วิเคราะห์คำว่ามนต์และปริตร ทั้งสองคำดังกล่าว น่าสังเกตอย่างหนึ่งคือ ไม่พบในพระ บาลีที่เป็นพุทธพจน์ที่มีหนึ่งคำคือ ปริตร ธรรมมณ ปัญญา ก็เกี่ยวกับเรื่องปัญญาในชั้นของพระ โยคาวจรพิจารณาเป็นธรรมชั้นพระอภิธรรม แต่ที่มีมากคือในอรรถกถา ฎีกาต่อจากพระบาลี ตามที่ พระอรรถกถาจารย์ขยายความต่อมา ซึ่งค่อนข้างจะมีเรื่องเข้าไปใกล้มนต์และปริตรของพราหมณ์ มากขึ้น จะเห็นได้จากคำว่า “ทำน้ำพระปริตร เส้นด้ายพระปริตร” เส้นด้ายหมายถึง สายสิญจน์ ที่ พระสงฆ์ใช้อยู่ในปัจจุบันเพื่อทำพิธีสวดหรือเจริญพระพุทธรูปมนต์

^๑ อ้างแล้ว, พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์ วิเคราะห์ พิมพ์ครั้งที่ ๑, หน้า ๕๑๑

^๒ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒

^๓ มหา. พุ. (ไทย) ๒/๘๗๒/๑๐๘

^๔ มหา, ปฐม, อ. (ไทย) ๑/๗๓

๓) ปุณฺณ บุณฺณ, กรรมดี, กุศลมีรูปวิเคราะห์ = ปุณาติ อุตฺตโน สนฺตานุติ ปุณฺณํ กรรมที่ชำระสันดานของตนให้สะอาด(ปุ ชาติ ในความหมายว่า ชำระ,สะอาด ญฺย ปัจจัย, ลง น อากม, ลบ ณ และสระหน้า,แปลง น เป็น ญ ซ้อน ญ)^๑

๓.๑ ปุณฺณ(ป) ออกเสียง ปุ-น-ยะ บุณฺณ(ส) ออกเสียง บุน

๓.๒ ในพระบาลีพระไตรปิฎกมี ๑๖๖๓ คำ ในเล่มที่ ๒๖ มากที่สุด คือ ๔๘๓ คำดังตัวอย่าง “พระโมคคัลลานะถามว่าตั้งอันแล้วด้วยแก้วไพฑูรย์ของท่าน อันใหญ่โต ลอยไปในที่ต่างๆได้เร็วดังใจตามปรารถนา ท่านมีกายอันประดับแล้ว ทัดทรงมาลัยนุ่งห่มผ้าอันสวยงาม มีรัศมีเปล่งปลั่งดังสายฟ้าอันแลบออกจากกลีบเมฆท่านมีวรรณะเช่นนี้เพราะบุญอะไร..”^๒

๓.๓ ในพระไตรปิฎกอรรถกถามี ๓๖๘๕ คำมากที่สุดคือเล่มที่ ๗๑ ดังตัวอย่าง “พระเถระแม่นี้ ได้บำเพ็ญบุญญานิการในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ตั้งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยของพระนิพพานในภพนั้น ๆ..”^๓

ความเชื่อบุญหรือการทำบุญนี้ ได้รับการสืบทอดมาเป็นเวลาอันยาวนาน มีตัวอย่างมากมายในพระไตรปิฎก อรรถกถาพระสูตรต้นปิฎก ฯลฯ ที่คุ้นเคยเป็นอย่างดี^๔ คือ

บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการเป็นเบื้องต้น มีความเชื่อในคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าเมื่อทำบุญกุศลแล้วล่วงลับไปจะได้ไปสู่สุคติ ในภพภูมิที่ดี ถ้าปฏิบัติให้ครบมีถึง ๑๐ ตัวอย่าง “คุณกรณิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้ ๓ ประการเป็นไฉน คือ บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยทาน ๑ บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยศีล ๑ บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยภาวนา ๑ คุณกรณิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานนิดหน่อย ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลนิดหน่อย ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นผู้มีส่วนช่วยในมนุษย์^๕

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

บุญกิริยา๑๐ (การทำบุญ๑๐วิธี)^๖ ตามหลักพุทธศาสนา มีการทำบุญด้วยกัน ๑๐ วิธี เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ (สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ ๑๐ ประการ) คือ

^๑ อ่างแล้ว, พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์ พิมพ์ครั้งที่ ๑, หน้า ๔๓๓

^๒ ชุ. วิ. เปต. เถร-เถรี.(ไทย) ๒๖/๒/๒

^๓ ชุ. อ.อ.(ไทย) ๓๑/ ภาค ๑/๔๐

^๔ อัง. สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต (ไทย) ๒๓/ ๒๑๕ - ๒๑๘.

^๕ อัง. สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต ,อ.(ไทย) ๒๓/ ๒๑๕ - ๒๑๘.

^๖ www.lamdham.net/cgi-bin/kratoo.pl/๐๐๐๕๐.htm - ๓๕k

๑. ให้ทาน แบ่งปันผู้อื่นด้วยสิ่งของ ไม่ว่าจะให้ใครก็เป็นบุญ (ทานมัย) การให้ทานเป็นการช่วยขัดเกลากามเห็นแก่ตัว ความคับแค้น ความตระหนี่ถี่เหนียว และความติดยึดในวัตถุ นอกจากนี้สิ่งของที่เรแบ่งปันออกไป ก็จะเป็นประโยชน์กับบุคคลหรือชุมชนโดยรวม

๒. รักษาศีล ก็เป็นบุญ (ศีลมัย) เป็นการฝึกฝนที่จะ ลด ละ เลิก ความชั่ว ไม่ไปเบียดเบียนใคร มุ่งที่จะทำความดี เพื่อเพื่อแผ่ผู้อื่นเป็นการหล่อเลี้ยงบ่มเพาะให้เกิดความดีงาม และพัฒนาคุณภาพชีวิตไม่ให้ตกต่ำ

๓. เจริญภาวนา ก็เป็นบุญ (ภาวนามัย) การภาวนา เป็นการพัฒนาจิตใจ และปัญญา ทำให้จิตสงบ ไม่มีกิเลส ไม่มีเรื่องเศร้าหมอง เห็นคุณค่าสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ผู้ที่ภาวนาอยู่เสมอย่อมเป็นหลักประกันว่า จิตจะมีความสงบ ชีวิตมีความสุข คุณภาพชีวิตดีขึ้น สูงขึ้น

๔. อ่อนน้อมถ่อมตน (อปจายนมัย) ผู้น้อยอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ก็แสดงออกในความมีเมตตาต่อผู้น้อย และต่างก็อ่อนน้อมต่อผู้มีคุณธรรม รวมถึงการให้เกียรติ ให้ความเคารพในความแตกต่างซึ่งกันและกัน ทั้งในความคิดความเชื่อ และวิถีปฏิบัติ ของบุคคลและสังคมอื่น เป็นการลดความยึดมั่นถือมั่น ในความเป็นตัวตน ก็เป็นบุญ

๕. ช่วยเหลือสังคมรอบข้าง (ไวยวัจจมัย) ช่วยเหลือสละแรงกายเพื่องานส่วนรวม หรือช่วยงานเพื่อนบ้านที่ต้องการความช่วยเหลือ ก็เป็นบุญ

๖. เปิดโอกาสให้คนอื่นมาร่วมทำบุญกับเรา (ปัตติทานมัย) หรือในการทำงานก็เปิดโอกาสให้คนอื่นมีส่วนร่วมทำ - ร่วมแสดงความคิดเห็น รวมไปถึงการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วด้วย ก็เป็นบุญ

๗. ยอมรับและยินดีในการทำความดี (หรือทำบุญ) (ปัตตานุโมทนามัย) ของผู้อื่น เป็นการเปิดโอกาสร่วมใจอนุโมทนาในการทำความดีของผู้อื่น ก็เป็นบุญ

๘. ฟังธรรม (ธรรมสวนมัย) บ่มเพาะสติปัญญาให้สว่างไสว ฟังธรรมะ ฟังเรื่องที่ดีมีประโยชน์ต่อสติปัญญา หรือมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตที่ดี เป็นความจริง ความดี ความงาม ก็เป็นบุญ

๙. แสดงธรรม (ธรรมเทศนามัย) ให้ธรรมะและข้อคิดที่ดีกับผู้อื่น แสดงธรรม นำธรรมะไปบอกกล่าว เพื่อแผ่ให้คนอื่นได้รับฟัง ให้เขาได้รู้จักวิธีการดำเนินชีวิตที่ดี เป็นเรื่องของความจริง ความดี ความงาม ก็เป็นบุญ

๑๐. ทำความเห็นให้ถูกต้องและเหมาะสม (ทิฏฐชุกกรรม) มีการปรับทิฐิ แก้ไขปรับปรุงพัฒนาความคิดเห็น - ความเข้าใจให้ถูกต้องตามธรรม ให้เป็นสัมมาทัศนะอยู่เสมอ เป็นการพัฒนาปัญญาอย่างสำคัญก็เป็นบุญ ทิฏฐชุกกรรม หรือ สัมมาทัศนะ เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการทำบุญทุกชนิด และทุกโอกาส จะต้องประคบและประกอบเข้ากับบุญกิริยาวัตถุข้ออื่นทุกข้อ เพื่อให้งานบุญข้อนั้น ๆ เป็นไปอย่างถูกต้องตามความหมายและความมุ่งหมาย พร้อมทั้งได้ผลถูกต้องทาง

๔. ทาน การให้มีรูปวิเคราะห์ = ทียตีติ ทาน (ทา ชาติ ในความหมายว่า ให้ ยู ปัจจัย, แปลง ยู เป็น อน)^๑

- ทาน(ป) ออกเสียง ทา-นะ ทาน(ส) ออกเสียง ทาน

-ในพระบาลีพระไตรปิฎกมี ๒๕๓๕ คำ มากที่สุดคือเล่ม ๓๓.๑ มี ๒๓๗ คำ ตัวอย่างเช่น “ว่าด้วยผลแห่งการถวายเนื้อสุกรมสนน้ำผึ้ง

[๔] เราเป็นคนฆ่าหมูอยู่ในนครพันธุมดี เราเลือกเอาเนื้อดีๆ มาเทลงเช่นน้ำผึ้ง เราได้ไปอยู่ที่ประชุมสงฆ์ ถือเอาบาตรมาใบหนึ่ง เอาเนื้อใส่บาตรนั้นให้เต็มแล้ว ได้ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ ครั้งนั้น เราได้ถวายแก่พระสังฆเถระ ด้วยคิดว่าเพราะเอาเนื้อใส่บาตรให้เต็มนี้เรายังได้สุขอันไพบุลย์ เสวยสมบัติ ๒ อย่าง อันกุศลมูลตกเดือนเราแล้ว เมื่อถึงภพสุดท้ายจักเผากิเลสได้ เรายังจิตใจให้เลื่อมใสในทานนั้นแล้ว ได้ไปยังดาวดึงส์พิภพ ณ ที่นั้น เรากิน ดื่ม ได้สุขอย่างไพบุลย์ ที่มณฑป หรือโคนไม้ เรานึกถึงบุรพกรรมเสมอห้าฝน คือ ข้าวและน้ำ ย่อมตกลงมาเพื่อเราในครั้งนั้น ชาตินี้เป็นครั้งสุดท้ายของเรา ภพหลังกำลังเป็นไป ถึงในภพนี้ ข้าวและน้ำก็ตกลงมาเพื่อเราตลอดกาลทุกเมื่อ เพราะมรุตานนั้นแหละ เราท่องเที่ยวไปในภพ กำหนดรู้อาสาเวทังปวงแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสาเวอยู่ในภพที่ ๕๑ แต่ภพนี้ เราได้ให้ทานใด ด้วยทานนั้น เราไม่รู้จักทุกคิดเลย นี้เป็นผลแห่งมรุตาน เราเผากิเลสแล้ว . พระพุทธศาสนาเราทำได้สำเร็จแล้ว ดังนี้...”^๒

-ในพระไตรปิฎก อรรถกถามี ๕๖๗๔ คำ มากที่สุดเล่มที่ ๗๔ ดังตัวอย่าง “ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุไรภิกษุทั้งหลาย จึงไม่ไปเรือนของหม่อมฉัน ประมาณ ๑ เดือนแล้วเมื่อพระศาสดา ตรัสบอกเหตุ นั้นแล้ว ฝ่ายพระราชามีเมื่อจะทรงคล้อยตามเศรษฐี จึงให้มหาทานเป็นไปแก่ภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน. ชาวเมืองเห็นดังนั้น เมื่อจะอนุวัตตามพระราชามี จึงให้มหาทานเป็นไป ประมาณ ๑ เดือน. ชาวเมืองให้มหาทาน ซึ่งมีตุ๊กตาเป็นเหตุเป็นไปตลอด ๒ เดือน ด้วยประการฉะนี้แล.

ทานคำนี้ถูกนำมาใช้จนกลายเป็นภาษาไทย ทานนอกจากจะเป็นเรื่องการถวายจตุปัจจัยแก่พระภิกษุสงฆ์แล้วยังใช้เกี่ยวกับการกินอาหารเช่น เชิญทานข้าวด้วยกัน เป็นต้น

อิทธิพลที่ได้รับมากที่สุด คือเรื่องพระเสถียรครชาดก เป็นพระชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้าดังเรื่องราวที่พระพุทธองค์ตรัสเป็นชาดกไว้ดังนี้ “^๓ พระศาสดา เมื่อเสด็จประทับอยู่ ณ นิโครธาราม อาศักรุงกบิลพัสดุ์ราชธานี ทรงปรารภฝนโบกขรพรรษ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า ผุสุ

^๑ อ่างแล้ว, พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์ พิมพ์ครั้งที่ ๑, หน้า ๓๑๓

^๒ พุ.วิ., เปต. เถร-เถรี.อ. (ไทย) ๔๕/๓๕

^๓ สุตต. /๓๓.๑ พุ. อ. ภาค ๒ พุทธวงศ์ จริยา. หน้า ๕ ข้อ ๔

สติ วรรณภา ดังนี้ เป็นต้น. ความพิศดารว่า พระศาสดาทรงยังธรรมจักรอันบวรให้ขึ้นไปแล้ว เสด็จสู่กรุงราชคฤห์โดยลำดับประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์นั้นตลอดหมื่นตฤดู มีพระอุทายีเถระเป็น มัคคุเทศก์ พระจีณาสพ ๒๐,๐๐๐ แวดล้อม เสด็จจนถึงกรุงกบิลพัสดุ์ เป็นการเสด็จครั้งแรก ศักยราช ทั้งหลายประชุมกัน ด้วยคิดว่า พวกเราจักได้เห็นสิทธัตถกุมารนี้ ผู้เป็นพระญาติอันประเสริฐของ พวกเรา เลือกลาสดานที่เป็นที่ประทับของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็กำหนดกันว่า ราชอุทยานของ นิโครชศักยราช นำรื่นรมย์ จึงทำวิธีปฏิบัติ จัดแจงทุกอย่างในนิโครชารามนั้น ถีของหอมดอกไม้ และจตุรมนต์ รับเสด็จ ส่งทารถทริกาชาวเมืองที่ยังหนุ่มๆ ประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวงไป ก่อน แต่นั้นจึงส่งราชกุมารีไป เสด็จไปเองในระหว่างราชกุมารราชกุมารีเหล่านั้น บุษพาพระศาสดา ด้วยดอกไม้ของหอมและจตุรมนต์ เป็นต้น พาเสด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าไปสู่ นิโครชารามนั้นแล.

ความเชื่อเรื่องทาน

ชาดกเรื่องพระเวสสันดรเป็นต้นแบบของการถวายทานของชาวพุทธไทย ซึ่งทำให้รวมไปถึงทาน ประเภทต่าง ๆ ที่พุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพระไตรปิฎก ความนิยมของคนไทยมักเปลี่ยนไปตามกาล ปัจจุบันสังคมทานได้รับความนิยมเพราะสะดวกอีกอย่างหนึ่งมีอันสงฆ์มากตัวอย่างข้อความตอน หนึ่งจากพระไตรปิฎกดังนี้^๑

นี่บรรดาพุทธบริษัททั้งหลาย ฟังแล้วต้องคิดว่าท่านอังกูรเทพบุตรทำบุญมากแต่ว่ามี อานิสงส์น้อย ท่านอินทกเทพบุตร ทำบุญน้อย แต่มีอานิสงส์มาก เรื่องนี้มากในพระพุทธานุชาสนา ฉะนั้นการบำเพ็ญกุศลนี้ บรรดาท่านพุทธบริษัททั้งหลายโดยถ้วนหน้า ต้องเลือกเขตเลือกนา การ หว่านพืชในที่ดอนเกินไป ไม่มี น้ำเลี้ยงพืชก็แห้งตาย การหว่านพืชในที่ลุ่มเกินไป น้ำท่วมพืชก็ตาย จะต้องดูถึงพื้นที่ดี ๆ ข้าวหรือพืชจึงจะงาม ผลจึงจะคมีผลคุ้มค่า และเกินค่าที่เราทำ อย่างท่าน อินทกเทพบุตร ท่านเป็นคนจนแสนจน แต่ว่าท่านถวายสังฆทานตามเขตในพระพุทธานุชาสนา แล้วก็ มีความกตัญญูรู้คุณ ต่อบิดามารดาอันนี้เป็นปัจจัยสูงสุดแต่ก็เป็นที่น่าปลื้มใจ ที่คณะบรรดาญาติโยม พุทธบริษัทและภิกษุสามเณร ทั้งในวัดก็ดี นอกวัดก็ดี นิยมการบำเพ็ญทานอันดับสูงนั่นคือพอใจใน การถวายสังฆทาน ถวายสังฆทานมีของมาถวายจัดเป็นชุดโดยเฉพาะก็มี ของน้อยก็มีของมากก็มี นี่ เป็นสังฆทาน และก็มีมากท่านนิยมมาเลี้ยงพระ การเลี้ยงพระสงฆ์ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปไม่ต้องบอกก็ เป็นสังฆทาน ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ ที่นี้การใส่บาตรหน้าบ้านโดยไม่จำกัดพระ อันนี้เป็นสังฆทาน อานิสงส์ใหญ่มาก ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ายกย่องว่า

การบำเพ็ญทาน ถวายทานแต่พระองค์เอง ๑๐๐ ครั้ง มีผลไม่เท่าถวายสังฆทานครั้งเดียว และบรรดาญาติโยมพุทธบริษัท พระกตัญญูที่นิยมการช่วยส่งเสริมในการสร้างวิหารทาน ถึงกัน มาสร้างห้องเป็นห้อง ๆ เป็นชื่อของตัวเอง เป็นชื่อนะไม่ใช่ชื่อวัดที่เขาติดชื่อนะจะได้ทราบว่าเป็นใครทำ ไว้ ลูกหลานจะได้โมทนา ได้เป็นส่วนบุญด้วย สร้างพระพุทธรูปสวยสดงดงามรวมความว่า การ บริจาคทานของบรรดาท่านพุทธบริษัททำถูกต้อง อย่างนี้มีอานิสงส์มาก”

^๑ www.board.palungjit.com/f๑๓๐/อานิสงส์การถวายทาน-ไม่เท่ากัน-๑๑๕๕๖๑.html - ๑๑๕๕๖

๕) ปาป บาป, อกุศล, ความชั่ว มีรูปวิเคราะห์=๑ ปาปติ รุกขนติ สุขนา อุตทานํ อสุมาติ ปาปํ กรรมเป็นแดนรักษาตนแห่งเปล่าคนดี คือป้องกันตนให้ออกห่าง (ปา ธาตุ ในความหมายว่ารักษา อ ปัจจย,ลง อ อาคม)=๒ อปายํ ปาติ รุกขตีติ ปาปํ กรรมที่รักษาอบายภูมิไว้(ปา ธาตุ ในความหมายว่ารักษา ป ปัจจย)=๓ ทุกุคตี ปาเปตีติ ปาปํ กรรมที่ยังผู้ทำให้ถึงทุกติ(ป บทหน้า อป ธาตุ ในความหมายว่าให้ถึง อ ปัจจย, ลบสระหน้าทีฆะสระหลัง)= ๔ ปิ อปายํ เปติ คจฺจติ เอเตนาติ ปาปํ กรรมเป็นเหตุไปสู่อบาย (ป บทหน้า เป ธาตุในความหมายว่าไป,ถึง,เป็นไป, ณ ปัจจย, ทีฆะอะเป็น อา, ลบ เอ ที เป)^๑

๕.๑ ปาป(ป) ออกเสียง ปา-ปะ บาป(ส) ออกเสียง บาบ

๕.๒ ในพระไตรปิฎกปรากฏมี ๓๑๓ คำ ในอรรถกถามี ๖๘๗ คำต่างดังนี้

ในจำนวนคำดังกล่าวมาเป็นเพียงประมาณซึ่งมีความหมายเป็นอย่างอื่นด้วยจะยกตัวอย่างเช่น “ปาปมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว”^๒

บาป ตรงกันข้ามกับ บุญ ดังกล่าวแล้ว ปรากฏใน พระคัมภีร์ต่าง ๆ มากมายหลายเรื่อง เช่น “เจ้าสุปปพุทธะเกล็งนั่งปิดทางเสด็จพระศาสดา

ตั้งได้สัดับมา เจ้าสุปปพุทธะพระองค์นั้น ผูกอาฆาตในพระศาสดา ด้วยเหตุ ๒ ประการนี้ คือ พระสมณโคดมนี้ทั้งลูกสาวของเราออกบวช ประการ ๑ ให้ลูกชายของเราบวชแล้วตั้งอยู่ในฐานะแห่งผู้มีเวรต่อลูกชายนั่นประการ ๑, วันหนึ่ง ทรงดำริว่า " บัดนี้ เราจักไม่ให้พระสมณโคดม นั้นไปฉันยังสถานที่นิมนต์ " ดังนี้ จึงปิดทางเป็นที่เสด็จไป นั่งเสวยน้ำจันท์ในระหว่างทางฯฯ” บาปในการปิดกั้นทางเสด็จพุทธดำเนินบิณฑบาตของพระพุทธเจ้าหนักมากที่สุดถึงขั้นอนันตริยกรรม เจ้าสุปปพุทธถูกแผ่นดินสูบตกนรกชั้นอเวจี ยังมีพระเวทศักดิ์อีกท่านหนึ่งที่อนันตริยกรรมแต่กลับตัวในช่วงนาทีสุดท้ายจึงไม่ตกนรกอเวจี

^๑ อ่างแล้ว, พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์ พิมพ์ครั้งที่ ๑, หน้า ๔๒๗.

^๒ อภ./๓๕ วิ. หน้า ๔๒๐ ข้อ ๘๕๐.

^๓ อ/สุ/๓๗. พุ.ธ.สุต. ฉบับสยามรัฐ.

ถ้าพูดเรื่องอะไรที่ยาก ๆ หนัก ๆ และสุด ๆ มักใช้คำว่า อเวจี เช่น บทละครเรื่อง อเวจี ชมพู บทเพลง อเวจีสีชมพู เป็นต้นเหล่านี้ก็ถือว่า คำว่า “บาป” เป็นคำบาลีที่ใช้แทนภาษาไทยโดยปริยาย

๖) เทว เทวคา เทพ มีรูปวิเคราะหฺ= ทิพพนฺติ ปญฺจหิ กามคุณฺหิ อุตฺตโน วา อิทธิยาคิ เทวา ผู้รู้เรื่องหรือผู้ผลิตเพลิงด้วยกามคุณ ๕ หรือด้วยฤทธิ์ของตน นอกจากนั้น เทว ยังมีความหมายว่า ท้องฟ้า เมฆ ฝน แสงสว่าง มีคำที่ใช้แทนหลายคำ เช่น อมร ทิพส อัมพร ข มร^๑ ฯ คนไทยคุ้นเคยกับคำว่า เทวคา มากที่สุด เนื่องจากมีพื้นฐานในการนับถือ วิชาญาณ บรรพบุรุษ และศาสนาพราหมณ์มาก่อน ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเข้ามามีบทบาทในสุวรรณภูมิ พุทธประวัติถือว่ามีความเกี่ยวข้องกับเทวคาแทรกอยู่มาก เช่นตั้งแต่พระโพธิสัตว์จุติมาอุบัติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะจึงทำให้รู้เรื่องสวรรค์ ๖ ชั้นดังปรากฏในมหาสิหนาทสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปณฺณาสกฺ มีพระบาลีดังนี้^๒

คุกรสารีบุตร! เราขอมรรู้ซัดซึ่งเทวคาทั้งหลาย ทางอันยังสัตว์ให้ไปถึงเทวโลก อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ข่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เราขอมรรู้ซัดซึ่งประการนั้นด้วย

คุกรสารีบุตร! เราขอกำหนดรู้ใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจ อย่างนี้ว่า บุคคลนั้น ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้นแล้ว เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เสวยสุขเวทนาโดยส่วนเดียว ด้วยทิพจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุมนุษย์สามัญ ฯลฯ^๓

ก็สวรรค์ชั้นฟ้านั้นมีอยู่ทั้งหมดด้วยกัน ๖ ชั้นคือ

๑. จาคุมหาราชิกาเทวภูมิ
๒. ดาวดึงส์เทวภูมิ
๓. ยามาเทวภูมิ
๔. ตูสิตาเทวภูมิ(ภูมิที่พระโพธิสัตว์สถิตอยู่ก่อนที่จะจุติมาเป็นพุทธะ)
๕. นิมมานรดีเทวภูมิ
๖. ปรนิมมิตวสวัตตีเทวภูมิ^๔

^๑ อ่างแล้ว, พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะหฺ พิมพ์ครั้งที่ ๑, หน้า ๓๒๖.

^๒ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), ภูมิวิลาสินี, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๔๐), หน้า ๒๓๐.

^๓ เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๕๑.

แทรกอยู่ในพิธีกรรม

ก่อนพิธีเจริญพระพุทธมนต์มีการอัญเชิญเทวดาเพื่อให้มาร่วมอนุโมทนาบุญกับสาธุชนผู้มีจิตศรัทธานิมนต์พระมาสวดพระปริตร เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บทขจัดสิบสองตำนานดังนี้

“สระรั้งหัง สะเสนัง สะพันรุ้ง นะรินทัง ประิตตานุกาโว
 สะทา รั๊กะตุติ ะริตวานะ เมตตัง สะเมตตา ะทันทา
 ะวิกจิตตะจิตตา ประิตตัง ะฉันตฺ๑(นิยมใช้ในงานพระราชพิธี) สะมันตา
 ัจกะวาเพสุ อัตรา ัจฉันตฺ๑ เทวะตา สัทธัมมัง
 มุนิราชัสสะ สุนันตฺ๑ สักกะโมกชะทัง ๑(ตั้งแต่สมันตา๑นิยมใช้เมื่อสวดสิบสองตำนาน)
 สักเค กาเม จะ รูเป คิริติชะระตะเถ จันตะลิกเข
 วิมานะ ทีเป รัฎฐะ จะ กาเม ตะรุวะนะกะหะเน
 เลหะวัตถุมหิ เขตเต ภูมมา จายันตฺ๑ เทวา ชะละละละ
 วิสะเม ยักชะคันชัพพะนาคา ติฏฐันตฺ๑ สันติเก ยัง
 มุนิวะระวะจะนัง สาชะโว เม สุนันตฺ๑ ๑ ธัมมัสสะวะนะ
 กาโล ะยะมกะทันทา ธัมมัสสะวะนะกาโล ะยะมกะทันทา
 ธัมมัสสะวะนะกาโล ะยะมกะทันทา ๑”^๑

เทวดาในความหมายอีกอย่างหนึ่งคือ คนที่มีคุณธรรมสองประการ ได้แก่ หิริ โอตตัปปะมี
 อ้างในพระสูตรตันตปิฎกเล่มที่ ๑๕ ดังนี้

“สัพบุรุษผู้สงบระงับ ประกอบด้วยหิริและโอตตัปปะ ตั้งมั่นอยู่ในธรรม
 อันขาว ท่านเรียกว่าผู้มีธรรมของเทวดาในโลก”^๒

๓) **พุทธุม** ประเสริฐ, เจริญ, พระพรหม, พระพุทธเจ้า มีรูปวิเคราะหฺ = มหุตสรีรตายน
 พรหมา ผู้มีร่างกายเจริญ (พุทฺธ ชาติ ในความเจริญ, งอกงาม ม ปัจจย , ลบสระที่สุทธาตุ)^๓

๓.๑ พรหม(ป) ออกเสียง พรหม- มะ พรหม(ส) ออกเสียง พรหม

^๑ โปรรแกรมพระไตรปิฎกฉบับธรรมทาน:บทสวด ๑๒ ตำนาน.

^๒ พ.ชา. (ไทย) ๒๓/๖/๒.

^๓ อ้างแล้ว, พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์
 วิเคราะห์ พิมพ์ครั้งที่ ๑, หน้า ๔๗๖.

๑.๒ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีประมาณ ๑๐๖๘ คำดังเช่นเล่มที่ ๑ เรื่องพระสุทินน์ละเมียดปฐมปาราชิกแม้แต่เหล่าเทพยังต้องความดังนี้ “เทพที่นับเนื่องในหมู่พรหม ได้สดับเสียงแล้วกระจายเสียงกันต่อๆ ไปว่า ท่านผู้เจริญ โอ ภิกษุสงฆ์ ไม่มีเสนียด ไม่มีโทษ พระสุทินน์กลันทุตรก่อนเสนียดขึ้นแล้ว ก่อโทษขึ้นแล้ว โดยทันใดนั้น ครู่หนึ่งนั้น เสียงได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลก”

ในธรรมจักรกัปปัตนสูตร ระบุว่าพรหมไว้มากจะยกตัวอย่างดังนี้

พรหมยาจนกถาคความว่า

“ครั้งนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมทราบพระปริวิตกแห่งจิตของพระผู้มีพระภาคด้วยใจของคนแล้วเกิดความปริวิตกว่า ชาวเราผู้เจริญ โลกจักฉิบหายหนอ โลกจักวินาศหนอ เพราะพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงน้อมพระทัยไปเพื่อความขวนขวายน้อย ไม่ทรงน้อมพระทัยไปเพื่อทรงแสดงธรรม.”^{๑๑}

เทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหม ได้ยินเสียงของพวกเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวดีแล้ว ก็บันลือเสียงต่อไปว่า นั้นพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคทรงประกาศให้เป็นไปแล้วณ ปาอิสิปตนมฤคทายวัน เขตพระนครพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก จะปฏิวัติไม่ได้.^{๑๒}

ในพิธีแสดงพระธรรมเทศนาของพระสงฆ์มีการอาราธนาธรรม ตามแบบอย่างเหมือนครั้งที่พระพุทธองค์ทรงแสดงพระสังฆธรรมเทศนามิท้าวมหาพรหมมาราธนาดังบทอาราธนา

“พรหมา จะ โลกาธิปะติ สะหัมปะติ กัตถัญชะลี
อันธิวะรัง อะยะจะณะ สันติระ สัตตาปะระระชัจะชาติกา
เทเสตุ รัมมัง อะนุกัมปิมัง ปะชังฯ”^{๑๓}

ในทางศาสนาพราหมณ์ พบว่าคนไทยส่วนหนึ่งนับถือในฐานะพระเจ้า (god) มีรูปเคารพตั้งอยู่หน้าโรงแรม เอราวัณ ต่อมาหมู่บ้านต่าง ๆ มักตั้งศาลพระพรหมหน้าหมู่บ้าน ผู้นับถือพระพรหมเป็นที่พึงจะหวงแหนสิ่งที่ตนนับถือมากดังที่มีเรื่องที่ไม่คาดคิดเกิดขึ้นกับรูปปั้นพระพรหมหน้า โรงแรมเอราวัณดังนี้

“เมื่อปลายเดือนมีนาคมที่ผ่านมา เราคงได้ยืนข่าวศาลท่านท้าวมหาพรหม ซึ่งตั้งอยู่หน้าโรงแรมแกรนด์ ไฮแอท เอราวัณ บริเวณสี่แยกราชประสงค์ ถนนราชดำริ กรุงเทพฯ ถูกชายเสียดสิทูปทำลายและชายผู้นั้นก็ถูกทำร้ายและเสียชีวิตในเวลาต่อมาจากกรณีดังกล่าวจึงทำให้ชาวบ้านอย่างเรา ๆ ได้รู้ประวัติความเป็นมาของท่านท้าวมหาพรหมผ่านสื่อต่าง ๆ มากมาย ผู้เขียนจะไม่พูดถึงประวัติหรือเรื่องราวของท่านท้าวมหาพรหมแห่งนี้ เพราะท่านผู้อ่านคงได้ทราบรายละเอียดมากมายพอสมควร

^{๑๑} วิ/๔ มหา/๕ อังแล้ว

^{๑๒} วิ/๔ มหา/๑๘ อังแล้ว

^{๑๓} บทสวด ๑๒ ตำนาน อังแล้ว

แล้ว แต่ผู้เขียนจะเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับท้าวมหาพรหม นั่นคือเรื่องของพระพรหม ในคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์เชื่อว่า พระผู้เป็นเจ้าซึ่งเกี่ยวข้องกับมนุษย์มี ๓ องค์ เรียกว่า “ตรีมูรติ” ได้แก่ พระนารายณ์ พระอิศวร และพระพรหม ถือกันว่าพระพรหมนั้นเป็นผู้สร้าง เป็น “สยมภู” คือเกิดเองได้ เรื่องการกำเนิดพระพรหมนั้นมีตำนานเล่าไว้มากมายหลายเรื่อง..^{๑๔}

พระพรหมในความหมายทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าพรหมวิหารสี่ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา หรือนับเอามารด บิดา ก็ถือว่าเป็นพรหมสำหรับลูกได้

ในวรรณกรรม “ภูมิลาลินี” กล่าวถึงเรื่อง “พรหมอุบัติ” ว่า

“..ท่านที่ใฝ่ใจบำเพ็ญ สมถภาวนา จนได้สำเร็จ ฌาน ครั้นถึงแก่กาลกิริยาตายจากมนุษย์โลกนี้แล้วก็ตรงไปอุบัติ ใน พรหมวิมาน ณ พรหมโลก^{๑๕} ..

ในพรหมโลก สรีระร่างกายของพระพรหมเป็นรูปทิพย์ที่งามสง่า อวัยวะร่างกาย ข้อศอก แขน ขา เข้า ไหล่ ไม่มีรอยต่อ มีลักษณะกลมเกลี้ยงสวยงาม มีรัศมีกายรุ่งโรจน์ประภัสสร เจิดจ้างดงามยิ่งกว่าแสงพระอาทิตย์และแสงพระจันทร์^{๑๖}

ประเภทของพรหม

ในคัมภีร์ กล่าวถึงพรหมโลกมี ๑๖ ชั้นตามประเภทของ ฌานที่โคจรบรรลุ มีทั้ง รูปพรหม และอรูปรพรหมดังนี้

๑. พรหมปารีสัชชา แปลว่า เป็นบริษัทของพรหม ท่านอธิบายว่า เกิดในบริษัทของมหาพรหม เป็นผู้บำรุงมหาพรหม ที่กล่าวในชั้นที่ ๑

๒. พรหมปุโรหิต แปลว่า เป็นปุโรหิตของพรหม ท่านอธิบายว่า คือปุโรหิตของพวกมหาพรหมดังกล่าว

๓. มหาพรหม แปลว่า พรหมผู้ใหญ่ ท่านอธิบายว่า ใหญ่กว่าพวกพรหมปารีสัชชา เป็นต้น เช่น มีวรรณะยิ่งกว่า มีอายุยืนกว่า

พรหม ๓ พวกนี้ ท่านว่าสถิตอยู่ในชั้นเสมอกัน แต่มีความรุ่งเรืองกว่ากัน เป็นที่เกิดของผู้ที่ได้ปฐมฌาน คือรูปฌานที่หนึ่ง

ถ้าได้อย่างอ่อนก็ให้เกิดในพวกพรหมปารีสัชชา

ถ้าได้อย่างกลางก็ให้เกิดในพวกพรหมปุโรหิตา

^{๑๔} www.bloggang.com/viewdiary.php?id=hnon&month=๐๕-๒๐๐๖&date=๒๑&group=๑&gblog=๖

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน อ้างแล้ว,๓๗๑

^{๑๖} www.pantown.com/board.php?id=๒๐๔๕๓&area=๑&name=board๑&topic=๖๒๑&action=view

ถ้าได้อย่างกล้าแข็งก็ให้เกิดในพวกมหาพรหม

ชั้นทุติยรูปฌาน

๔. ปริตตภา แปลว่า มีรัศมีน้อย คือ มีแสงสว่างน้อยกว่าพรหมชั้นสูง ๆ ขึ้นไป

๕. อัปปมาณภา แปลว่า มีรัศมีไม่มีประมาณ คือมีแสงสว่างมากเกินที่จะประมาณได้

๖. อาภัสสรา แปลว่า มีรัศมีชานไป คือแผ่ออกไปแต่ที่นั่นที่นี้ดุจสายฟ้าแลบออกจากกลีบเมฆ เพราะมีชั้นธันดานเกิดจากฌานที่มีปีติ อีกนัยหนึ่ง อาภัสสรา แปลว่า มีรัศมีพวยพุ่ง คือหยดย้อยออกเหมือนหยดย้อยออกจากสระหรือคูเปลาไฟแห่งโคมประทีป อีกอย่างหนึ่ง อาภัสสรา แปลว่า มีปกติสว่างไสวด้วยรัศมี.

พรหม ๓ จำพวกนี้สถิตอยู่ในชั้นเดียวกัน แต่มีรัศมีรุ่งเรืองกว่ากัน เป็นที่เกิดของผู้ที่ได้ทุติยฌานคือรูปฌานที่สอง ถ้าได้อย่างอ่อนก็ให้เกิดเป็นพวกพรหมปริตตภา ถ้าได้อย่างกลางก็ให้เกิดเป็นพวกพรหมอัปปมาณภา ถ้าได้อย่างแข็งกล้าก็ให้เกิดเป็นพวกพรหมอาภัสสรา.

ชั้นตติยรูปฌาน

๗. ปริตตสุภา แปลว่า มีรัศมีสรีระสวยงามน้อย คือ น้อยกว่าพวกพรหมชั้นสูงขึ้นไป

๘. อัปปมาณสุภา แปลว่า มีรัศมีแห่งสรีระสวยงามไม่มีประมาณ คือ พวกเกินที่จะประมาณได้

๙. สุกกัณหา แปลว่า มากมายไปด้วยรัศมีที่สวยงามคือ มีรัศมีผุดสว่างทั่วไป แผ่ชานออกจากสรีระเป็นอันเดียวกัน มีสิริเหมือนอย่างแห่งทองที่โรจน์รุ่งอยู่ในหีบทอง

พรหม ๓ จำพวกนี้สถิตอยู่ในชั้นเดียวกัน แต่มีรัศมีรุ่งเรืองกว่ากัน เป็นที่เกิดของผู้ได้ตติยฌานคือรูปฌานที่ ๓ ถ้าได้อย่างอ่อนก็ให้เกิดเป็นพวกพรหมปริตตสุภา ถ้าได้อย่างปานกลาง ก็ให้เกิดเป็นพวกพรหมอัปปมาณสุภา ถ้าได้อย่างแข็งกล้าหรือประณีตก็ให้เกิดเป็นพวกพรหมสุกกัณหา. ชั้นจตุตถรูปฌาน

๑๐. เวหัพผลา แปลว่า มีผลไพบูลย์ ซึ่งเกิดขึ้นด้วยอำนาจของฌาน ชั้นนี้เป็นที่เกิดของผู้ได้จตุตถฌานคือฌานที่ ๔ ไม่ได้แบ่งเป็น ๓ ชื่อสำหรับผู้ได้อย่างอ่อน อย่างปานกลาง และอย่างประณีต กล่าวไว้ชื่อเดียวรวม ๆ กันไป

อีกนัยหนึ่ง ถ้าแบ่งรูปฌานออกเป็น ๕ ชั้น ชั้นของพรหมปารีสัชชา พรหมบุโรหิตา และมหาพรหม สำหรับผู้ได้ปฐมฌานอย่างอ่อน อย่างกลาง และอย่างประณีต ชั้นของพรหมปริตตภา อัปปมาณภา และอาภัสสรา สำหรับผู้ได้ทุติยฌานและตติยฌาน อย่างอ่อน อย่างปานกลาง และอย่างประณีต ชั้นของพรหมปริตตสุภา อัปปมาณสุภา และสุกกัณหา สำหรับผู้ได้จตุตถฌานอย่างอ่อน อย่างปานกลาง และอย่างประณีต ชั้นของพรหมเวหัพผลา สำหรับผู้ได้ปัญจฌานคือฌานที่ ๕

๑๑. อสังขยิ แปลว่า ไม่มีสัญญาเสียเลย พรหมชั้นนี้เป็นที่เกิดของผู้ได้ฌานสมาบัติ เพราะเพ่งอยู่เป็นนิตย์ว่าจิตไม่มี เช่น นักบวชภายนอกพระพุทธศาสนาบางพวก ผู้เห็นโทษในจิตว่า รากะ โทสะ โมหะ ล้วนอาศัยจิตเกิดขึ้น มีความเห็นว่า ความไม่มีจิตเป็นของดี เป็นนิพพานในปัจจุบัน จึงเพ่งอยู่เป็นนิตย์ว่าจิตไม่มี ๆ สำรอก ดับนามขันธ์ ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณไปโดยลำดับ ยกตัวอย่าง สัญญาคือความจำหมาย ก็ทำให้เลื่อนลืม ไม่กำหนดไว้ทุกสิ่งทุกอย่าง น่าจะเป็นอย่างที่เราเรียกว่าทำให้ดับไป เมื่อปฏิบัติอย่างนี้จนได้ถึงจุดตกตาม ก็ให้ไปเกิดเป็นพรหมชั้นอสังขยิสัตว์ มีแต่รูป ไม่มีเวทนา ไม่มีสัญญา ไม่มีสังขาร (ความปรุงคิด) ไม่มีวิญญาณอะไร ๆ ทั้งสิ้น และเวลาตายจากมนุษย์ ถ้ายืนตายก็ไปเกิดเป็น พรหมยืน ถ้านั่งตายก็ไปเกิดเป็น พรหมนั่ง ถ้านอนตายก็ไปเกิดเป็น พรหมนอน คือ ตายในอิริยาบถใดก็ไปเกิดเป็นพรหมมีอิริยาบถนั้น และที่อยู่ในอิริยาบถนั้นจนถึงจุด ท่านอธิบายว่า ในเวลาจุดพอเกิดสัญญาขึ้น ก็จุดจากกายนั้น ท่านอธิบายไว้ในที่บางแห่งอีกว่า ในเวลาว่าง พระพุทธศาสนา มีนักบวชในลัทธิเชิรถีย์บางพวกเจริญวโยกสิณได้ถึงจุดตกตาม เห็นโทษในจิตตั้งกล่าว จึงเพ่งความไม่มีจิตเป็นอารมณ์ ครั้นตายก็ไปเกิดเป็นอสังขยิพรหม การทำสมาธิไม่ให้มีสัญญาเสียเลยนี้ ลองพิจารณาดู เมื่อทำได้ก็จะมีอาการดับจิต (ดับจิตสังขาร) หหมดความรู้สึกอะไร ๆ ทุกอย่าง อย่างอ่อนก็เหมือนหลับหรือสลบไป อย่างแรงก็เหมือนตาย (แต่ไม่ตาย) ไม่มีเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณอะไรในเวลานั้นทุกอย่าง ทำให้ดับลงไปได้ ในขณะที่อยู่อิริยาบถใด ก็จะอยู่ในอิริยาบถนั้น เช่นเดียวกับที่ท่านว่า ไปเกิดเป็นอสังขยิสัตว์ อยู่ในอิริยาบถอย่างเดียวกับเมื่อเวลาตาย น่าจะตรงกับที่ไทยเราเรียกว่า พรหมลูกฟัก ซึ่งมีเพียงขันธ์หนึ่ง ได้แก่รูปขันธ์เท่านั้น ไม่มีนามขันธ์ เป็นพรหมภายนอกพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้ปฏิบัติเพื่อไปเกิดเป็นพรหมพวกนี้ วิธีปฏิบัติทุกอย่างทำนองนี้ จึงไม่ใช่พระพุทธศาสนา ในที่บางแห่ง จัดชั้นอสังขยิไว้หน้าชั้นเวหัพผลา และทั้งสองชั้นนี้อยู่ในพื้นที่เดียวกัน.

ชั้นอสังขยิพรหมหรือพรหมลูกฟัก ซึ่งเป็นพรหมภายนอกพระพุทธศาสนา พรหมชั้นสุทธาวาส ๕ ต่อจาก พรหมชั้นเวหัพผลา หรือต่อจาก พรหมอสังขยิสัตว์ ซึ่งนับเป็นพรหมชั้นที่ ๑๑ ก็ถึง พรหมชั้นสุทธาวาส คำว่า สุทธาวาส แปลว่า อาวาส คือที่อยู่ของผู้บริสุทธิ์ หรือที่อยู่อันบริสุทธิ์ หมายถึงนิวาสนุภูมิของท่านผู้บริสุทธิ์เหล่านั้น คำว่า ผู้บริสุทธิ์ ในที่นี้หมายถึงเฉพาะพระอนาคามีและพระอรหันต์ คือ พระอริยาบถกชั้นอนาคามีในโลกนี้สิ้นชีวิตแล้ว ท่านว่าไปเกิดอยู่ในชั้นสุทธาวาส และจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ นิพพานในชั้นสุทธาวาสนั้น ไม่มีกลับลงมาอีก ท่านจึงว่า สุทธาวาสเป็นที่อยู่ของพระอนาคามีและพระอรหันต์ หมายถึงพระอนาคามีดังกล่าวและพระอรหันต์ที่สำเร็จภายหลังจากที่ขึ้นมาเกิดในสวรรค์แล้ว สุทธาวาสนี้มีอยู่ ๕ ชั้น นับต่อจากชั้น ๑๑ เป็นลำดับไปดังนี้.

๑๒. วิหา แปลว่า ไม่ละฐานของคนโดยกาลอันน้อย หรือไม่เสื่อมจากสมบัติของตน เป็น
 ภูมิ สุทธาวาสชั้นต้น

๑๓. อตปปา แปลว่า ไม่สะอึกกลัวอะไร หรือไม่ทำผู้ใดผู้หนึ่งให้เดือดร้อน เป็นภูมิ
 สุทธาวาสชั้นสอง

๑๔. สุทัสสา แปลว่า คุณงาม คือมีรูปงามนำคุณ เป็นภูมิสุทธาวาสชั้นสาม

๑๕. สุทัสสี แปลว่า คุณงาม คือมีรูปงามนำคุณ เป็นภูมิสุทธาวาสชั้นสี่

๑๖. อกนิฏฐา แปลว่า ไม่มีเป็นรอง เพราะมีสมบัติ”

อายุของพรหม

พรหมทั้ง ๑๖ ชั้นดังกล่าวมานับว่ามีอายุยืนยาวที่ต่างกันไปดังมีปัญหาลามเกี่ยวกับเรื่องนี้
 จึงยกตัวอย่างในพจนานุกรมมาให้ดูดังนี้

“ปัญหา ตามศาสนาฮินดู พรหมเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้สร้างสิ่งทั้งปวง มีอยู่ชั่ววันรันดร พระผู้
 มีพระภาคทรงเห็นอย่างไรในเรื่องนี้ ?

พุทธดำรัสตอบ “ดูก่อนพะกะพรหม ท่านสำคัญอายุใดว่ายาว ก็อายุนั้นสั้น ไม่ยาวเลย
 ดูก่อนพรหม เราอายุหนึ่งแสนนิรพพุท (คือเลข ๑ ตามด้วยเลขศูนย์ ๖๘ ตัว) ของท่าน
 ได้ดี”^{๑๓}”

ความเชื่อเรื่องพรหมของชาวพุทธไทยมีมานานถ้าพิจารณาจากคือ เรื่องอายุยืนนานบางคน
 ต้องการเป็นพรหมก็พากันปฏิบัติเพื่อให้เกิด ฌานชั้นใดชั้นหนึ่ง แต่ถ้าเป็นคนธรรมดาสามัญก็
 เพียงเคารพกราบไหว้ ขอโชคลาภต่าง ๆ ดังนั้นในคำต่อไปที่จะนำมาวิเคราะห์ก็คือ คำว่า สงสาร
 จะได้ทราบว่าโทษของสังสารวัฏฏ์นั้นโหดร้ายอย่างไร

ส่วนในคัมภีร์อรรถกถามีปรากฏ ๒ คำ คือกล่าวถึง อธิวาสนขันติ ที่ภิกษุที่มีความอดทน เมื่อ
 ถูกเพื่อนสพหรมจารีว่ากล่าวโดยธรรม ก็ไม่ถึงความฟุ้งซ่าน ความนิ่งงันหรือคิดถึงคุณและโทษ
 วางความเอื้อเฟื้อ ความเคารพเรียกว่า โสจัสตา”^{๑๔} สำหรับคำที่ ๒ กล่าวถึง สพหรมจารี ที่เชื่อมกับ
 คำว่า อุษุ สุอุษุ ได้แก่ตรง และตรงดี “ในการบริกรรมกสิณสมาทานวัตรเป็นต้น และในการ
 ซ่อมแซมบาตรจีวรเป็นต้นของตน ก็พึงอาจ พึงขยัน ไม่เกียจคร้านสามารถใน กรณียกิจ เหล่านั้น
 และในกิจเช่นนั้นอย่างอื่นก็เหมือนกัน”^{๑๕}

๘) สงสาร การไปพร้อม, การท่องเที่ยวไป, การเวียนว่ายตายเกิดมีรูปวิเคราะห์= กัมมกิลเสว
 เสน โยนิคตวิญญาณภูตตินวสตุตวาเสสุ อโตะ จิตโต จ สัสรมณิ สัสวาริ การท่องเที่ยวไปจาก ที่นี้ ๆ

^{๑๓} พจนานุกรมที่ ๔ ศ. ส. (๕๓๐) www.๘๔๐๐๐.org/true/๑๑๗.html - ๕k

^{๑๔} ขุ. ขุ. ปาฐ. ธ. อ. อิติ. สุตตนิบาต. อ.(ไทย)๓๕/รัฐฯ/ ๒๐๖

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน อ้างแล้ว หน้า ๓๔๐

อภิปุณฺณินํ วตฺตมานา สํสารโรติ ปวฺจจติ

ลำดับแห่งขั้น ๓ ธาตุ และอายตนะซึ่งกำลังเป็นไปไม่ขาดสาย

ท่านเรียกว่า สงสาร นี้ชื่อว่า สังสารสาคร^{๒๗}. ที่เปรียบเทียบเรื่อง สาคร คือห้วงน้ำ มหาสมุทร เพราะมีความกว้าง ลึก ยากที่คนเราจะข้ามได้ โดยต้องใช้ความเพียรอย่างออกกฤต ได้แก่สรรพสัตว์ ที่มี อวิชชา จะต้องเวียนตายเวียนเกิด ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้แล้วมีพระมหากรุณาธิคุณแสดงแก่สรรพสัตว์

คนส่วนใหญ่ไม่ทราบความหมายที่แท้จริงของสงสาร หากเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อต้องการพ้นทุกข์จะเห็นโทษในการเวียนตายเวียนเกิด ดังในฎีกามีลิตนทปัญหา ดังนี้

“น. ขอลววยพระพร สังสารวัฏฏ์ก็มีอาการหมุนเวียนเช่นนั้นเหมือนกัน คือ นับแต่เราเกิดมาเราก็ตั้งต้นเพาะความดีความชั่วเป็นต้นบุญบาปขึ้นเมื่อเราเพาะความดีความชั่วอันเป็นเหตุขึ้นแล้วเราก็ต้องรับผลของความดีความชั่วนั้น แต่จะช้าหรือเร็วสุดแต่อำนาจบุญบาป ผลนั้นแลงจใจให้เราเพาะเหตุต่อไปอีก เหมือนผู้ที่ได้รับประทานผลมะม่วงแล้ว เพาะเมล็ดมะม่วงนั้นขึ้นใหม่ต่อไป ฉะนั้น ก็ขณะเมื่อเราเพาะเหตุและรับผลอยู่นี้ เราย่อมถูกความแก่ชราพยาธิพัดผันให้ใกล้ความตายเข้าไปอยู่ทุกๆ ขณะครั้นเราถึงวาระแห่งความตาย ความดี ความชั่ว คือบุญบาปที่เราได้เพาะได้ทำไว้ในชาตินี้ นั้น ก็เริ่มปั่นให้เราหมุนไปเกิดแก่เจ็บตายต่อไปอีก วนเวียนกันอยู่โดยทำนองนี้เรื่อยไป จนกว่าเราจะได้หยุดเพราะเหตุทั้ง ๒ ประการนั้นเสียขอลววยพระพร ก็เขตที่จะให้เราหยุดเพาะเหตุได้นั้นต้องต่อเมื่อเราได้พยายามทำความดีล้างความชั่วซึ่งเป็นสิ่งโสโครก จนไม่มีแปดเปื้อนหยุดกระทำการชำระล้างได้แล้วเมื่อนั้นเป็นอันว่า เราได้เขตหยุดเพาะเหตุคือความดีความชั่ว ไม่ต้องเวียนเกิดเวียนตายต่อไปอีก ขอลววยพระพร แต่ถ้าเรายังเพาะเหตุคือยังต้องทำความดีล้างความชั่วอยู่ ตราบใด เราก็ยังจะต้องเวียนเกิดเวียนตายอยู่ตราบนั้น”^{๒๘}

ความยาวนานของสงสาร

ในปีพตศุตรพระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบกับภูเขาดังนี้

“ดูกรภิกษุ! เราตถาคตจะยกอุปมาให้เธอฟัง เหมือนอย่างว่า ภูเขาสิทธาลูกใหญ่ ยาว ๑ โยชน์ กว้าง ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ ไม่มีช่องไม่มีโพรง เป็นแท่งทึบ ยังมีบุรุษผู้หนึ่งพึงนำผ้าขาวบางเยื่อไม้มาแต่แคว้นกาสิ แล้วเอาผาขาวนั้นปิดภู ภูเขานั้น ๑๐๐ ปี ต่อครั้งหนึ่งดังนี้ การที่ภูเขานั้นจะพึงถึงความหมดไป สิ้นไป เพราะความพยายามของบุรุษ นั้นยังเร็วกว่า แต่เวลาที่เรียกว่า กัปหนึ่งนั้น ยังไม่ถึงความหมดไป สิ้นไป เลย

^{๒๗} สงฺกณี.อ. ๑/๒๕-๓๒

^{๒๘} มิตินทปัญหา ปัญหาที่ ๕ หน้า ๕๓

กับหนึ่งนั้นนานอย่างนี้ ก็บรรดากับที่นานอย่างนี้แหละ พวกเธอท้องที่ขวยอยู่ในวิภูฏสงสาร มิใช่ ๑ กับ มิใช่ ๑๐๐ กับ มิใช่ ๑,๐๐๐ กับ มิใช่ ๑๐๐,๐๐๐ กับ

ข้อนี้เป็นคังฤา?

เพราะว่า วิภูฏสงสารนี้ กำหนดที่สุดและเบื้องต้นมิได้ ในเมื่อเหล่าสัตว์ทั้งหลายมีวิชา เป็นเครื่องกางกั้น ถูกตัดหาผูกพันเขาไว้ ก็ย่อมจะต้องท้องที่ขวยไป ๆ มา ๆ อยู่โดยที่สุดและเบื้องต้น ย่อมไม่ปรากฏเลย” ดังนี้^{๒๕}

ดังนั้นคำว่า “สงสาร” เป็นคำที่ยังเข้าใจความหมายที่คลาดเคลื่อนจากความหมายใน พระไตรปิฎกแต่ก็นับว่าคำนี้มีอิทธิพลต่อภาษาไทยเป็นอย่างยิ่ง

๕) กมฺม กรรม การกระทำ มรรูปวิเคราะห์หว่า= กรติ สพุพฺพติ กมฺมํ กรรมคือการกระทำของ ทั้งปวง (กรธาตุในความทำ รมฺม ปัจจย, ลบ ร ที่สุดธาตุ และ ร ต้นปัจจย)^{๒๖}

๕.๑ กมฺม(ป) ออกเสียง กัม-มะ กรรม(ส) ออกเสียง กัม หรือ กำ

กรรมใน คำนี้มีอิทธิพลในการใช้อย่างแพร่หลาย หมายถึง “การกระทำ หมายถึง การกระทำ ที่ประกอบด้วยเจตนา”^{๒๗}

๕.๒ กมฺม ปรากฏในพระไตรปิฎกอรธกถามี ๗๓๔ คำตัวอย่างในเรื่องปฐมปาราชิกตอน หนึ่งว่า “อตุถิ เม ปาปกมฺมํ ิ กตํ ความว่า บาปกรรมอย่างหนึ่งที่ผมทำไว้ มีอยู่ คือผมได้รับอยู่ ได้แก่มิปรากฏแก่ผมอยู่เป็นนิตยกาล คุณมีอยู่เฉพาะหน้าจะนั้น”^{๒๘}

๕.๓ กรรม ในส่วนที่เป็นสันสกฤตนั้น คนไทยจะคุ้นเคยมากที่สุด สอบทานใน พระไตรปิฎกจะพบถึง ๕๐๑๓ คำ ในอรธกถามี ๗๗๑๒ คำ

ในพระคัมภีร์ได้รับอิทธิพลความเชื่อ เรื่อง บุญกรรมต่าง ๆ เช่น “กุสเปตวัตถุ

ว่าด้วยบุญกรรมของเปรต ๔ ตน

พระมหาโมคคัลลานเถระ ได้ถามบุญกรรมของเปรตทั้ง ๔ ด้วยคำถามนี้ความว่า ท่านทั้ง ๔ นี้ คนหนึ่งกอบเอาแกลบข้าวสาลีที่ไฟลุกโชนไปรยใส่

ศิระะของตนเอง อีกคนหนึ่งทูปศิระะของตนด้วยหม้อเหล็ก ส่วน

คนที่เป็นหญิงเอาเล็บจิกหลังกินเนื้อและเลือดของตนเอง ส่วนท่านกิน

คู่อันเป็นของไม่สะอาดไม่น่าปรารถนา นี่เป็นวิบากแห่งกรรมอะไร?

ภรรยาของพ่อค้าโกงตอบว่า

เมื่อชาติก่อน ผู้นี้เป็นบุตรของดิฉัน ได้ตีศิระะของฉันทผู้เป็นมารดา

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน อ้างแล้ว/๔๕๖

^{๒๖} พระธรรมกิตติวงศ์/ อ้างแล้ว/๓๓๔

^{๒๗} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า

^{๒๘} มหา.อ(ไทย)/๑ ปฐม./๗๒๓

ผู้นี้เป็นสามีของดิฉัน เป็นพ่อค้าโก่งข้าวเปลือกปนเกลบ ผู้นี้เป็นลูก
สะใภ้ของดิฉัน ลักกินเนื้อแล้วกลับหลอกหลวงด้วยมุสาวาท ดิฉันเมื่อ
เกิดเป็นมนุษย์อยู่ในมนุษยโลก เป็นหญิงแม่เรือน เป็นใหญ่กว่าสกุล
ทั้งปวง เมื่อสิ่งของมีอยู่ เหล่ายากขอแล้ว เก็บซ่อนไว้เสีย ไม่ได้ให้
อะไรจากของที่มีอยู่ ปกปิดไว้ด้วยมุสาวาทว่า ของนี้ไม่มีในเรือนของเรา
ถ้าเราปกปิดของที่มีไว้ ขอคุณจงเป็นอาหารของเรา ภัตแห่งข้าวสาสีอัน
มีกลิ่นหอม ย่อมกลับกลายเป็นคุณเพราะวิบากแห่งกรรม คือ มุสาวาท
ของดิฉัน ก็กรรมทั้งหลายไม่ไร้ผล กรรมนั้นย่อมไม่สาบสูญ เพราะ
ฉะนั้นดิฉันจึงกินและดื่มแต่บุตรคุณอันมีกลิ่นเหม็น มีหนอน^{๓๓}.”

คำนี้เกี่ยวข้องกับกับเรื่องบุญ บาป ที่กล่าวแล้ว จึงแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลภาษาบาลีที่มีต่อ
ภาษาไทยได้เป็นอย่างดี จึงพาให้นึกถึงคำว่า “ นรก “ อีกคำหนึ่งที่คนไทยใช้พูดกันและเข้าใจได้
ทันที

ความเชื่อเรื่องกรรม

มีมากที่สุดคือเชื่อผลกรรมที่ทำ และประสบการณ์ที่ได้รับเช่น “เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม การ
ตายแล้วฟื้นแล้วกลับมาเรื่องราวต่าง ๆ ขณะที่ตายไปมาเล่าให้ฟังว่าได้พบเห็น นรก สวรรค์ คนที่
ตายไปต่างได้รับกรรมตามนั้นตัวอย่างเช่น “ตายแล้วฟื้นของคุณครูบุญชูบ้านที่ภสภเมืองนรก”

๑๐) นรก นรก ทุคติ (นิรย ทุคติ) มีรูปวิเคราะห์= อนุญญ เนติติ นร โก ภูมิที่น่าคนบาปไป (
นี่ ธาตุในความหมายว่านำไป ญฺ ปัจจย, แปลง อี เป็น อ, ญฺ เป็น ออก, ลง ร อาคม^{๓๔})

๑๐.๑ นรก (ป/ส) ออกเสียง นะ-รค บาลีออกเสียงเป็น นะระกะ^{๓๕}

๑๐.๒ ในพระไตรปิฎกมี ๑๓๗๖ คำ เช่นตัวอย่างบางข้อ

๑๐.๒.๑ วินัยปิฎกเล่มที่ ๑ กล่าวถึงวินัยข้อเมถุนธรรมมีว่า “..บุคคลผู้สอดองค์
กำเนิดเข้าไปในปากอสรพิษเป็นต้นนั้น ฟังถึงความตาย หรือความทุกข์เพียงแค่ตาย ซึ่งมีการกระทำนั้น
เป็นเหตุ และเพราะการกระทำนั้นเป็นปัจจัย เบื้องหน้าแต่แตกกายตายไป ไม่ฟังเข้าถึงอบาย ทุคติ
วินิบาต **นรก** ส่วนบุคคลผู้ทำการสอดองค์กำเนิดเข้าไปในองค์กำเนิดของมาตุคามนั้น เบื้องหน้าแต่แตก
กายตายไป ฟังเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต**นรก** ซึ่งมีการกระทำนี้เป็นเหตุ^{๓๖}.”

๑๐.๒.๒ ในพระสุตันตปิฎกที่ว่าด้วย จุติปัญณาดังนี้ “ภิกษุหนึ่งเมื่อจิตเป็นสมาธิ
บริสุทธิพร้อมแล้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลสอ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อม

^{๓๓} บุญ, วิ, เปต,(ไทย)/๒๖ /น๑๖๕

^{๓๔} พระธรรมกิตติวงศ์ฯอ้างแล้ว/๓๔๖

^{๓๕} [th.wikipedia.org/wiki/พจนานุกรม_ฉบับราชบัณฑิตยสถาน_พ.ศ._๒๕๔๒ - ๓๘k -](http://th.wikipedia.org/wiki/พจนานุกรม_ฉบับราชบัณฑิตยสถาน_พ.ศ._๒๕๔๒_-_๓๘k)

^{๓๖} มหา. ปฐม.(ไทย)๑/ ๓/๖

โน้มน้อมจิตไปเพื่อรู้จักและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เธอเห็นหมู่มสัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เหว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วง จักขุของมนุษย์ ย่อมรู้จักซึ่งหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอรียเจ้าเป็นมิฉชาติปฏิญญา ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิฉชาติปฏิญญา เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต **นรก**^{๓๗}”

๑๐.๒.๓ ในพระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุปรกณั ถาม ตอบ ระหว่างพระ สกวาทยาจารย์กับพระปรวาทยาจารย์ ตอนหนึ่งว่า “บางคนเป็นมนุษย์แล้วเป็นยักษ์ ... เป็นเปรต ... เป็นสัตว์ **นรก** ... เป็นสัตว์เดียรฉาน ... เป็นอสูร ... เป็นลา ... เป็นโค ... เป็นสุกร ... เป็นกระบือ ... ก็มีหรือ?”^{๓๘}

๑๐.๓ ในพระไตรปิฎกอรุทธกถามี ๑๗๑๕ คำ ดังตัวอย่างบางตอน ดังนี้

๑๐.๓.๑ ในวินัยปิฎกเล่มที่ ๒ ว่า “ในเรื่องมังสเปตีเปรต มีวินิจัยดังนี้ :- มังสเปตีเปรตนั้นเป็นคนฆ่าโค ทำขึ้นเนื้อตากให้แห้งแล้ว เลี้ยงชีวิตด้วยการขายเนื้อแห้งหลายปี ด้วยเหตุ นั้น เวลาเคลื่อนจาก**นรก** เขาก็ได้มีนิมิต คือ ขึ้นเนื้อนั่นเอง เขาก็เกิดเป็นมังสเปตีเปรต^{๓๙}.”

๑๐.๓.๒ ในพระสุตตันตปิฎก ตอนที่อธิบายคำว่า อบายก็คือ นรกอีกอย่างหนึ่งดังนี้ “ในความข้อนั้น **นรก** กำเนิดดิรัจฉาน เปรตวิสัย และอสุรกายชื่อว่า อบาย^{๔๐}”.

๑๐.๓.๓ ในพระอภิธรรมปิฎกอธิบายถึงความหมายของกัลป์ดังนี้ “พระบาลีว่า ย่อมใหม่ใน**นรก**ตลอดกัลป์ย่อมบันเทิงในสวรรค์ตลอดกัลป์ นี้ ท่านเรียกว่า อายุกัลป์ อธิบายว่า การดำรงอยู่แห่งอายุอันสมควรแก่อายุ ชื่อว่า การกำหนดอายุด้วยอำนาจผลแห่งกรรม หรือด้วยการนับปี^{๔๑}”.

ในสีหนาทสูตร กล่าวถึง นรกภูมิไว้มีความดังนี้ “คุณสารีบุตร! เราขอมารู้ชัดซึ่งนรก ทางไป ถึงนรก และปฏิบัติที่จะทำให้สัตว์เข้าถึงนรก อนึ่ง สัตว์ผู้ดำเนินด้วยประการใด เบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตกย่อมเข้าถึง อบาย ทุคติ วินิบาต นรกเราขอมารู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย^{๔๒}”

ประเภทนรก ๘ ชุม

๑. สัตถุชิวมหานร
๒. กภาพัสตมทานร
๓. สังฆามุขทานร
๔. โรรัมมทานร

^{๓๗} ส.ส. ที. ส. (ไทย) ๕/ ๑๓๗/๗๖

^{๓๘} อภิ/๓๗ กถา. (ไทย) ๓๗/ ๘๓/ ๔๐

^{๓๙} มหา. ปฐม. (ไทย) ๒/ ๖๕๓

^{๔๐} ส.ส. ๒๖/ ๒๖/ ๒๕๐

^{๔๑} อภิ/๑/ ๘๑ กถา. อ. (ไทย) ๘๑/ ๓๔๑

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน อ้างแล้ว/๖๐

๕. มหาโรรวมหานรก
๖. ตาปนมหานรก
๗. มหาตาปนมหานรก
๘. อเวจีมหานรก

ในนรกใหญ่ ๘ ชุมชนั้นมีนรกที่เป็นบริวารอีกมากมาย มีที่อ้างต่อมาที่ปรากฏ ว่ามีอิทธิพลต่อภาษาไทยมากคือ คัมภีร์มัลลยสูตร และไตรภูมิ

๑๑) สील สील, ปกติ, สภาวะเดิม, ธรรมชาติ มีรูปวิเคราะห์= จิตต์ สीलติ สมาทหติ เอตานาติ สील ธรรมเป็นเหตุสงบแห่งจิต (สील ชาติในความหมายว่าสงบ อ ปัจจัย) = สีนคติ จิตตเมเตนาติ สील ธรรมเป็นเครื่องผูกจิตไว้ (สาลี ชาติในความหมายว่าผูก ล ปัจจัย ทีฆะ อี เป็น อี) = สีนคติ กุศลธรรมอุปชารนติ เอเตนาติ สील ธรรมเป็นเหตุชำระกุศลธรรมไว้ได้ (สาลี ชาติในความหมายว่าทรงไว้ (สาลี ชาติในความหมายว่า ทรงไว้ อ ปัจจัย^{๕๓})

๑๑.๑ คำว่า สील(ป) ออกเสียง สี่-ละ สील(ส) ออกเสียง สีน

๑๑.๒ ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มต่าง ๆ ๕๒๐ คำ จะยกตัวอย่างบางตอนดังนี้

๑๑.๒.๑ ในพระวินัยปิฎกเล่ม ๒ พระพุทธเจ้าตรัสอนุบุพพิทกากับ ยสกุณบุตรกับเพื่อน ๆ ดังนี้ “พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอนุบุพพิทกแก่พวกเขา คือ ทรงประกาศทานกถา สीलกถา สักกกถา โทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในความออกจาก^{๕๔}..”

๑๑.๒.๒ ในพระวสุตตปิฎก เรื่องภิกษุผู้เป็นเนื่อนานูญ “สीलสูตร” ความว่า “คุณภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นนานูญของโลก ไม่มีนานูญอื่นยิ่งกว่า ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ๑ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ๑ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ๑ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุติ ๑ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุติญาณทัสนะ ๑ คุณภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นนานูญของโลก ไม่มีนานูญอื่นยิ่งกว่า^{๕๕} ฯ”

๑๑.๒.๓ ในพระอภิธรรมปิฎก เรื่อง อุปาทานที่อิงอาศัยเกิดขึ้นดังนี้ “อุปาทานธรรม อาศัยอุปาทานธรรม เกิดขึ้น เพราะเหตุปัจจัยคือ กามุปาทาน อาศัยทัญญาอุปาทาน ทัญญาอุปาทาน อาศัยกามุปาทาน กามุปาทาน อาศัยสาลี:ัพพุตูปาทาน สาลี:ัพพุตูปาทาน อาศัย กามุปาทาน กามุปาทาน อาศัยอัตตวาตูปาทานอัตตวาตูปาทาน อาศัยกามุปาทาน^{๕๖}..”

๑๑.๓ ในอรรถกถา มี ๑๐๘๔ คำ ดังตัวอย่างดังนี้

^{๕๓} พระธรรมกิตติวงศ์/ อ้างแล้ว

^{๕๔} วิ./๔ มหา. ภาค ๑(ไทย)๔/ ๓๑/ ๓๑

^{๕๕} วิ./๒๒ สัง. ปัญ. จก.(ไทย)๒๒/ ๑๐๖/ ๑๑๘

^{๕๖} อภิ./ ปฐ. ภาค ๔(ไทย)/ ๓๘๘/ ๒๔๘

๑๑.๓.๑ ในอรรถกถาวินัยตอนว่าด้วยความหมายของ ศีลขันธ คือภิกษุผู้มีสติอยู่เสมอทำให้ศีลของตนไม่ขาดเช่น “ด้วยอาการอย่างนี้ **ศีล**ขันธของตน ย่อมเป็นอันเชอคุ้มครองรักษาดีแล้ว”^{๔๗}

๑๑.๓.๒ ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ตอนที่ว่าด้วยเรื่อง “พุทธพจน์เหล่านี้ คือ **ศีล**กถา ชุตตกรรม,กถวิธ **ศีล**วนุต วทนต์ แปลว่าอย่างไรเรียกว่ามีศีล,**ศีลา**ทิคุณ คือมีคุณธรรม ศีลสมาธิ ปัญญา , วัตถุประสงค์**ศีล**พุทธา แปลว่าเกี่ยวข้องแล้วด้วยพรตศีล”^{๔๘} ฯลฯ

๑๑.๓.๓ ในอรรถกถาพระอภิธรรม ตอนที่ว่าด้วย อาชีววัฏฐมกศีล และการทูลศีล ดังนี้ “ บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ความล่วงละเมิดทางกาย ได้แก่ กายทุจริต ๓. คำว่า ความล่วงละเมิดทางวาจา ได้แก่ วจีทุจริต ๔. คำว่าความล่วงละเมิดทางกายและวาจา ได้แก่ กายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔ เหล่านั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงการก้าวล่วงของบุคคลผู้มีอาชีววัฏฐมก**ศีล** (ศีลมีอาชีวะเป็นที่ ๘) นั้นแหละ ด้วยอาการอย่างนี้. ก็เพราะบุคคลไม่ประ-พฤติอนาจารด้วยกายและวาจาเท่านั้น ย่อมประพฤติแม้ด้วยใจทีเดียว ฉะนั้นเพื่อจะแสดงเนื้อความนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า ความเป็นผู้ทูลศีลแม้ทั้งปวง ก็เรียกว่า อนาจาระ ดังนี้”^{๔๙}

๑๑.๔ ในฎีกาปกรณ์วิเสส วิสุทธีมรรค ว่าด้วยเรื่อง ศีลนิเทศคือ “ศีลนิเทศ หน้า ๑๖ อาจารย์วิวัธนะว่า เจตนาชื่อว่าศีล เจตสิกชื่อว่าศีล สังวรชื่อว่าศีลมิได้กระทำให้ล่วงสิกขาบชื่อว่าศีล”^{๕๐}..”

๑๑.๕ ในคัมภีร์ฎีกา มลिनทปัญหา ไม่ได้กล่าวถึงศีล แต่มีคำว่า “อาบัติ” หมายถึงศีลของพระภิกษุ ความว่า “ปัญหาที่ ๕ พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน การกล่าวเท็จ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้เป็นอาบัติเขาก็มี อาบัติหนักก็มี นั่นเป็นเพราะอะไรพระนาคเสนทูลตอบว่า ขอดวยพระพร เป็นเพราะกระทำความคิดหนักเบาต่างกัน เปรียบเหมือนผู้กระทำการละเมิดกฎหมาย แม้จะเป็นความคิดรูปเดียวกัน แต่ถ้าเจตนาหรือความพยายามต่างกัน กระทบโทษแห่งความคิดนั้นๆ ก็ย่อมต่างกันไปเช่นเดียวกันนี้ฉันใด การกล่าวเท็จของพระภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน คือมีเจตนาและวัตถุประสงค์แห่งการล่วงละเมิดสิกขาบนั้นๆ ต่างกัน ก็เมื่อเหตุต่างกันเช่นนี้ ผลคืออาบัติจึงมีหนักบ้างเบาบ้าง”^{๕๑}

ความเชื่อเรื่องการรักษาศีล

^{๔๗} วิ./๕ มหา. พุ.(ไทย)๕/ ๑๕๑

^{๔๘} ส.อ./๒๔ สัง. ส.อ.(ไทย)๒๔/ ๔, ๑๑๘, ๑๓๑, ๒๒๕

^{๔๙} อภ./๑/๑๘ วิภัง.อ.(ไทย)๑๘/ ๓๖๑

^{๕๐} วิสุทธีมรรค หน้า ๑๕

^{๕๑} มลिनทปัญหา หน้า ๑๑๘

ศีล ๕ ข้อนับว่ามีอิทธิพลต่อสังคมไทยมากที่สุด ผู้วิจัยใคร่ขอนำคำและความหมายบางคำ มาแสดงให้เห็นซึ่งเป็นที่รู้จักเป็นอย่างดีดังต่อไปนี้

ศีลสัมปทา พระพุทธองค์ตรัสเรื่อง จุลศีล ดังนี้ “ดูรกัสสปะ อย่างไร ภิกษุจึงเชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อม ด้วยศีล. หมายถึง ภิกษุผู้ คຸ້ມครองทวารในอินทริย์ทั้งหลาย ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้ สันโดษ และตรัสไว้ ๒๖ ข้อ มี ๑. เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ๒. เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ๓. เหวลละ กรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ๔. เว้นขาดจากการพูดเท็จ ๕. เว้นขาดจากคำส่อเสียด ๖. เว้นขาดจากคำ หยาบ ๗. เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ ๘. เว้นขาดจากการพราดพิชคามธ. เว้นการนินในราตรี ๑๐. เว้นขาด จากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการเล่น อันเป็นข้าศึกแก่กุศล ๑๑. เว้นขาดจากการทัด ทรวงประดับและตกแต่งร่างกาย ๑๒. เหวลเว้นขาดจากการนั่งนอนบนที่นั่ง ที่นอนอันสูงใหญ่ ๑๓. เหวล เว้นขาดจากการรับทองและเงิน ๑๔. เหวลเว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ ๑๕. เหวลเว้นขาดจากการ รับเนื้อดิบ ๑๖. เหวลเว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี ๑๗. เหวลเว้นขาดจากการรับทาสีและทาส ๑๘. เหวลเว้นขาดจากการรับแพะและแกะ ๑๙. เหวลเว้นขาดจากการรับไก่และสุกร ๒๐. เหวลเว้นขาด จากการรับช้าง โคน ม้า และลา ๒๑. เหวลเว้นขาดจากการรับไร่นาและที่ดิน ๒๒. เหวลเว้นขาดจากการ ประกอบพฤติกรรม และการรับใช้ ๒๓. เหวลเว้นขาดจากการซื้อการขาย ๒๔. เหวลเว้นขาดจากการ โกงด้วยตราขัง การโกงด้วยของปลอม และการโกงด้วย เครื่องตวงวัด ๒๕. เหวลเว้นขาดจากการรับ สินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง ๒๖. เหวลเว้นขาดจากการตัด การฆ่า การจงจำ การตีขัง การปล้นและการกรรโชก^{๕๒}

และพระพุทธองค์ยังตรัส มัชฌิมศีล อีก ๑๐ ข้อ มหาศีลอีก ๗ ข้อซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงชีพหรือมีอาชีพบริสุทธ์เช่น เว้นขาดจากเรื่องคิรัจฉานวิชา การพนัน การประดับร่างกาย เป็น หมอคู บุษบาไฟ ทำนายฝัน เป็นต้น

ข้อสังเกต ศีลดังกล่าวมาค้ดมาเป็นศีล ๕ ของฆราวาสได้เพียง ๔ ข้อ ยังขาดข้อสุรา แต่มีข้อ ที่ว่าด้วยความไม่ประมาทของมัชฌิมศีลดังนี้ “ ภิกษุเว้นขาดจากการชวนขวยเล่นพนัน อันเป็นที่ตั้ง แห่งความประมาท” เพราะการเล่นการพนันกับการดื่มสุรา นั้นทำให้ขาดสติ ถือเป็นความประมาท เช่นกัน

ความเชื่อ

อิทธิพลที่ทำให้คนรักาศีลมากที่สุด น่าจะได้แก่ พระไตรปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริ ปัณณาสก์ เกี่ยวกับปฏิปทาของมนุษย์ที่ส่งผลให้ได้รับดังนี้

ปฏิปทาให้มีอายุสั้น

^{๕๒} สุ/ธ ที. สิล.(ไทย)๕ /๒๕๓/๒๓๐

“คุณกรรมพ! บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นคนมักทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง เป็นคนเหี้ยมโหด มีมือเปื้อนเลือด หมกมุ่นอยู่ในการประหารชีวิต ไม่เอ็นดูเหล่าสัตว์มีชีวิต เมื่อเขาตายแล้วย่อมเข้าถึง อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้นอันเขาสมมาทานพร้อมอย่างนี้ หากเขาตายไปไม่เข้าถึง อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก แล้ว ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ เขาเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง เขาจะเป็นคนมีอายุสั้น”^{๕๓}..

และยังมีปฏิปทาหรือการกระทำของมนุษย์ต่าง ๆ ที่ทำให้ได้รับผลกรรมเช่น มีอายุยืน ต้องไม่ทำกรรมตรงกันข้ามกับ ปฏิปทาให้มีอายุยืน

ถ้าผู้ใดมีโรครมาก ชอบเบียดเบียนสัตว์

มีโรคน้อย เมตตาสัตว์

มีผิวพรรณทราม มักโกรธ ฯ

มีผิวพรรณดี ไม่มากด้วยความโกรธ ไม่แค้น ฯ

มีศกคาน้อย มีจิตใจ ริษยา มุ่งร้าย โลก ฯ

มีศกมาก ไม่ริษยา ไม่มุ่งร้าย ฯ

มีโภคะน้อย ไม่ให้ทาน ฯ

มีโภคะมาก ชอบให้ทาน

เกิดในตระกูลต่ำ เป็นคนกระด้าง เย่อหยิ่ง ฯ

เกิดในตระกูลสูง เป็นคนไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง มีปกติกราบไหว้ ฯ

มีปัญญาทราม ไม่เคยเข้าวัดฟังธรรม ฯ

มีปัญญาดี มักเข้าวัดฟังธรรมเสมอ ฯ^{๕๔}

แรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการปฏิบัติตามศีล ๕ ตามที่ยกมาเป็นเหตุผลเพียงพอที่คำว่า ศีล มีคนกล่าวถึงมาก เนื่องจากมนุษย์มีจริตที่ติดตัวมาแตกต่างกันแต่โดยรวมต่างก็กลัวทุกข์ ลำบากด้วยกันทั้งสิ้น

๑๒) **จริต** ประพฤติ อนุสัย (คือกิเลสที่ตามนอนอยู่ในสันดาน) **จริต** (คือความประพฤติ) อธิมุคฺติ (คืออหยาสัย) ของเหล่าสัตว์แม่ทั้งปวง,^{๕๕}

๑๒.๑ จริต(ป)ออกเสียง จะ-ริ-ตะ ใช้เป็นคำนาม ออกเสียง จะ-หริต^{๕๖}

๑๒.๒ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ๔๐ คำ ดังตัวอย่าง

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน อ่างแล้ว/๒๒๗

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน อ่างแล้ว/๒๓๓

^{๕๕} วิ/๑ มหา. ปฐม.อ.(ไทย)๑/๑๕๘

^{๕๖} พจนานุกรมฯ หน้า ๑๓๕

๑๒.๒.๑ จริตในวินัยปิฎก เช่น เรื่องที่ภิกษุไม่ต้องอาบัติ “ภิกษุมือสุจิตเคลื่อนเพราะฟัน ๑ ภิกษุไม่ประสงค์จะให้สุจิตเคลื่อน ๑ ภิกษุวิกถ-**จริต** ๑ ภิกษุมือจิตพุ่งชาน ๑ ภิกษุผู้กระต๊อบกระต่ายเพราะเวทนา ๑ ภิกษุอาทิกัมมิกะ ๑ ไม่ต้องอาบัติ”^{๕๗}

๑๒.๒.๒ จริตในพระสูตรตันตปิฎก เรื่องการเจริญอุทเทธปาต “..ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกาย**สุจริต** วีสุจริต มโนสุจริต ไม่คิดเยนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดมั่นการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์...”

๑๒.๒.๓ จริตในพระอภิธรรม เรื่องญาณความหยั่งรู้ของเหล่าสัตว์ “พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบอาสยะ อนุสัย **จริต** และอหยาตย์ของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมทรงทราบเหล่าสัตว์ที่มีรูปคือกิเลสน้อย มีรูปคือกิเลสมากมีอินทรีย์แก่กล้า”^{๕๘}..”

๑๒.๓ ในพระไตรปิฎก อรรถกถามี ๔๐๑ คำ ตัวอย่างแต่ละปิฎกดังนี้

๑๒.๓.๑ จริตในวินัยปิฎกอรรถกถา เรื่องที่ว่าด้วยชาดกที่เป็นบุพจริต “ชาดกที่ประกอบด้วยเหตุแห่งบุพ**จริต** (คือความประพฤตินาชาติก่อน^{๖๐})

๑๒.๓.๒ จริตในสูตรตันตปิฎกอรรถกถา ตัวอย่างตอนที่พระอานนทประกาศค่านิยมดังนี้ “พระอานนทเถระ กล่าวค่านิยมไว้ เพื่อประกาศคุณสมบัติของพระศาสนา (คำสอนของพระองค์) เพราะว่า ข้อปฏิบัติของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงมีพระกิริยาทุกอย่างอันพระญาณและพระกรุณาประกอบไว้ ที่ไร้ประโยชน์หรือเป็นประโยชน์แก่กุลแก่พระองค์ เท่านั้น คือการเห็นแก่ตัวจะไม่มี เพราะฉะนั้น กายกรรม วาจกรรม และมโนกรรม แม้ทั้งหมดของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงมีพระกิริยาทุกอย่างที่เป็นไปแล้ว เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นที่เดิยวที่กล่าวถึงตามที่เป็นไปแล้ว ชื่อว่า เป็นคำสอน (เหมือนกัน) เพราะอรรถว่าเป็นเหตุสอนสัตว์ทั้งหลายได้เนื่อง ๆ ตามความเหมาะสมกับประโยชน์ชาตินี้ประโยชน์ชาติหน้า และประโยชน์อย่างอื่น ไม่ใช่เพราะรณาไว้ทั้งหมดท่านประกาศพระ**จริต**ของพระศาสดานี้ไว้ตามสมควร ด้วยนิทานพจน์”^{๖๑}..”

๑๒.๓.๓ จริตในพระอภิธรรมปิฎกอรรถกถา ตัวอย่างเรื่อง อวิชา ตัณหา “อธิบายว่า ธรรม ๒ คือ อวิชา และตัณหา ฟังทราบว่าเป็นมูลแห่งภวจักรนี้นั้นแล. ภวจักรนี้นั้นจึงมี ๒ อย่าง คือ อวิชาเป็นมูลมีเวทนาเป็นที่สุดเพราะนำมาแต่ส่วนเบื้องต้น ตัณหาเป็นมูลมีขรามรณะเป็นที่สุดเพราะสืบต่อในส่วนเบื้องปลาย บรรดาภวจักรทั้ง ๒ นั้น ภวจักรแรก ตรัสด้วย

^{๕๗} วิ./๑ อ่างแล้ว หน้า ๔๘๘ ข้อ ๓๔๒

^{๕๘} สัง. มหา. อ.(ไทย)/๑๕/ ๕๕๕/๒๗๘

^{๕๙} วิภัง. (ไทย)/๓๕/ ๘๔๓/ ๔๑๓

^{๖๐} วิ.อ./๑ อ่างแล้ว หน้า ๓๓๑

^{๖๑} จุ. จุ.ปาฐ. ธ. อ. อิติ,อ(ไทย)/๔๕/๖๐

อำนาจแห่งบุคคลผู้มี**ทิวฏฐิจริต** ภวจักรหลัง ตรัสด้วยอำนาจบุคคลผู้มี**ตัมหาจริต**. เพราะว่ามีบุคคลทั้งหลายผู้มี**ทิวฏฐิจริต** อวิชาเป็นตัณหาไปสู่สังสาร แต่บุคคลผู้มี**ตัมหาจริต** ตัมหาเป็นตัณหาไปสู่สังสาร^{๖๒}

๑๒.๔ จริต ในฎีกาใหม่ “พุทธธรรม” พระพรหมคุณาภรณ์ ประยุทธ์ ปยุตโต ระบุถึงจริยา ๖ ของผู้ที่ปฏิบัติในสติปัฏฐาน ต้องเพ่งอารมณ์ที่ตรงกับนิสัย “จริต” ของคนดังนี้ “วิตกกจรียา ลักษณะนิสัยที่มากด้วยวิตก ชอบครุ่นคิดกังวลบุคคลใดหนักในจริยาใด ก็เรียกว่าเป็น “จริต” นั้นๆ เช่น รากจริต โทสจริต เป็นต้น รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติต่างๆ และลักษณะนิสัยเหล่านี้ เป็นเรื่องที่จะต้องอธิบายไว้ต่างหาก^{๖๓}”

๑๒.๕ คำว่าจริตจากผลของการค้นใน Web.Google มีมากกว่า ๒๖๕๐๐๐ ครั้ง โดยประมาณ “จริตของมนุษย์แต่ละคนไม่เหมือนกัน และแต่ละบุคคลก็อาจมีจริตได้หลายอย่าง คลุกเคล้าปะปนกันมา แต่ว่าจริตใดจะมีมากออกหน้า เป็นประธาน เป็นประจำ เป็นตัณหา เป็นเด่นกว่าจริตอื่น ก็เรียกว่าเป็นผู้มีจริตนั้น”^{๖๔}

ตัวอย่างเช่น รากจริต “**ลักษณะของผู้ที่หนักในรากจริต**

๑. มายา เจ้าเล่ห์
๒. โ้อวด
๓. ถือตัว
๔. ทำตัวลวงโลก หลอกลวง เสแสร้ง
๕. ปรารถนามาก มีความอยากใหญ่
๖. ไม่สันโดษ
๗. แง่งอน
๘. จี้อื้อ

ดังนั้นในจริต ทั้ง ๖ อย่างได้แพร่หลายไปในผู้พูดสนทนาในวงการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะหนังสือจริต ๖ ของนักวิชาการสมัยเล่มหนึ่งคือ “หนังสือเรื่อง “จริต ๖” เป็นหนังสือ The Best Seller เล่มหนึ่งของประเทศไทย แปลและเรียบเรียงใหม่โดย ดร.บุญชัย โกศลธนากุล กับเพื่อนซึ่งหนังสือเล่มนี้เขียนโดยพระชาวศรีลังกา โดยนำเนื้อหาสาระมาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรคในพระพุทธศาสนา เนื้อหา นั้นจะ เป็นการวิเคราะห์จิตมนุษย์ได้อย่างลึกซึ้ง ท่านเขียนเกริ่นนำว่า เราคงจะได้ยินกันบ่อยว่า สามีหรือภรรยาต่างไม่เข้าใจกัน แม้จะอยู่ด้วยกันมานานนับสิบๆปี หรือพ่อแม่มาบ่นให้ฟังว่า ไม่ค่อยเข้าใจลูกเลย ทำไมถึงมีพฤติกรรมแปลกๆ ส่วนในที่ทำงาน หลายคนกำลังกุ่ม

^{๖๒} วิภัง. อ. (ไทย) /๗๗ /๕๕๘

^{๖๓} พุทธธรรม หน้า ๓๓๑

^{๖๔} topicstock.pantip.com/religious/topicstock/.../Y๔๕๘๒๐๑๘.html

กับหัวหน้า ที่ดูเหมือนจะศรัทธาไม่กินกัน จนแทบอยากจะลาออกจากงาน ส่วนหัวหน้าก็ลุ่มใจกับลูกน้อง ที่ดูเหมือนจะสั่งงานไม่ได้ผลงานตามที่สั่ง พุดอย่างไปอีกอย่าง ซึ่งวิเคราะห์จริตของมนุษย์ได้ จะช่วยให้เราเข้าใจบุคคลที่อยู่รอบตัวเราได้ดีขึ้น ปัญหาส่วนหนึ่งมาจากการที่คนเรามักมองตัวเองเป็นศูนย์กลางของจักรวาล และมองออกไปหาคนอื่น เราแทบไม่ได้คิดจากคนอื่นกลับมา

หาเรา หรือถ้าคิดก็มักคิดว่า ทุกคนต้องคิดเหมือนเรา ทำเหมือนเรา ถ้าไม่ทำอย่างอย่างที่เราคิด หรือคาดหวังว่าจะทำแล้ว ก็จะรู้สึกไม่สบายใจ ข้องคับใจ อึดอัดใจ ไม่พอใจ โกรธ โมโห ผูกอาฆาต และมีความพยาบาทมาดร้าย เป็นต้น^{๖๕}

๑๓)กิเลส เครื่องเศร้าหมอง,ความเศร้าหมอง, มลทินทางใจ มีรูปวิเคราะห์ = กิเลสสันตติ เอเตน สตุตตติ กิเลส ภาวะเป็นเหตุเดือดร้อนของเหล่าสัตว์ (กิเลส ธาตุในความหมายว่าเราร้อน อ ปัจจัย, แปลง อิ เป็น เอ)

๑๓.๑ กิเลส(ป) ออกเสียง กิ-เล-สะ กิเลส(ส) ออกเสียง กิ-เหลด(พจนานุกรม-)

๑๓.๒ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมี ๔๐๓๗ คำ ซึ่งจะยกตัวอย่างบางคำในแต่ละปิฎกเพื่อให้ทราบถึงหลักธรรมของพระพุทธศาสนาดังนี้

๑๓.๒.๑ กิเลสมาในพระวินัยปิฎกตอน “มุสาวาทวรรค สิกขาบทที่ ๒ เรื่องพระฉัพพัคคีย์.. ครั้งนั้น พระฉัพพัคคีย์ทะเลาะกับพวกภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก กล่าวเสียดแทงพวกภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก คือ คำว่า สบประมาท กระทบกำเนิดบ้าง ชื่อบ้าง วงศ์ตระกูลบ้าง การงานบ้าง ศิลปบ้าง โรคบ้าง รูปพรรณบ้าง กิเลสบ้าง อาบัติบ้าง คำคำที่ทรมานบ้าง^{๖๖}”

๑๓.๒.๒ กิเลส มาในพระสุตตันตปิฎกตอน ทางที่ถึงอสังขตดังนี้ “... ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตเป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลายภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเพียรเครื่องเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ ฟังคำจ้อจกัษณาและโทมนัสในโลกเสียได้ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขต ...”^{๖๗}

^{๖๕} www.watnai.org/doubt/new%๒๐doubt/angry_st.html

^{๖๖} มหา. ทุตย. (ไทย)./๒/ ๑๘๒ / ๒๐๔

^{๖๗} สัง. สพา.(ไทย)๑๘ / ๓๖๖/ ๖๕๓

๑๓.๒.๓ กิเลส มาในพระอภิธรรมปิฎกตอน การพิจารณาของพระเสขะดังนี้ “พระเสกขบุคคลทั้งหลายพิจารณากิเลสที่ละแล้ว พิจารณากิเลสที่ข่มแล้ว รู้ซึ่งกิเลสทั้งหลายที่เคยเกิดขึ้นแล้วในกาลก่อน”^{๖๔}”

๑๓.๓ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกอรรถกถามี ๖๑๘๘ คำ ดั่งตัวของปิฎกต่าง ๆ ดังนี้

๑๓.๓.๑ กิเลสในอรรถกถาพระวินัย “สองบทว่า ชุตตา สลฺเลขวุตฺติโน มีความว่า ผู้ชื่อว่า ชุตตะ เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยปฏิบัติทานำจัดเสียซึ่งกิเลส, และผู้ชื่อว่ามีความประพฤติขัดเกลา เพราะภิกษุเหล่านี้ มีความประพฤติขัดเกลากิเลสทั้งหลาย”^{๖๕}”

๑๓.๓.๒ กิเลส ในพระสูตรปิฎกอรรถกถาดังนี้ “บทว่า อุปาทินฺนํ อังกรรม และกิเลสเข้าไปยึดมั่น ความว่า ยึดมั่นถือมั่นกอดรัดตั้งอยู่ในสรีระ”^{๖๖}”

๑๓.๓.๓ กิเลสในอรรถกถาพระอภิธรรมตอนว่าด้วย อรรถกถาพระอริยบุคคลดังนี้ “วินิจฉัย ในนิเทศแห่งพระอริยบุคคล. ชื่อว่า อริยะ เพราะเป็นผู้ไกลจากกิเลสทั้งหลาย. ชื่อว่า อริยะ เพราะประเสริฐกว่าโลกพร้อมทั้งเทว-โลก. บุคคลผู้มีความบริสุทธิ์เป็นอรรถ ชื่อว่า อรรถแห่งอริยะ เพราะฉะนั้นแม้เพราะอรรถว่า เป็นผู้บริสุทธิ์จึงชื่อว่า อริยะ. เหล่าชนทั้งหลายที่เหลือไม่ชื่อว่า อริยะ เพราะความเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์”^{๖๗}”

๑๓.๔ ในสื่อยุคใหม่มีผู้สนใจเข้าไปค้นหาคำว่ากิเลสมากดังตัวอย่าง “ในบรรดาสัจธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ กิเลส เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดข้อหนึ่ง คนทั่วไปพูดถึงคำว่ากิเลสเสมอ แต่มักจะเข้าใจไม่ถ่องแท้ถึงความหมายของ กิเลส ส่วนใหญ่เข้าใจว่าเป็นสิ่งไม่ดี คำว่ากิเลสทางพุทธศาสนามีความกว้างขวางลึกซึ้ง และถือว่ามีผลสำคัญใหญ่หลวงต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ จึงควรทำความเข้าใจให้ดี ได้มีผู้จำแนกกิเลสออกได้ถึง ๑,๕๐๐ อย่าง แต่เมื่อรวบรวมเข้าเป็นกลุ่มแล้ว ย่อได้เพียง ๕ อย่าง คือ โลภะ โทษะ โมหะ มานะ และทิชฐิ แต่ที่คนทั่วไปพูดถึงเพียง ๓ ข้อแรก คือ โลก โกรธ และหลง..”^{๖๘}”

คำว่ากิเลส นั้น มักใช้พูดเป็นสมาสกับค้นหาเสมอ ด้วยความเคยชิน จึงเป็นคำคล้องจองไป เช่น กิเลสพันห้าค้นหา ร้อยแปด จนกลายเป็นคำนิยมในสำนวนพูดจา ทั้งที่เป็นคำเทศน์ ของพระสงฆ์และพูดสนทนากันระหว่างเพื่อน

๑๔)ค้นหา ความอยาก ความทะยานอยาก มีรูปวิเคราะห์ = ตสฺสตี สยํ ปริตรสตีตี ตณฺหา อากาเรที่หีนกระหายเอง (ตส ธาตุในความหมายว่ากระหาย ฌห ปัจจย, อา อิตฺ, ลบ ส ที่สุด

^{๖๔} มหา. ภาค ๒(ไทย)/๔๑/๑๐๘๕/ ๓๔๗

^{๖๕} มหา. ปฐม.อ.(ไทย)/๓ /๕๘๐

^{๖๖} มัชฌม. มัชฌิม.ปณฺณาสก.อ(ไทย)/ ๒๐/ ๒๕๕

^{๖๗} ธาตุ. ปุ. อ(ไทย)/ ๗๕/ ๒๑๕

^{๖๘} www.junjaowka.com/webboard/showthread.php?t=๑๒๐๓๖ -

ชาตุ) = ขาย ตสนุสติติ ตณฺหา (เหมือน วิ. ต้น) = ตสฺติ ปาตุมิฉนฺติ เอตยาติ ตณฺหา (เหมือน วิ. ต้น) = ตสฺติ ปาปฺ อิศนฺติ เอตยาติ ตณฺหา (เหมือน วิ. ต้น)^{๓๓}

๑๔.๑ ตณฺหา(ป) ออกเสียง ต้น-หา (พจนานุกรม

๑๔.๒ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมี ๓๐๒๕ คำ ดังตัวอย่างในแต่ละปิฎกดังนี้

๑๔.๒.๑ ตัณหาใน พระวินัยปิฎกเล่มที่ ๔ ข้อความตอน ที่ว่าด้วยปฎิจจสมุปบาท “เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหาเพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน”^{๓๔}

๑๔.๒.๒ ตัณหาใน พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ ๒๕ เป็นคาถาธรรมบทดังนี้ “ไฟเสมอด้วยราคะไม่มี ผู้จับเสมอด้วยโทสะไม่มีขายเสมอด้วยโมหะไม่มี แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี”^{๓๕}

๑๔.๒.๓ ๑๔.๒.๒ ตัณหาใน พระอภิธรรมปิฎกเล่มที่ ๓๕ เรื่องรูป ดังนี้ “รูปภายใน เป็นไฉนรูปใด ของสัตว์นั้นๆ เอง ซึ่งมีในตน เฉพาะตน เกิดในตน เฉพาะบุคคล อันกรรมที่สัมปยุตด้วยตัณหาทิวียึดครอง ได้แก่มหาภูตรูป ๔ และอุปาทายรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ นี้เรียกว่ารูปภายใน”^{๓๖}

๑๔.๓ ในอรรถกถามี ๓๓๐๓ คำ เป็นเรื่องอธิบายเพิ่มเติมในอรรถกถาดังนี้

๑๔.๓.๑ ตัณหาในอรรถกถาวินัยเช่น “บพว่า ตณฺหุขเย วิมฺตุโต ความว่า เป็นผู้พ้นวิเศษ เพราะธรรมเป็นที่สิ้นตัณหาคือนิพพาน ด้วยอำนาจทำให้เป็นอารมณ์”^{๓๗}

๑๔.๓.๒ ตัณหาในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ตอนตรัสเรื่องเจ้าลัทธิตีที่มีความเห็นว้าขาดสูญ “ใกล้กิเลสเครื่องยินดีในวัฏฏะด้วยอำนาจราคะ คือใกล้กิเลสเครื่องผูกในวัฏฏะ ด้วยเครื่องผูกคือตัณหาและทิวียึดอธิบายว่า กลืนด้วยความยินดีในตัณหาและทิวียึด ด้วยอำนาจแห่งตัณหาและทิวียึดนั่นเองแล้วใกล้ความยึดมั่นและความถือมั่น”^{๓๘}

๑๔.๓.๓ ตัณหาในอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎกตอนว่าด้วย ทุกคติ “คำว่า ทุกคตินี้มี ๒ คือ ทุกคติ และตัณหาที่มีรูปเป็นต้นเป็นอารมณ์ คือหมายความว่า ตัณหานั้นมีชื่อว่า ทุกคติด้วย”^{๓๙}

๑๔.๔ ตัณหาที่ค้นหากันตามสื่อยุคใหม่ (Web. Site.) เช่น “ตัณหา เป็นหลักธรรมข้อหนึ่งในพุทธศาสนา หมายถึง ความติดใจอยาก ความยินดี ยินร้าย หรือคิดในรสอร่อยของโลกตัณหาประกอบด้วย ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ เพลิดเพลินยิ่งนักในอารมณ์นั้นๆ และ ตัณหาข้อม

^{๓๓} พระธรรมกิตติวงศ์ อ่างแก้ว หน้า ๒๕๑

^{๓๔} มหา. ภาค ๑(ไทย)/๔/๑/๑

^{๓๕} บุ. ข.ปาฐ. อิติ. สุต.(ไทย)/ ๒๕/ ๒๘/ ๓๓

^{๓๖} วิภัง. (ไทย)/๓๕/ ๒ /๓

^{๓๗} ว/อ ๖ มหา. ภาค ๑ อ.(ไทย)/ ๖/ ๕๘

^{๓๘} มัช. มัช.ปิ่นณาสก.อ(ไทย) ๒๐/ ๔๘๑

^{๓๙} กถา. อ(ไทย)๘๑ / ๓๕๖

เจริญแก่ผู้ประพฤติประมาทค้นหา ชำนาญในอารมณ์ต่างๆ ครอบงำบุคคลใด ความโศกทั้งหลาย ย่อมเจริญแก่บุคคลนั้น ดังนั้น ความทุกข์ย่อมเกิดขึ้นบ่อยๆ เมื่อบุคคลยังถอนเชื้อค้นหาไม่ได้ใน หลักปฏิจางสมุบาท ค้นหาเกิดจากเวทนาเป็นปัจจัย โดยมี อวิชชาเป็นมูลรากควรเห็นค้นหา เป็นดัง เครื่องเถาที่เกิดขึ้น แล้ว จึงตัดรากเสียด้วยปัญญา”

คำว่าค้นหาจึงเป็นคำที่ใช้กันมากอีกคำหนึ่งในภาษาไทย ขยายออกมาจาก ค้นหา ๓ และ ค้นหา ๖ ค้นหาเป็นคำกลาง ๆ คือความอยาก ในธรรมชั้นสูงถือว่าเป็นเครื่องปิดกั้นทางไปสู่ นิพพาน แต่ถ้าเป็นปุถุชน ค้นหาความอยากถ้าเป็นไปในทางดี ถือเป็นแรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการ สร้างสรรค์ ทำประโยชน์ให้เกิดแก่ส่วนรวมได้อีกอย่างหนึ่ง

๑๕) อุโปสถ สีลอุโปสถ, การจำศีลแปด, วันอุโปสถ, ปาฏิโมกขุเทศ มีรูปวิเคราะห์ = อุปวสนติ เอตถ, สีเลน วา อนสเนน วา อุเปตา หุตวา วสนตฺติติ อุโปสโก ธรรมเป็นที่เข้าจำ, กาลเป็นที่เข้าจำคือเข้าไปอยู่โดยการถือศีลหรืออดอาหาร (อุ ป ท หน้า ว ส ธาตุ ในความหมายว่าอยู่ อด ปัจจัย)^{๕๐}

๑๕.๑ อุโปสถ(ป) ออกเสียง อุ-โป-สะ-ละ อุโปสถ(ส) ออกเสียง อุ-โบ-สค, และตามพจนานุกรมมีความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า “อุโปสถ (อ่านว่า อุโบสค) ถือเป็นอาคาร ที่สำคัญภายในวัดเนื่องจากเป็นสถานที่ที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ทำถือเป็นอาคารที่สำคัญภายใน วัด..”^{๕๑}

๑๕.๒ อุโปสถ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมี ๑๓๓ คำ จะยกตัวอย่างมาแต่ละปิฎก ดังนี้

๑๕.๒.๑ ในวินัยปิฎกเล่มที่ ๑ ว่าด้วยบัตติสังฆาทิเสสตัวอย่าง “ไม่เห็น โจทว่า ได้ เห็น ภิกษุผู้โจทก็ไม่ได้เห็นภิกษุผู้กำลังต้องปาราชิกกรรม ถ้าโจทเชื่อว่า ข้าพเจ้าได้เห็นท่านเป็นผู้ ต้องปาราชิกกรรม ท่านไม่เป็นสมณะ ท่านไม่เป็นเชื้อสายพระสาวกบุตร อุโปสถก็ดีปวารณาที่ดี สังฆกรรมก็ดี ไม่มีร่วมกับท่าน ดังนี้ ต้องอาบัติสังฆาทิเสสทุกๆ คำพูด..”^{๕๒} และในเล่มที่ ๔ ว่าด้วยการรักษาอุโปสถของนาคทั้งหลายตามพุทธดำรัสตั้งตัวอย่าง “ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ ประชุมภิกษุสงฆ์ ในเพราะเหตุเป็นค้ำมูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วได้ทรงประทานพระพุทธ ธิวาทนี้แก่นาคนั้นว่า พวกเจ้าเป็นนาคมีความไม่มอกลงามในธรรมวินัยนี้เป็นธรรมดา ไปเกิดเจ้านาค จงไปรักษาอุโปสถในวันที่ ๑๔ ที่ ๑๕ และที่ ๘ แห่งปักขนั้นแหละ ด้วยวิธีนี้เจ้าจักพ้นจากกำเนิดนาค และจักกลับได้อัตภาพเป็นมนุษย์เร็วพลัน. ครั้นนาคนั้นได้ทราบว่าเป็นความไม่มอกลงามในพระ ธรรมวินัยนี้เป็นธรรมดาก็เสียใจหลั่งน้ำตา ส่งเสียงดังแล้วหลีกไป”^{๕๓}

^{๕๐} พระธรรมกิตติวงศ์ฯ อ่างแก้ว หน้า ๑๐๕

^{๕๑} www.thaidphoto.com/forums/showthread.php?p=๕๔๔๕๑๘

^{๕๒} วิ./๑ อ่างแก้ว หน้า ๖๖๕ ข้อ ๕๕๐

^{๕๓} วิ./๔ อ่างแก้ว/๑๒๗/๑๔๔

๑๕.๒.๒ ในพระสุตันตปิฎก เล่มที่ ๒๖ ว่าด้วยว่าด้วยผลบุญที่ทำให้ไปเกิดใน
อุตตราวิมานในตอนหนึ่งว่า “พระมหาโมคคัลลานะถามว่าเน่านางเทพธิดา ท่านมีวรรณะงาม มี
รัศมีสว่างไสวฉายแสงไปทั่วทุกทิศเหมือนกับดาวประกายพุกฤษ์ เพราะทำบุญอะไรไว้ ท่านจึงมี
ผิวพรรณงามถึงอย่างนี้ เพราะทำบุญอะไร..นางเทพธิดาตอบว่า “เมื่อครั้งดิฉันยังปกครองบ้านเรือน
อยู่ ดิฉันไม่มีความริษยา ไม่มีความตระหนี่ ไม่เย่อหยิ่ง ไม่ตีเสมอ ไม่โกรธ ไม่ประพุดินอกใจสามี
ไม่ประมาทในวันอุโบสถและวันปกติ เข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ตลอดวัน ๑๔
ค่ำ วัน ๑๕ ค่ำ และวัน ๘ ค่ำแห่งปีกฤษ์ และตลอดปาฏิหาริย์ปีกฤษ์ รมั้ดระวังในนิจศีลและอุโบสถศีล
อย่างเคร่งครัด..”^{๔๔}

๑๕.๒.๓ ในพระอภิธรรมปิฎก ในเล่มที่ ๔๐ ข้อที่ [๑๓๖๑] วิปากฉัมมธรรม เป็น
ปัจจัยแก่วิปากฉัมมธรรม โดยอธิปติปัจจัยมี ๒ อย่าง คือ อารัมมณาธิปติ สหชาติาธิปติที่เป็น
อารัมมณาธิปติ ได้แก่ บุคคลให้ทาน สมาทานศีล รักษาอุโบสถ แล้วกระทำกุศลนั้นให้เป็นอารมณ์
อย่างหนักแน่น แล้วพิจารณา กระทำกุศลที่เคยสั่งสมไว้ดีแล้วในกาลก่อน ให้เป็นอารมณ์อย่างหนัก
แน่น แล้วพิจารณา ออกจากฌาน กระทำฌานให้เป็นอารมณ์อย่างหนักแน่น แล้วพิจารณา พระ
เสกขะกระทำโคตรภูให้เป็นอารมณ์อย่างหนักแน่นแล้วพิจารณา กระทำโฆทานให้เป็นอารมณ์อย่าง
หนักแน่น แล้วพิจารณา”^{๔๕}

๑๕.๓ ในอรรถกถาปรากฏคำว่า อุโบสถ ดังนี้

๑๕.๓.๑ อรรถกถาพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๒ เรื่อง พวกเดียรถีย์ปลอมบวชใน
พระพุทธศาสนา..ภิกษุทั้งหลาย ไม่ยอมทำอุโบสถ ร่วมกับพวกภิกษุเดียรถีย์เหล่านั้น..ในวัดโศกา
ราม อุโบสถขาดไปถึง ๗ ปี..^{๔๖}

๑๕.๓.๒ อรรถกถาพระสุตันตปิฎกเล่มที่ ๑๘ ตอน อุโบสถ เป็นชื่อของช้างใน
บรรดาช้าง ๑๐ เชือกดังนี้ “กำลังช้างเหมวัต๑๐ เชือก เท่ากับกำลังช้างอุโบสถ ๑ เชือก. กำลังช้าง
อุโบสถ ๑๐ เชือก เท่ากับกำลังช้างฉัททันตะ ๑ เชือก. กำลังช้างฉัททันตะ ๑๐ เชือก เท่ากับ
กำลังพระตถาคต ๑ พระองค์..”^{๔๗}

๑๕.๓.๓ ในอรรถกถาพระอภิธรรมเล่มที่ ๑๘ บอกชื่อของช้าง ๑๐ ตระกูลดังนี้ “

๑. " " " " กาพาวกะ (กายสีด้า)
๒. " " " " คังเคยยะ (สีน้ำไหล)
๓. " " " " ปันฑระ (สีขาวดั่งเขาไกรลาส)
๔. " " " " ตัมพะ (สีทองแดง)

^{๔๔} พุ. วิ. เปต. เถร.เถรี,(ไทย)/๒๖/๑๕/ ๑๕

^{๔๕} มหา. ภาค ๔ (ไทย)/๔๐/ ๖๕๘

^{๔๖} วิ/อ/๑ อ่างแล้ว หน้า ๕๔

^{๔๗} มัช. มุล.อ(ไทย)/๑๘/ ๗๓

๕. " " " " ปิงคละ (สีเหลืองอ่อน)
 ๖. " " " " คันธะ (สีไม้กฤษณามีกลิ่นตัวหอม)
 ๗. " " " " มังคละ (สีนิลอัญชันกิริยาท่าทางงดงาม)
 ๘. " " " " เหมะ (สีเหลือง)
 ๙. " " " " อุโบสถ (สีทองคำ)
 ๑๐. " " " " ฉัททันตะ (สีขาวบริสุทธิ์ดั่งสีเงินยวง

เรื่องของช้างทั้ง ๑๐ ตระกูลนี้ มีความหมายถึงกำลังของแต่ละเชือกมากน้อยตามลำดับ แต่ทั้งหมดรวมกันผู้กำลังของพระตถาคตไม่ได้ “บรรดาตระกูลแห่งช้างเหล่านั้น คำว่า ตระกูลแห่งช้างชื่อว่ากาฬวณะ บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นตระกูลช้างธรรมดา (ปกติหตุติกุล) พึงเทียบกำลัง ดังนี้

กำลังบุรุษ ๑๐ คน	เท่ากับกำลังช้าง	ตระกูล	กาฬวณะ	๑	เชือก
กำลังช้าง	กาฬวณะ	๑๐	เชือก	"	คังเคยยะ ๑ "
"	คังเคยยะ	๑๐	"	"	ปัทมา ๑ "
"	ปัทมา	๑๐	"	"	คัมพะ ๑ "
"	คัมพะ	๑๐	"	"	ปิงคละ ๑ "
"	ปิงคละ	๑๐	"	"	คันธะ ๑ "
"	คันธะ	๑๐	"	"	มังคละ ๑ "
"	มังคละ	๑๐	"	"	เหมะ ๑ "
"	เหมะ	๑๐	"	"	อุโบสถ ๑ "
"	อุโบสถ	๑๐	"	"	ฉัททันตะ ๑ "
"	ฉัททันตะ	๑๐	"	เท่ากับกำลังของพระตถาคตพระองค์หนึ่ง” ^{๘๘}	

๑๖) เจตีย เจตีย์,สญฺญ มีรูปวิเคราะห์ =๑ เจตพฺพนฺติ ปุเชตพฺพนฺติ เจตียิ ที่อันบุคคณฺฐา (จิต ชาติ ในความหมายว่าบุชา ญฺย ปัจจยิ, ลง อี อาคม) =๒ อิฏฐกาหิตี จยิตพฺพนฺติ เจตียิ ที่อันเขา ก่อด้วยอิฐเป็นต้น (จิต ชาติในความหมายว่า ก่อ,สะสม ญฺย พฤทธิ อี เป็น เอ, ลง ต อาคม) =๓ จิตฺเต กตฺ รุปิตนฺติ เจตียิ ที่อันคนทำไว้ในจิต (จิตต + อีย ปัจจยิ , แปลง จิตต เป็น เจต) และ = ๔ จิตฺตีกตฺฐ เฐนนาติ เจตียิ ชื่อว่า เจตียะเพราะมีความหมายว่าถูกสร้างอย่างวิจิตร^{๘๙}

๑๖.๑ เจตีย(ป) ออกเสียง เจ-ติ-จะ เจตีย์ ใจตุย(ส) ออกเสียง เจ-ตี (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒)

^{๘๘} วิกัง. อ.(ไทย)/๓๘/ ๖๒๐

^{๘๙} พระธรรมกิตติวงศ์ฯ อ่างแก้ว หน้า ๒๕๒

๑๖.๒ เจดีย์ ปรากฏในพระไตรปิฎก ๑๐๔ คำ ดังตัวอย่างในแต่ละปิฎกเช่น

๑๖.๒.๑ พระวินัยปิฎกเล่มที่ ๑ เรื่องอนาปัตตวาร “ภิกษุผู้ไปด้วยกรรมกิจของสงฆ์ก็ดี ของเจดีย์ก็ดี ของภิกษุผู้มีอาพาธก็ดี ๑ ภิกษุวิกลจริต ๑ ภิกษุอาทิกัมมิกะ ๑ ไม่ต้องอาบัติแล”^{๕๐}

๑๖.๒.๒ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๒๕ เรื่อง ปาวาสุต “สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ชกลापเจดีย์ อันเป็นที่อยู่แห่งชกลापกัษย์..^{๕๑} และว่าด้วยผลแห่งการก่อเจดีย์ทรายว่าด้วยผลแห่งการก่อเจดีย์ทราย”^{๕๒}

๑๖.๒.๓ พระอภิธรรมปิฎก ถามตอบระหว่าง พระ สักวาที และพระ ปรวาทิ “บุคคลผู้กับปัญฺฑระพึงให้จิวร ฯลฯ พึงให้บิณฑบาต ฯลฯ พึงให้เสนาสนะ ฯลฯ พึงให้กิลานปัจฉยเภสัชบริวาร พึงให้ของขบเคี้ยว พึงให้ของกินพึงให้น้ำดื่ม พึงไหว้พระเจดีย์ พึงยกขึ้นซึ่งดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ที่พระเจดีย์ ฯลฯ พึงทำการประทักษิณพระเจดีย์หรือ?

๑๖.๓ เจดีย์ ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถามี ๑๐๐๐ คำ ตัวอย่างบางคำในปิฎกอรรถกถาคือ

๑๖.๓.๑ พระวินัยปิฎกเล่มที่ ๖ ตอนที่พระพุทธเจ้าเสวยวิมุตติสุขดังนี้ “ลำดับนั้น เสด็จจงดกรม ณ รัตนจงดกรมอันยาวยึดไปข้างหน้าและข้างหลังระหว่างพระบัลลังก์กับที่เสด็จประทับยืน (อนิมมิตเจดีย์) สัปดาหฺ ๑ ผ่านพ้นไป. สถานที่นั้น ชื่อรัตนจงดกรมเจดีย์”^{๕๓}

๑๖.๓.๒ พระสุตตันตปิฎกอรรถกถาเล่มที่ ๑๗ เรื่องเจดีย์ “บทว่า อารามเจดียนิ ความว่า ภูมิภาคอันน่ารื่นรมย์ทั้งหลายเช่นสวนดอกไม้ สวนผลไม้ เป็นต้นนั้นแล ชื่อว่า อารามเจดีย์

เพราะว่าสถานที่เหล่านั้นเรียกว่าเจดีย์ เพราะหมายความว่า เป็นที่ยำเกรงอธิบายว่า เพราะหมายความว่า เป็นสถานที่ที่บุคคลพึงบูชา.”^{๕๔}

๑๖.๓.๓ ในพระอภิธรรมอรรถกถาเล่มที่ ๑๗ เรื่อง สามเณรผู้ได้สมบัติกับพระจิณาสพ “ได้ยินว่า พระเถระผู้จิณาสพองค์หนึ่ง กับสามเณรผู้ได้สมบัติเป็นผู้ถือภัณฑะ มาสู่มหาวิหารจากชนบท ท่านคิดว่า "เราจักไหว้พระเจดีย์ และมหาโพธิ์" ดังนี้ แล้วได้เข้าไปสู่ปัจฉิม

^{๕๐} วิ/๑ อ่างแก้ว/๔๘๕/๖๒๑

^{๕๑} ส/๒๕ อ่างแก้ว/๘/๘

^{๕๒} ขุ. อุปทาน. พุทธวงศ์-จริยาปิฎก (ไทย)/๓๓/๑ / ๗๖/๗๔

^{๕๓} มหา. ปฐมสมันตปาสาทิกา, อ.(ไทย)/๖/๑๘

^{๕๔} มัช. มูล. เวสาร์ชกัณทวารรณนา, อ.(ไทย)/๑๗/ ๒๕๖

เวณ. เมื่อภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ให้ไว้พระเจดีย์อยู่ในเวลาเย็น ท่านมิได้ออกไปเพื่อจะไว้พระเจดีย์^{๕๕} กล่าวถึง สามเณรที่ชอบแสดงฤทธิ์ ไม่เชื่อฟังพระอุปัชฌาย์ ภายหลังเสื่อมจากสมบัติจึงสำนึกตัวได้

เจดีย์ จุฬามณี

อรรถกถาเล่าว่า เมื่อพระโพธิสัตว์เสด็จออกบรรพชาเสด็จข้ามแม่น้ำอนาแล้วจะอธิษฐาน เพศบรรพชิต ทรงตัดมวยพระเกศาขว้างไปในอากาศ พระอินทร์นำผอบแก้วมารองรับเอาไป ประดิษฐานในพระเจดีย์จุฬามณี^{๕๖}

เจดีย์ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย

พระปฐมเจดีย์ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหารเป็นพระสถูปเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดใน ประเทศไทย..เป็นเจดีย์ทรงกลม รูประฆังคว่ำแบบลังกา มีความสูงจากพื้นดินถึงยอดมงกุฏ ๓ เส้น ๑ คืบ ๑๐ นิ้ว (หรือประมาณ ๑๒๐.๕ เมตร) ฐานวัดโดยรอบได้ ๕ เส้น ๑๗ วา ๓ ศอก (หรือประมาณ ๒๓๓ เมตร) ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้^{๕๗}

บุโรพุทโธ เจดีย์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก

"บรมพุทโธ" หรือ "บุโรพุทโธ" ตามที่คนไทยเรียก หรือ "โบโรบูโด" (Borobudur) ตาม ภาษาอินโดนีเซีย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมือง Yogyakarta ราว ๔๐ ก.ม. ไม่ปรากฏว่า ผู้ใดเป็นผู้สร้างบุโรพุทโธ แต่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในราวศตวรรษที่ ๙ ตามความเชื่อทางพุทธ ศาสนา นิกายมหายาน หลังจากบุโรพุทโธรุ่งเรืองอยู่พักหนึ่ง ก็ถูกทิ้งร้างไปโดยไม่ทราบสาเหตุ ปล่อยให้หญ้าไฟเมอราปีซึ่งอยู่ใกล้ๆ พ่นถ้ำถ้ำปกคลุมอยู่เป็นศตวรรษเขียวชะ จน ค.ศ. ๑๘๑๑ อังกฤษส่ง Thomas Stamford Raffles มาปกครองเกาะชวา ซึ่งชาวอังกฤษท่านนี้เป็นผู้หลงใหล ศิลปะชวามาก ได้ยินเสียงร่ำลือว่า ในป่าแถวๆ หมู่บ้าน Bumisegoro มีคนพบพระพุทธรูปเป็น จำนวนมาก ก็ส่งคนไปสำรวจทันที ก็พบบุโรพุทโธอยู่ท่ามกลางป่ารกชัฏ ก็พยายามหักล้างถางพง และบูรณะบุโรพุทโธกันมาเรื่อยๆ จนในปี ค.ศ. ๑๙๗๑ UNESCO ได้เข้ามาให้ทุนอุดหนุน และขึ้น ทะเบียนบรมพุทโธเป็นมรดกโลก ทำให้เราสามารถไปนมัสการบรมพุทโธได้อย่างทุกวันนี้

๑๗) ภิกษุ พระในพระพุทธศาสนา, ภิกษุ, ผู้ขอ มีรูปวิเคราะห์ ๑= ภิกษุตีติ ภิกษุ ผู้ขอ (ภิกษุ ธาตุ ในความหมายว่าขอ รุ ปัจจัย, ลบ รุ อนุพันธ์, รัสสะ อุ เป็น อุ) ๒= สัสวาเร ภยฺ อิกษุตีติ ภิกษุ ผู้เห็นภัยในสังสารวัฏ (ภย บทหน้า อิกษุ ธาตุ ในความหมายว่า เห็น รุ ปัจจัย, ลบ ย บทหน้า, ลบ รุ อนุพันธ์, รัสสะ อุ เป็น อุ) ๓ = ภินทติ ปาปกเ อกุสเส ฐมเมติ ภิกษุ ผู้ทำลายบาปอกุศล (ภท ธาตุในความหมายว่า ทำลาย รุ ปัจจัย , แปลง ท เป็น ข, ซ้อน ก ฯลฯ) ๔= ภินนปฏฐโรติ ภิกษุ ผู้

^{๕๕} ปฐม. อภิ/อ(ไทย)๗๘/๑๗๕

^{๕๖} www.๘๔๐๐๐.org/tipitaka/book/nana.php?q=๑

^{๕๗} www.oknation.net/blog/print.php?id=๓๑๖๖๕๒

ครองชีพที่ถูกทำลายแล้ว(เหมือน วิ. ต้น) ๕ = ภิกษุติ อมตรสํ ญญชติติ ภิกษุ ผู้ได้บริโภคอมตรสคือ พระนิพพาน (ภิกษุ ชาติในความหมายว่ากิน รฐ ปัจจัย, แปลง อ เป็น อิ ฯลฯ)^{๕๘}

๑๗.๑ ภิกษุ(ป) ออกเสียง พิก-ขุ ภิกษุ(ส) ออกเสียง พิก-สุ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒)

๑๗.๒ ภิกษุ มีปรากฏในพระไตรปิฎก ๔๖๑๔๖ คำ จะยกตัวอย่างบางคำในแต่ละปิฎกดังนี้

๑๗.๒.๑ ในพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๑ มีมากถึงกว่าหมื่นคำ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับเรื่องสิกขาบทมากดังตัวอย่าง “ทรงประชุมสงฆ์บัญญัติอนุบัญญัติ ๑ คำคับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์ในเพราะเหตุเป็นมูลคับนั้นในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วทรงสอบถามภิกษุนั้นว่า ดูกรภิกษุ ข่าว่าเธอเสพเมถุนธรรมในลิงตัวเมีย จริงหรือ?จริง พระพุทธเจ้าข้า ภิกษุนั้นทูลสารภาพ? ฯลฯ”^{๕๙}

๑๗.๒.๒ ในพระสุตตันตปิฎกว่าด้วยเรื่อง “ว่าด้วยบุญกรรมของเปรตกินคูถ .. พระมหาโมคคัลลานเถระได้ถามเปรตคนหนึ่งว่า ท่านเป็นใครหนอ โผล่ขึ้นจากหลุมคูถให้เราเห็นเช่นนี้ ท่านร้องครวญครางอ้ออิงไปทำไมเล่า ท่านมีกิจการงานอันลามกเป็นแน่? เปรตนั้นตอบว่าชาติก่อน มีภิกษุรูปหนึ่งเป็นเจ้าอาวาส อยู่ในอาวาสของข้าพเจ้า ท่านมีปกติริษยา ตระหนี่ตระกูล มีใจกระด้าง มักคำบริภาษ ได้ยกโทษภิกษุอาคันตุกะทั้งหลายที่เรือนของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าฟังคำของภิกษุนั้นแล้ว ได้ค่าพวกภิกษุทั้งหลาย เพราะผลแห่งกรรมนั้น ข้าพเจ้าจึงไปจากโลกนี้สู่เปตโลกฯ”^{๖๐}

๑๗.๒.๓ ในพระอภิธรรมปิฎก เป็นการถามตอบระหว่างพระสัควาที่กับพระปรวาทิ ตอนที่หนึ่งมีคำถามว่า “พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่าใด เป็นปุถุชนถึงพร้อมด้วยศีล มีสติสัมปชัญญะ ก้าวลงสู่ความหลับ อสุจิของภิกษุเหล่านั้น ย่อมไม่เคลื่อน แม้ถ้ามีนอกศาสนาเหล่าใดเป็นผู้ปราศจากราคะในกามแล้ว อสุจิของพวกภิกษุเหล่านั้น ก็หาเคลื่อนไม่ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่อสุจิของพระอรหันต์จะพึงเคลื่อนนี้ มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะเป็นไปได้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริงมิใช่หรือ? ฯลฯ”^{๖๑}

๑๗.๓ ในอรรถกถาพระไตรปิฎกปรากฏมีคำว่า ภิกษุ ๒๕๘๖๕ คำ จะยกตัวอย่างคำในบางแห่งที่น่าสนใจเช่น

๑๗.๓.๑ ในอรรถกถาพระวินัยอธิบายเรื่องภิกษุที่สมควรเป็นอาจารย์ดังนี้ “ภิกษุมิพรรษา ๖ พอเป็นอาจารย์ของภิกษุผู้ไม่มีพรรษาได้. ด้วยว่า ภิกษุผู้ไม่มีพรรษานั้นจักอาศัยเธออยู่ในกาลที่ตนมีพรรษา ๔, ด้วยประการอย่างนี้ แม้ภิกษุเหล่านี้ จักว่าผู้พอเป็นอาจารย์ได้แท้คือ

^{๕๘} พระธรรมกิตติวงศ์ฯ/๔๘๘

^{๕๙} วิ./๑ อย่างแล้ว / ๒๑/๒๘

^{๖๐} จุ. เปต. เถร. เถรี. (ไทย)/๒๖/ ๑๒๘/๑๕๕

^{๖๑} กถา.(ไทย)๓๓/ ๔๘๓/ ๒๓๓

ภิกษุผู้มีพรรษา ๙ พอเป็นอาจารย์ของภิกษุพรรษาเดียวได้, ผู้มีพรรษา ๘ พอเป็นอาจารย์ผู้มีพรรษา ๒ ได้, ผู้มีพรรษา ๕ พอเป็นอาจารย์ของผู้มีพรรษา ๓ ได้, ผู้มีพรรษา ๑๐ พอเป็นอาจารย์ของผู้มีพรรษา ๔ ได้ฝ่ายภิกษุผู้เป็นเพื่อนเห็น เพื่อนคบของอุปัชฌาย์ก็ดี, ภิกษุเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ใหญ่กว่า ๑๐ พรรษาก็ดี ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด ชื่อว่าผู้ป้อนอุปัชฌาย์ ; เมื่อภิกษุทั้งหลายมีประมาณเท่านี้ ไม่สวมรองเท้าก้าวเดินอยู่ ย่อมเป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้สวมรองเท้าก้าวเดิน. ที่ชื่อว่าอาพาธเป็นหน่อที่ทำได้แก่เนื้อคล้ายเคื่อย เป็นของยื่นออกจากพื้นเท้า”ฯ^{๑๒}

๑๗.๓.๒ ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎกเป็นเองวินิจัย ข้อสงสย เรื่องเนื้อสัตว์ดังนี้ “ภิกษุทั้งหลายในพระศาสนา. เห็นคนทั้งหลายถือดาบ และแหเป็นต้น กำลังออกไปจากบ้านหรือกำลังเที่ยวอยู่ในป่า แต่วันรุ่งขึ้น เมื่อภิกษุเหล่านั้น เข้าไปบิณฑบาตยังบ้านนั้น คนเหล่านั้นก็นำบิณฑบาต (อาหาร) ที่มีเนื้อปลาถวาย ภิกษุเหล่านั้น ก็สงสยโดยการเห็นนั้นว่า เนื้อปลาเขาทำมาเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายหรือหนอ. นี้ชื่อว่าสงสยโดยเห็น รับอาหารที่สงสยโดยการเห็นนั้นไม่ควร. อาหารใด ภิกษุไม่ได้สงสยอย่างนั้น รับอาหารนั้นก็ควร. ก็ถ้าคนเหล่านั้นถามว่า ท่านเจ้าข้า เหตุไรพระคุณเจ้าจึงไม่รับฟังคำตอบของพวกภิกษุแล้ว ก็กล่าวว่า อาหารนี้ พวกเรา มิได้ทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายดอก แต่พวกเราทำเพื่อประโยชน์ของตนเองหรือเพื่อประโยชน์แก่ข้าราชการเป็นต้นต่างหาก รับอาหารนั้นก็ควรฯ”^{๑๓}

๑๗.๓.๓ ในอรรถกถาพระอภิธรรม เรื่องภิกษุผู้เป็นธรรมกถิกดังนี้ “ภิกษุผู้ทรงอภิธรรมชื่อว่า พระธรรมกถิกจริงอยู่ ได้ยินว่า ภิกษุผู้ทรงพระอภิธรรมเท่านั้น ชื่อว่า พระธรรมกถิกนอกจากนี้แม้กล่าวธรรม ก็ไม่ใช่เป็นพระธรรมกถิก เพราะเหตุไร เพราะว่าภิกษุผู้ไม่ทรงพระอภิธรรมเหล่านั้นเมื่อกล่าวธรรม ย่อมกล่าวลำดับกรรม ลำดับวิบาก กำหนดรูปอรุรูป ลำดับธรรมให้สับสน ส่วนภิกษุผู้ทรงพระอภิธรรมย่อมไม่ให้ลำดับธรรมสับสน เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ทรงพระอภิธรรม จะกล่าวธรรมหรือมิได้กล่าวก็ตาม แต่ในเวลาที่เขาถูกถามปัญหาแล้วก็จักกล่าวแก้ปัญหา นั้นได้ พระศาสดาทรงหมายถึงคำนี้ว่า ภิกษุผู้ทรงพระอภิธรรมนี้เท่านั้น ชื่อว่าเป็นพระธรรมกถิกอย่างยิ่ง ดังนี้ จึงทรงประทานสาธุการแล้ว ตรัสว่าโมกคัลลานะกล่าวดีแล้ว ดังนี้ฯ”^{๑๔}

มีพระภิกษุเณรมากที่สุดในประเทศไทย

บทสัสมโฆทนียกถาเรื่อง มหารัตนอุบาสิกา ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของวัดพระธรรมกาย โดยพระธรรมราชานุวัตร ในวาระโอกาสที่ท่านเมตตามาเป็นประธานสงฆ์ นำสวดพระอภิธรรมในงานบำเพ็ญกุศลอุบายมหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง ในตอนหนึ่งว่า “..มีพระภิกษุสงฆ์สามเณรมาก อุบาสิกา อุบาสิกา ก็มาก มีผู้ที่มาวัดนี้เป็นพันเป็นหมื่น บางคราวเป็นแสน ที่มากันมาก

^{๑๒} มหา. ภาค ๒, (ไทย/๗) / ๔๕

^{๑๓} มัช. มัช. ปิณฑาสก.อ. (ไทย) ๒๐/ ๑๐๖

^{๑๔} อภิ/อ/๗๕ ธรรมสังคณีปกรณ์ พาทิร. หน้า ๖๓

ด้วยเหตุหลายๆ อะไรทำนองนี้ ก็ต้องมาดูภายในวัดด้วย วัดนี้มีการศึกษาของพระ ๒ อย่าง คือ ปรัชญา กับปฏิบัติ ปรัชญาได้แก่การศึกษานักธรรมและบาลี ปฏิบัติได้แก่การฝึกอบรมจิต ที่เรียกว่าเจริญกรรมฐาน การฝึกอบรมจิตเราไม่มีเครื่องวัด มีแต่รู้เฉพาะผู้ที่มีความรู้เรื่องนี้ แต่ในด้านปริญญานั้น เราดูจากปริมาณ แต่ไม่ใช่ปริมาณธรรมดา ปริมาณที่มีคุณภาพด้วย^{๑๐๕}

รูปเหมือนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ใหญ่ที่สุดในโลก

“เนตรสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) พรหมรังสี องค์ใหญ่ที่สุดในโลก ขนาดหน้าตักกว้าง ๕ เมตร สูง ๑๕ เมตร โดยใช้งบประมาณในการก่อสร้างมากถึง ๒๕ ล้านบาท สำหรับพิธีเบิกเนตรนั้น พระมหาจันทน์ จรรย์มโห เจ้าอาวาสวัดศาลเจ้ายอด ได้ขึ้นกระเช้าของรถเข็นยกสูงขึ้นไปเพื่อทำพิธีเบิกเนตร”^{๑๐๖} สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ถือว่าเป็นพระภิกษุเกจิอาจารย์รูปหนึ่งที่มีคนเลื่อมใสในอานุกาภาพ

๑๘) สามเณร สามเณร มีรูปวิเคราะห์ = สมณสุต อปจฺจํ สามเณโร ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ของสมณะ (สมณ+เณร)^{๑๐๗}

๑๘.๑ สามเณร(ป) ออกเสียง สาม-เณ-ระ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒)

๑๘.๒ สามเณร มีปรากฏในพระไตรปิฎก ๔๒๗ คำ ดังตัวอย่างในแต่ละปิฎกดังนี้

๑๘.๒.๑ ในพระวินัยปิฎกมีปรากฏมากที่สุดเล่มที่ ๘ ตัวอย่างเรื่อง ภิกษุที่ไม่ควรให้อุปสมบทเป็นต้นเช่น “พระอุบาลีทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้าข้า ภิกษุประกอบด้วยองค์เท่าไรหนอแล ไม่พึงให้อุปสมบทไม่พึงให้นิสัย ไม่พึงให้สามเณรอุปฐาก? ฯลฯ”^{๑๐๘}

๑๘.๒.๒ ในพระสุตตันตปิฎก เรื่องสามเณรสูตร “สามเณรสูตร

อุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรมเท่าไรหนอแล พึงให้สามเณรอุปฐาก ฯ

พ. ดูกรอุบาลี ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๑๐ ประการแล พึงให้สามเณรอุปฐาก ฯลฯ”^{๑๐๙} สำหรับในพระอภิธรรมปิฎกไม่ปรากฏ

๑๘.๓ คำ สามเณร ในอรรถกถาพระอภิธรรม เรื่อง สามเณรแสดงฤทธิ์ตอนหนึ่ง ดังนี้ “พระเถระให้ฆมกรกคินแก่สามเณรแล้วทำปทักษิณพระเจดีย์เดินไปตามกำแพงประมาณ ๖๐ ศอก แล้วไหว้ในทิศทั้ง ๔ ขณะที่กำลังเดินไปสู่บริเวณก็คิดว่า "สามเณรนี้มีฤทธิ์มาก จักอาจเพื่อ

^{๑๐๕} http://www.dhammadownload.com/WhoWeAre/founder_kyay_๕_th.php - ๔๒k

^{๑๐๖} <http://www.whitemedia.org/wma/content/view/๑๐๑๒/๒๖/> - ๑๕k

^{๑๐๗} พระธรรมกถึกวาท ๖/๖๕๒

^{๑๐๘} ปรีวาร, (ไทย) ๘/ ๑๑๖๒/ ๑๐๔

^{๑๐๙} อัง. ปฐม. อ. (ไทย) ๒๔/ ๓๔/ ๖๖

รักษาอิทธานุภาพนี้ไว้ได้ตลอดไปหรือไม่หนอ" ในลำดับนั้นก็ทราบว่ สามเณรนี้จักไม่อาจรักษา
อิทธานุภาพไว้ได้จึงได้กล่าวกะสามเณรว่า "สามเณร บัดนี้เธอมีฤทธิ์มาก แต่ในกาลสุดท้ายที่ฤทธิ์
เห็นปานนี้พิณาศไปแล้ว เธอจักคืบนำข้าวอันช่างหูกตามอดข้างหนึ่งเอามือขยำแล้ว" ดังนี้^{๑๑๑}

สามเณรรูปแรก

พระราหูล เป็นพระโอรสของเจ้าชายสิทธัตถะ กับพระนางยโสธรา (พิมพา) เป็นพระนัดดา
ของพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้ครองนครกบิลพัสดุ์ เมื่อพระบรมศาสดาได้ตรัสรู้แล้วเสด็จมาเทศนาโปรด
พระประยูรญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ ประทับอยู่ที่นิโครธาราม วันหนึ่งพระองค์เสด็จไปที่พระราณีเวสน์
ของพระนางยโสธราพระราชเทวีเก่าของพระองค์ พระนางได้ส่งพระราหูลกุมาร ผู้เป็นพระโอรส
ออกมาทูลขอพระราชสมบัติที่ควรจะได้ว่าราหูลกุมารออกไปเฝ้าเจราจาปราศรัยแสดงความรักใคร่มี
ประการต่าง ๆ ครั้นเห็นพระบรมศาสดาจะเสด็จกลับ จึงร้องทูลขอราชสมบัติพลางตามเสด็จพระ
บรมศาสดาทรงดำริว่า ทรัพย์สมบัติทั้งหลาย ที่จะมั่นคงถาวร และประเสริฐยิ่งกว่าอริยทรัพย์นั้นไม่
มี ควรที่เราจะให้อริยทรัพย์แก่ราหูลเถิด^{๑๑๒}

สามเณรนาคหลวง(ปราชญ์ทางภาษาบาลี)

ในประเทศไทยหากสามเณรรูปใดสอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยคเมื่ออายุครบบวชจะ
ได้รับพระราชทานไตรจีวรอุปสมบท เรียกว่านาคหลวง ท่านเหล่านี้ถือปราชญ์ทางภาษาบาลี
ของสยามประเทศ

นาคหลวงสายเปรียญธรรมถือป็นจุดหมายสูงสุดของการศึกษาภาษาบาลีของสามเณรในวัด
ต่างๆ ทั่วราชอาณาจักร วัดทั่วราชอาณาจักรถือเป็นเกียรติอย่างสูงของวัดที่สามารถผลิตศาสน
ทายาทให้ศึกษาจนสำเร็จเปรียญ ๕ ได้ขณะยังเป็นสามเณร หลายวัด จัดฉลองเพื่อแสดงมุทิตาอย่าง
เอิกเกริกให้แก่สามเณรเพื่อให้สังคมรู้จักกันอย่างกว้างขวาง อันจะเป็นเกียรติแก่สามเณรและ
ครอบครัวซึ่งสนับสนุนศาสนทายาทที่มีคุณภาพได้สำเร็จ สามเณรในวัดต่างๆ ทั่วราชอาณาจักรที่
ศึกษาภาษาบาลีแต่อายุยังน้อยจำนวนมากหวังว่าจะได้เป็นนาคหลวง เพราะเป็นเกียรติยศสูงสุดใน
ด้านการศึกษาที่ผู้เป็นสามเณรจะพึงได้รับ ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับการอุปสมบท
ไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ ปัจจุบัน คณะสงฆ์ไทยมีนาคหลวงสายเปรียญธรรมซึ่งผู้สอบได้
เปรียญ ๕ ประโยค ขณะยังเป็นสามเณร จำนวน ๑๑๑ รูปจะนำมาเป็นตัวอย่างเพียงส่วนหนึ่ง ดังนี้:

สามเณร สา ปุสสเทวะ สอบไล่ได้เมื่ออายุ ๑๘ ปี สังกัด วัดราชาธิวาสวิหาร (ต่อมาย้ายไปจำ
พรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร)

สามเณร ปลด เกตุทัต - สอบไล่ได้เมื่ออายุ ๒๐ ปี สังกัดวัดเบญจมบพิตร

สามเณร เสฐียรพงษ์ วรรณปก - สอบไล่ได้เมื่ออายุ ๒๑ ปี สังกัดวัดทองนพคุณ

^{๑๑๑} วิภัง. อ.(ไทย)/๗๘/๑๘๑/พาหิร.

^{๑๑๒} <http://www.watnongkanak.org/index.php?mo=๓&art=๘๘๒๕๓ - ๒๒๕k>

สามเณร ประยูทธ อารยางกูร - สอบไล่ได้เมื่ออายุ ๒๒ ปี สังกัดวัดพระพิเรนทร์
 สามเณรอุทัย เกลี้ยงเล็ก - สอบไล่ได้เมื่ออายุ ๒๑ ปี สังกัดวัดบางหลวง ปทุมธานี
 สามเณรตำราญ สุขวิฑฒโก - สอบไล่ได้เมื่ออายุ ๒๒ ปี สังกัดวัดสุทัศน์เทพวราราม
 สามเณร บรรจบ บรรณรุจิ - สอบไล่ได้เมื่ออายุ ๒๑ ปี สังกัดวัดแก้วฟ้า ราชบุรี
 สามเณรประกอบ วงศ์พรนิมิตร - สอบไล่ได้เมื่ออายุ ๒๑ ปี สังกัดวัดชนะสงคราม
 สามเณร ประยูร มีฤกษ์ - สอบไล่ได้เมื่ออายุ ๒๐ ปี สังกัดวัดประยูรวงศาวาส
 สามเณรสุชาติ สอดสี - สอบไล่ได้เมื่ออายุ ๒๒ ปี สังกัดวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ^{๑๑๒} ฯลฯ
 สามเณร คำนี้ ใช้พูดกันมากในภาษาไทยจนเป็นคำพูดติดปาก บางท้องถิ่นใช้เรียกบุตรชายว่าไอ้
 เณร แต่เรียกด้วยความรัก และในวงการทหารก็มักเรียกทหารชั้นผู้น้อยว่า ระดับเณร เป็นต้น แต่
 สามเณรถือว่าเป็นผู้ที่เข้ามาเริ่มต้นเพื่อเลื่อนขั้นไปถึงระดับสูงสุดได้เช่นกัน

๑๕) **จิวร จีวร ผ้า** ผ้าห่มของพระสงฆ์ มีรูปวิเคราะห์ = วตถขนุเชหิ จियเตติ จีวรึ ผาอันทาน
 ก่อขึ้นจากท่อนป่า (จิ ธาตุในความหมายว่าก่อ,สะสม อีวร ปัจจัย, ลบสสระหน้า)

๑๕.๑ จีวร(ป) ออกเสียง จี-วะ -ระ จีวร(ส) ออกเสียง จีวอน (พจนานุกรม ฉบับ
 ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒)

๑๕.๒ จีวร ปรากฏในพระไตรปิฎก ๓๕๕๐ คำ ดังตัวอย่างในปิฎกต่าง ๆ ดังนี้

๑๕.๒.๑ ในพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๒ มีมากที่สุด ตัวอย่างบางตอนเรื่อง จีวรที่เก็บไว้
 เกิน ๑๐ วัน “บทภาษณีย์

นิสสัคคิยาจิตติย

[๗] จีวรล่วง ๑๐ วันแล้ว ภิกษุสำคัญว่าล่วงแล้ว เป็นนิสสัคคิย ต้องอาบัติปาจิตติย.

จีวรล่วง ๑๐ วันแล้ว ภิกษุสงสัย เป็นนิสสัคคิย ต้องอาบัติปาจิตติย.

จีวรล่วง ๑๐ วันแล้ว ภิกษุสำคัญว่ายังไม่ล่วง เป็นนิสสัคคิย ต้องอาบัติปาจิตติย.

จีวรยังไม่ได้อธิษฐาน ภิกษุสำคัญว่าอธิษฐานแล้ว เป็นนิสสัคคิย ต้องอาบัติปาจิตติย.

จีวรยังไม่ได้วิกัป ภิกษุสำคัญว่าวิกัปแล้ว เป็นนิสสัคคิย ต้องอาบัติปาจิตติย.

จีวรยังไม่ได้สละ ภิกษุสำคัญว่าสละแล้ว เป็นนิสสัคคิย ต้องอาบัติปาจิตติย.

จีวรยังไม่หาย ภิกษุสำคัญว่าหายแล้ว เป็นนิสสัคคิย ต้องอาบัติปาจิตติย.

จีวรยังไม่นิบหนาย ภิกษุสำคัญว่านิบหนายแล้ว เป็นนิสสัคคิย ต้องอาบัติปาจิตติย.

จีวรยังไม่ถูกไฟไหม้ ภิกษุสำคัญว่าถูกไฟไหม้แล้ว เป็นนิสสัคคิย ต้องอาบัติปาจิตติย.

จีวรยังไม่ถูกชิงไป ภิกษุสำคัญว่าถูกชิงไปแล้ว เป็นนิสสัคคิย ต้องอาบัติปาจิตติย ฯลฯ^{๑๑๓}

^{๑๑๒} <http://th.wikipedia.org/wiki/นาคหลวง> - ๕๒k

จีวรเป็นคำที่พูดติดปากในสังคมไทยมานาน โดยเฉพาะ ไตรจีวร อันได้แก่ผ้าสามผืน ของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา คือ จีวร สังฆาฏิ(อุตุตราสงค์)ผ้าคลุม และสบง(อนุตรวาสก)สำหรับนุ่ง ยังมีอีกคือ อังสะ ซึ่งนอกเหนือจากไตรจีวรคล้ายกับเสื้อชั้นในเพื่อป้องกันความหนาวเย็น และประคตเอวสำหรับคาดแทนเข็มขัด, บาตร ซึ่งใช้บิณฑบาตเลี้ยงชีพ ทั้งนี้จะนำคำที่ใช้พูดกันมาก ๆ มาวิเคราะห์

๒๐)อุตุตราสงค์ ผ้าคลุม จีวรผืนที่สอง มีรูปวิเคราะห์ = อุตุตรสูมี เทพภาค อาสขุขเตติ อุตุตราสงค์โก ผ้าที่คลุมร่างกายส่วนบน (อุตุตร+ อา บทหน้า สขุ ชาติในความหมายว่า เกี้ยว,คล้อง) อ ปัจจย, แปลง ช เป็น ค, ญ เป็น ง)^{๑๑๔}

๒๑) อัส อังสะ, บา ไหล่ (กุขสิริ ขนฺธ) มีรูปวิเคราะห์ = อนติ ชีวิติ เอเตนาติ อัสโต อวัยวะเป็นเครื่องดำรงชีวิต (อน ชาติ ในความหมายว่า ดำรงชีวิต (อน ชาติในความหมายว่ามีชีวิต) อยู่ ส ปัจจย, แปลง น เป็น นิคหิต)^{๑๑๕} คำว่า อังสะ ปรากฏในพระไตรปิฎก เช่น “ภิกษุขอด้ยามาเพื่อเย็บจีวร ๑ ภิกษุขอด้ยามาทำผ้ารัดเข่า ๑ ภิกษุขอด้ยามาทำประคตเอว ๑ ภิกษุขอด้ยามาทำผ้าอังสะ ๑ ภิกษุขอด้ยามาทำถุงบาตร ๑ ภิกษุขอด้ยามาทำผ้ากรองน้ำ ๑ ภิกษุขอต่อญาติ ๑ ภิกษุขอต่อคนปวารณา ๑ ภิกษุขอเพื่อประโยชน์ของภิกษุอื่น ๑ภิกษุจำมาด้วยทรัพย์ของตน ๑ ภิกษุวิกัลจริต ๑ ภิกษุอาทิกัมมิกะ ๑ ‘ไม่ต้องอาบัติแล’”^{๑๑๖} ในพระสุตันตปิฎกมีดังนี้ “พระมหาโมคคัลลานเถระถามว่า คุณแม่เทพธิดา ท่านมีวรรณะงามยิ่งนัก ฯลฯ และมีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ เพราะบุญกรรมอะไร?นางเทพธิดานั้น อันพระมหาโมคคัลลานเถระถามแล้ว มีความปลาบปลื้มใจ จึงพยากรณ์ปัญหาแห่งผลกรรมที่ถูกถามนั้นว่า ดิฉันได้ถวาย

- (๑) น้ำอ้อยงบ ฯลฯ
- (๒) ผลมะพลับสุก ฯลฯ
- (๓) อ้อยท่อนหนึ่ง ฯลฯ
- (๔) แดงโมผลหนึ่ง ฯลฯ
- (๕) ฟักทองผลหนึ่ง ฯลฯ
- (๖) ยอดผักต้ม ฯลฯ
- (๗) ผลลิ้นจี่ ฯลฯ
- (๘) เชิงกราน ฯลฯ
- (๙) ฟักดอกกำหนึ่ง ฯลฯ
- (๑๐) ดอกไม้กำหนึ่ง ฯลฯ

^{๑๑๓} วิ/๒ อ่างแล้ว หน้า ๕

^{๑๑๔} พระธรรมกิตติวงศ์ฯ/๕๘ อ่างแล้ว

^{๑๑๕} พระธรรมกิตติวงศ์ฯ/๑ อ่างแล้ว

^{๑๑๖} มหา. (ไทย)/๒ /๑๕๕/ ๑๖๖

- (๑๑) มัน ฯลฯ
- (๑๒) สะเดากำหนึ่ง ฯลฯ
- (๑๓) น้ำฝักคอง ฯลฯ
- (๑๔) แป้งคลุกงาคั่ว ฯลฯ
- (๑๕) ประคตเอว ฯลฯ
- (๑๖) ฝ้ายอังสะ ฯลฯ
- (๑๗) พัด ฯลฯ
- (๑๘) พัดสี่เหลี่ยม ฯลฯ
- (๑๙) พัดใบตาล ฯลฯ
- (๒๐) หางนกยูงกำหนึ่ง ฯลฯ
- (๒๑) ร่ม ฯลฯ
- (๒๒) รองเท้า ฯลฯ
- (๒๓) ขนมน ฯลฯ
- (๒๔) ขนมต้ม ฯลฯ
- (๒๕) น้ำตาลกรวด

แก้ภิกษุรูปหนึ่งผู้กำลังบิณฑบาตอยู่ นิมนต์พระคุณเจ้าคูวิมานของดิฉัน^{๑๑๓}

๒๒) ปตุต บาดร, ถ้วย มีรูปวิเคราะหฺ = ปตติ เอตฺถาติ ปตุโต ภาชนะเป็นที่ตกลงแห่งข้าว
 สุก (ปต ธาตุในความหมายว่าตกลง ต บัจจย) หรือ ปาตโต ตายตีติ ปตุโต ภาชนะที่รักษาจากการ
 ตกหล่น (ปาต บทหน้า ตา ธาตุในความหมายว่ารักษา อ บัจจย, ลป อ ที่ ต, รัสสะ อา เป็น อ
)^{๑๑๔}

๒๒.๑ ปตุต(ป) ออกเสียง ปัด- ตะ ปตุร(ส)บาดร(น) ออกเสียง บาด(พจนานุกรมฉบับ
 ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒)

๒๒.๒ ปตุตหรือบาดร สืบค้นในคัมภีร์พระไตรปิฎกมี ๑๖๑๔ คำแยกแต่ละคัมภีร์ดังนี้

๒๒.๒.๑ พระวินัยปิฎกในเรื่อง บาดรไม้จันทน์ “เรื่องบาดรปุมไม้จันทน์

สมัยต่อมา ปุมไม้จันทน์มีราคามาก ได้บังเกิดแก่เศรษฐี ชาวเมืองราชคฤห์
 จึงราชคหเศรษฐีได้คิดว่า ถ้ากระไรเราจะให้กึ่งบาดรด้วยปุมไม้ จันทน์นี้ ส่วนที่กึ่งเหลือเรา
 จักเก็บไว้ใช้ และเราจักให้บาดรเป็นทาน หลัง จากนั้น ท่านราชคหเศรษฐีให้กึ่งบาดรด้วยปุมไม้
 แก่นจันทน์นั้น แล้วใส่สาเหล็ก แขนงไว้ที่ปลายไม้ใฝ่ผูกต่อๆ กันขึ้นไป แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า

^{๑๑๓} พุ. วิ. เปต. เถร.เถรี.ส(ไทย)/๒๖/ ๓๓/๔๖

^{๑๑๔} พระธรรมกิตติวงศ์/ ๓๕๔ อ่างแก้ว

สมณะหรือพราหมณ์ ผู้ใด เป็นพระอรหันต์และมีฤทธิ์ จงปลดบาตรที่เราให้แล้วไปเถิด ฯ^{๑๑๕}

๒๒.๒.๒ พระสูตรตันตปิฎก ในเรื่องปฏิบัติทาของผู้บำเพ็ญ “ข้าแต่ท่านพราหมณ์ เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงรีบร้อนถือเอาไม้เท้า หนังสือ ร่ม รองเท้า ไม้ขอ บาตร และผ้าพาด ท่านปรารถนาจะไป ยังทิศไหนหนอ”^{๑๒๐}

๒๒.๒.๓ พระอภิธรรมปิฎกในเรื่อง เปรียบเทียบบุคคลเช่นมะม่วง “บุคคลบางคนในโลกนี้ มีการก้าวไปข้างหน้า ถอยหลังแลตรง เหลียวซ้ายแลขวาผู้เข้าเหยียดออก ทรงสังฆาฏิ **บาตร**และจีวร นำเลื่อมใส บุคคลนั้น ไม่รู้ตามความเป็นจริงว่านี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็นเช่นมะม่วงดิบ แต่มีสีเป็นมะม่วงสุกมะม่วงดิบแต่มีสีเป็นมะม่วงสุกนั้น แม้ฉันใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น”^{๑๒๑}

คำว่าบาตรนั้นมีมาอย่างในวินัยปิฎกเล่ม ๒ เกี่ยวกับสัชชาบทต่าง ๆ ที่ทรงบัญญัติเช่น เรื่องพระฉัพพัคคีย์ เป็นต้น “พระฉัพพัคคีย์สั่ง**สมบาตร**ไว้เป็นอันมาก..ชาย**บาตร** หรือจกตั้งร้านขาย ภาชนะดินเผา...ทรงคิดเตียนแล้วบัญญัติสัชชาบท อย่างไรก็ตามในพระไตรปิฎกเล่มนี้มีคำว่า บาตรอยู่ถึง ๓๑๒ คำ ก็คงไม่ต้องพูดถึงกัมภีร์อรรถกถาอีก

พระปางอุ้มบาตรที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยและในโลก

วัดซึ่งตั้งชื่อตามนามของเจ้าอินทร์ นำชายของเจ้าน้อยเขี้ยวค่อม พระสนมเอกในรัชกาลที่ ๑ แห่งนี้มีสิ่งทีควรค่าแก่การเยี่ยมชมคือพระศรีอารยเมตไตรย หรือชาวบ้านเรียกว่าหลวงพ่อดโต ประทับยืนอุ้มบาตร ผินพระพักตร์ไปสู่อุทิศตะวันออก สูง ๑๖ วา กว้าง ๕ วา ๒ ศอก นับเป็นพระพุทธรูปปางอุ้มบาตรที่ใหญ่ที่สุดในโลก พระพุทธรูปองค์นี้เริ่มสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๐ โดยดำริของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) แห่งวัดระฆัง ขณะท่านอายุได้ ๘๐ ปี ช่างได้สร้างพระพุทธรูปองค์นี้ขึ้นมาจนสูงถึงพระนาภี สมเด็จพระพุฒาจารย์ก็ถึงแก่กรรมภาพการก่อสร้างดำเนินต่อมาจนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๑๐ รวมเวลาก่อสร้างนานถึง ๖๐ ปี ในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่รัฐบาลศรีลังกามอบให้ ณ ยอดเกตุองค์หลวงพ่อดโต ต่อมามีการประดับโมเสกทองคำแท้ (ทองคำ ๒๔ เค) จากอิตาลีตลอดทั้งองค์ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน^{๑๒๒}

บาตรคือหนึ่งในอัฐบริวารของพระภิกษุ

^{๑๑๕} จุล. ภาค๒(ไทย)/๗ ข้อ๒๕

^{๑๒๐} สุ/๒๘ บุ. ชา. ภาค ๒ หน้า ๑๔/๕๑/๑๐

^{๑๒๑} ปุคคก. (ไทย)/๓๖/๒/ ๑๑๖/ ๖๒

^{๑๒๒} http://www.bangkoktourist.com/backup/thai_unseen_historical_... - ๑๒๒k

บาตร ภาชนะใส่อาหารสำหรับพระภิกษุสามเณร ถือว่าเป็นของใช้ที่มีความสำคัญสำหรับสงฆ์เป็นอย่างมาก และเป็นหนึ่งในอัฐบริวาร ๘ อย่าง ที่บัญญัติไว้ในพระธรรมวินัย ได้แก่ สบง (ผ้านุ่ง) จีวร (ผ้าห่ม) สังฆาฏิ (ผ้าพาดบ่า) ประคคเอน บาตร มีดโกนหรือมีดตัดเล็บ เข็ม และกระบอกกรองน้ำ

บาตรตามพระวินัย

แม้ว่าปัจจุบันจะมีการผลิตบาตรพระ หลายรูปแบบออกมาจำหน่าย แต่บาตรที่มีลักษณะตรงตามหลักพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้มี ๒ ชนิดเท่านั้นคือ ‘บาตรดินเผา’ และ ‘บาตรเหล็กมดำ’ โดยควรมีขนาด ๗-๑๑ นิ้ว อีกทั้งพระพุทธองค์ยังทรงบัญญัติห้ามไม่ให้พระภิกษุใช้บาตรที่ทำจากโลหะหรือวัสดุที่มีมูลค่าสูง เช่น ทอง เงิน ทองเหลือง ทองแดง อัญมณี และแก้ว ผลึกต่างๆ แม้แต่บาตรที่ทำจากดินบุก สังกะสี หรือไม้ ก็ใช้ไม่ได้^{๑๒๓}

บาตรที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ

บาตร ใช้เป็นค่านามในภาษาไทย คนไทยพุทธทราบกับดีและไม่กล้านำไปใช้ในทางที่ไม่เหมาะสมเพราะกลัวบาปและไม่ควรนำไปไว้ที่บ้านเรือน นอกจากมีพิธีทางศาสนาเช่นทำภาชนะน้ำมันตั้งครั้งเท่านั้น เช่น ประเพณีตักบาตรเทโวที่จังหวัด อุทัยธานี “โดยในวันตักบาตรเทโวนั้น พระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูป จะเดินลงมาจากยอดเขาสะแกกรัง ซึ่งมีบันไดทอดจากยอดเขาสะแกกรังสู่เบื้องล่างรวม ๔๔๕ ขั้น ซึ่งภพของฟ้ากาสาวพัตริสีเหลืองของพระสงฆ์เพื่อมารับบิณฑบาตทาบตัดกับทิวทัศน์เขาสะแกกรังที่เขียวสด โดยที่ต้นขบวนนั้นนำด้วยพระพุทธรูปปางเสด็จลงจากดาวดึงส์และผู้ที่ตั้งแถวเป็นพระอินทร์ พรหม และเทวดา เมื่อขบวนลงมาถึงลานวัดสังกัสรัตนคีรีที่เชิงเขา ประชาชนที่มาเข้าร่วมพิธีกันอย่างเนืองแน่นก็จะพากันใส่บาตรด้วยข้าวสารอาหารแห้งและข้าวต้มลูกโยน นับเป็นภาพที่งดงามและน่าศรัทธาเลื่อมใส..”^{๑๒๔}

ตักบาตรดอกไม้ที่สระบุรี

ดอกเข้าพรรษา เป็นดอกไม้ชนิดหนึ่ง ต้นคล้าย ๆ ต้นกระชาย หรือ ขมิ้น สูงประมาณ ๑ คืบเศษ มีดอกสีเหลือง สีขาวและสีน้ำเงินม่วง ต้นดอกไม้เข้าพรรษานี้จะ ขึ้นตามไหล่เขาโพธิ์ลังกาหรือเขาสุวรรณบรรพต เทือกเขาวง และเขาพุทไถ่ ๆ กับรอยพระพุทธบาท และจะผลิดอกเฉพาะช่วงเข้าพรรษาเท่านั้น จนชาวบ้านเรียกชื่อให้เป็นที่เหมาะสมว่า “ต้นเข้าพรรษา”..หลังจากที่พระภิกษุ

^{๑๒๓} www.agalico.com/board/showthread.php?t=๑๔๕๕๔

^{๑๒๔} <http://www.nairobroo.com/๑๖/modules.php?name=News&file=artic... - ๒๘k>

สงฆ์เดินรับบิณฑบาตรจากพุทธศาสนิกชนแล้ว จะนำดอกไม้ไปสักการะ “รอยพระพุทธบาท” พระเจดีย์จุฬามณี อันเป็นพระเจดีย์ที่บรรจุพระเขี้ยวแก้วจำลองขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วนำไปสักการะพระเจดีย์มหาธาตุองค์ใหญ่ ซึ่งชาวพุทธถือว่าเป็นพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ^{๑๒๕}

ตักบาตรดอกบัวที่บางพลี

เช้าตรู่ของวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ก่อนวันออกพรรษา ๑ วัน ชาวบางพลีจะแห่หลวงพ้อโต มาตามคลองสำโรง ให้พุทธศาสนิกชนบูชาด้วยการโยนบัวไปในลำเรือ อันเป็นที่มาของประเพณีรับบัว-โยนบัว ที่มีชื่อเสียงของ อ. บางพลี สมุทรปราการ ประเพณีนี้มีมาแต่ครั้งโบราณ สมัยที่คลองสำโรงและหนองบึงใกล้เคียง ยังเป็นแหล่งที่มีดอกบัวหลวงอยู่มาก เมื่อใกล้วันทำบุญในเทศกาลออกพรรษา คนในอำเภอใกล้เคียง โดยเฉพาะชาวพระประแดง ซึ่งอยู่ในพื้นที่น้ำกร่อย จะพากันพายเรือมาเที่ยวเก็บดอกบัวไปไหว้พระ เมื่อมากันบ่อย ๆ ชาวบางพลีมีน้ำใจ ก็ไปเก็บหาดอกบัวไว้ให้ เกิดเป็นประเพณีคนต่างถิ่นพายเรือไปตามลำคลองสำโรง เพื่อไปขอรับดอกบัวจากชาวบางพลี... แม้ว่าจะไม่เคยรู้จักกันมาก่อน การให้และรับดอกบัวก็จะกระทำอย่างสุภาพ คือส่งและรับกันมือต่อมือ ก่อนจะให้กันก็ยกมือขึ้นจบอธิษฐานเสียก่อน เพราะถือว่าเป็นการทำกุศลร่วมกัน..^{๑๒๖}

ตักบาตรพระร้อยที่ปทุมธานี

เป็นประเพณีของชาวไทยเชื้อสายรามัญสามโคก เมื่อถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นต้นไป ในแต่ละวัดก็จะจัดให้มีงานประเพณีตักบาตรพระร้อยขึ้น ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา บรรดาวัดต่างๆ ก็จะนิยมจัดให้มีการใส่บาตรทางเรือ โดยพุทธศาสนิกชนจะล่องเรือรอใส่บาตรเป็นสาย ร้อยเรียงกันเป็นทิวแถวเมื่อขบวนเรือพระภิกษุ นำโดยเรือพระพุทธรูปมาประหนึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จกลับจากดาวดึงส์นำบรรดาพระสาวกทั้งปวงออกบิณฑบาตโปรดบรรดาพุทธศาสนิกชนที่นำภัตตาหารมาถวายด้วยความศรัทธาและเชื่อกันว่ามีอานิสงส์มาก เมื่อเสด็จสิ้นการทำบุญตักบาตรพระร้อยแล้วบรรดาวัดต่างๆ ก็จะจัดงานปิดทองพระ มีมหรสพสมโภชต่างๆ นานา และเข้าสู่เทศกาลถวายผ้ากฐินต่อไป..^{๑๒๗}

ตักบาตรน้ำผึ้ง

การตักบาตรน้ำผึ้ง เป็นประเพณีการถวายน้ำผึ้งแก่ภิกษุและสามเณร ของชาวมอญที่วัดพิมพาวาส อำเภอบางปะกง สืบเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าเสด็จประทับที่

^{๑๒๕} <http://www.ezytrip.com/webboard/show.php?id=๘๕๔ - ๘๖๓k>

^{๑๒๖} http://www.nairoburoo.com/nairoburoo_monthly/๒๐๐๒/๐๕/travel_ba...

^{๑๒๗} <http://entertainment.spiceday.com/viewthread.php?tid=๒๓๒๑๘ - ๓๕k>

ปาเลไลย์ มีช้างและลิงคอยอุปัฏฐากโดยการนำเอาอ้อยและน้ำผึ้งคอยถวาย ต่อมาจึงทรงมีพุทธชานุกฎาติให้ภิกษุสามเณรรับน้ำผึ้งและน้ำอ้อยมาบริโภคน้ำเป็นยาได้^{๑๒๘}

ตักบาตรน้ำผึ้งมีหลายที่ในประเทศไทยและการทำงานอื่น ๆ อีกที่ได้แบบอย่างจากพระไตรปิฎกดังกล่าวมาเช่น ตักบาตรน้ำผึ้งนี้ได้ตัวอย่าง จากอรรถกถาพระสัจจตันปิฎกเล่มที่ ๔๗ ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ เรื่องช้างปาเลไลยกะ^{๑๒๙}ที่อุปัฏฐากพระพุทธรองค์อยู่ตลอดพรรษาเป็นต้น

๒๓) กตุต อาหาร ภัต หรือภัตตอาหาร ข้าวสุก (โอทน กุร ภิกขา อนุน) มีรูปวิเคราะห์= ภาชติ อเนนาคิ กตุตฺ ของเป็นเครื่องกิน (ภาช ชาติ ในความหมายว่าเสพ ต ปัจจัย, แปลง ชุ เป็น ต) หรือ ภูญชิตพพฺพติ กตุตฺ ของที่พึงกลืนกิน (ภาช ชาติ ในความหมายว่า กลืนกิน ต ปัจจัย, แปลง อุ เป็น อ, ชุ เป็น ต)^{๑๓๐}

๒๓.๑ กตุต(ป) ออกเสียง พัด-ตะ ภัต(น) ออกเสียง พัด (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒) ในภาษาไทยเขียน ภัต โดยตัด ต ออกไปหนึ่งตัวและสามารถนำไปสมรสกับคำอื่น ๆ ได้ เช่น ภัตตอาหาร ภัตตาคาร ฯลฯ

๒๓.๒ ภัต ปราบกฐินพระไตรปิฎก และอรรถกถามากมายเฉพาะใน อรรถกถามี ๑๔๘๕ คำ ตัวอย่างเรื่อง ญาตินำภัตตอาหารไปถวายพระสุทิน ๖๐ ถาดดังนี้ “ก็บรรดาภัต ๖๐ หม้อนี้ เฉพาะหม้อหนึ่ง ๆ จุภัตพอแก่ภิกษุ ๑๐ รูปภัตแม่ทั้งหมคนั้น ภิกษุ ๖๐๐ รูปพอฉัน. ในสองบทว่า กตุตตาทิหาร อภิหรีสุ นี้ มีวิเคราะห์ดังนี้ :- อาหารที่ชื่อว่า อภิหาร เพราะอรรถว่า อันบุคคลนำไปเฉพาะ. นำอะไรไป ? นำภัตไป. อภิหาร คือภัตนั่นเอง ชื่อภัตตาทิหาร. ชื่อภัตตาทิหารนั้น. บทว่า อภิหรีสุ ความว่า ญาติทั้งหลายนำภัตตอาหารไปไว้เฉพาะหน้า. อธิบายว่า ถือเอาแล้ว ได้ไปยังสำนักของท่านพระสุทินนั้น. ถามว่า ภัตนั้น มีประมาณเท่าไร?”^{๑๓๑}

สังฆทาน

เป็นตัวอย่างเรื่องภัต หรือ ภัตตอาหารที่ใช้พูดในภาษาไทยเกี่ยวกับคำวัดทั่วไปอย่างเช่น คำถวายสังฆทานดังนี้ “คำถวายสังฆทาน อิมานิ มะยัง ภันเต ภัตตานิ สะปะริวารานิ ภิกขุสังฆัสสะ โอโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต ภิกขุสังโฆ อิมานิ ภัตตานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง

^{๑๒๘} <http://www.watkoh.com/forum/index.php?topic=๔๑๘.๐-๒๔k>

^{๑๒๙} ขุ. ขุ.ปาฐ. ฐ. อุ. อิติ. อ(ไทย)/๓๔/ ๒๕๔

^{๑๓๐} พระธรรมกิตติวงศ์ ๒๔๘๐ อ้างแล้ว

^{๑๓๑} วิ/อ/๑ อ้างแล้ว หน้า ๖๐๗

ที่ฆะรัตตั้ง หิตายะ สุขายะ คำแปล ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายซึ่ง กัตตอาหาร กับของที่บริวารทั้งหลายเหล่านี้แด่พระสงฆ์รับซึ่งกัตตอาหารกับทั้งของที่บริวารเหล่านี้ เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายตลอดกาลเทอญ”^{๑๓๒}

สลากภัต

"สลากภัต" หมายถึงอาหารที่ทากถวายพระตามสลาก นับเข้าเป็นเครื่องสังฆทาน ในสมัยพุทธกาลพระพุทธร่องค์ทรงอนุญาตไว้ในคำสอนนิสสัยว่าเป็นอติเรกलगส่วนหนึ่งถวายได้ไม่จำกัดกาล สุดแต่ศรัทธาสำหรับในปัจจุบันนิยมทำในฤดูที่มีผลไม้อุดมสมบูรณ์ ในระหว่างเดือน ๖ จนถึงเดือน ๘ เมื่อวัดใดจะจัดให้มีการถวายสลากภัต..^{๑๓๓}

ภาคต่าง ๆ ของไทยนิยมถวายสลากภัตด้วยชื่อที่แตกต่างกันไป ภาคกลางใช้คำว่า สลากภัต ภาคอีสานใช้คำว่า บุญข้าวสาก ภาคเหนือใช้คำว่า ทานก้วยสลาก ดังตัวอย่าง

ภาคเหนือ ทานก้วยสลาก

ประเพณีการ “ทานข้าวสาก” หรือการ “กินก้วยสลาก” ตามสำเนียงการพูดของเมืองเหนือนี้หมายถึงประเพณี ทานสลากภัต เป็นประเพณีที่ชาวเหนือถือสืบเนื่องมาช้านานแล้ว การทานก้วยสลากจะเริ่มในราววันเพ็ญเดือนสิบสองเหนือ (คือเดือนสิบใต้ ประมาณเดือนกันยายน) และสิ้นสุดเอาในเดือนเกี้ยวดับ (เดือนสิบเอ็ดใต้) การทานก้วยสลาก (หรือบางแห่งเรียกว่า ทานข้าวสาก)^{๑๓๔}

ภาคอีสาน บุญข้าวสาก

วันเพ็ญเดือนสิบของทุกปี ซึ่งเป็นช่วงฤดูการหลังจากการทำนา ชาวบ้านในภาคอีสานของประเทศไทย จะร่วมกันทำบุญตามประเพณีที่เคยปฏิบัติมา โดยนำกัตตอาหารคาว-หวานไปถวายพระสงฆ์ที่วัด เราเรียกการทำบุญนี้ว่า **"บุญข้าวสาก"**

ที่เรียกว่า **บุญข้าวสาก**ก็เนื่องมาจาก ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนต่างก็นำมารับอาหารคาว-หวาน ไปถวายพระสงฆ์นั่นเอง เพื่อให้ชาวบ้านถวายรับประทานได้ทั่วถึง และไม่เจาะจงพระภิกษุรูปหนึ่ง

^{๑๓๒} www.wadtheppabutrbanpot.com/catalog.php?idp=๑๔

^{๑๓๓} www.thaigoodview.com/library/.../๒๕๔๕/.../sec๕๒.html

^{๑๓๔} www.geocities.com/Tokyo/Subway/๑๖๕๑/salak.html

รูปใด จึงมีการจับสลากโดยการเขียนชื่อผู้ที่จะถวายสำหรับลงในบาตร แล้วให้พระภิกษุแต่ละรูปจับสลากชื่อของชาวบ้านที่ต้องการถวายสำหรับ..^{๑๑๕}

สลากภัตตามพระบรมพุทธานุญาต

สมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุรับสลากภัตได้ดังตัวอย่าง “สมัยต่อมากรุงราชคฤห์มีข้าวแพง ประชาชนไม่สามารถจะทำสังฆภัต แต่ปรารถนาจะทำอุทเทสภัต นิมนต์นภัต **สลากภัต** ปักจิกภัต อุโปสถิกภัต ปาฏิปติกภัตภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาคฯ รับสั่งว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตสังฆภัต อุทเทสภัต นิมนต์นภัต **สลากภัต** ปักจิกภัต อุโปสถิกภัต ปาฏิปติกภัต ฯ^{๑๑๖}

บางท้องถิ่นใช้คำว่า จังหัน หมายถึงข้าว อาหาร ที่ถวายพระสงฆ์ในตอนเช้า (ความหมาย น. ข้าว, อาหาร, (ใช้แก่พระสงฆ์). (จ. จงห่าน).)^{๑๑๗}

๕.๒ สรุปวิเคราะห์ท้ายบท ในการศึกษาวิเคราะห์ วิเคราะห์เปรียบเทียบอิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีใน ภาษาไทย ในบทที่ ๕ นี้เน้นเรื่องพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลในภาพรวม ไม่ว่าจะป็นนักการศึกษาหรือไม่ก็ตาม ก็สามารถพูดสนทนาและเข้าใจกันได้ เพราะใช้พูดร่วมกับภาษาไทยมาตั้งแต่เกิด จนกลายเป็นภาษาของตนไป (Mother tongue) หรือภาษาที่ใช้พูดมาตั้งแต่กำเนิด^{๑๑๘}อย่างไรก็ตามในการพูดจาสนทนาอาจมีปัญหาตามมาจากหลังได้ในการทำวิจัยแต่ละเรื่องนั้นจึงมุ่งเพ่ง (Focus) ไปในเรื่องนั้น ๆ

๕.๒.๑ ปัญหาในการพูดภาษาไทย

๕.๒.๑.๑ คำซ้อน-คำประสม

คำที่มีปัญหาในการเรียนการสอนคู่หนึ่งก็คือ "คำประสม" กับ "คำซ้อน" ว่าจะจะสังเกตได้อย่างไรว่าคำใดเป็น "คำประสม" และคำใดเป็น "คำซ้อน"

"คำประสม" คือ คำที่เกิดจากการเอาคำมูลหรือคำหลักตั้งแต่ ๒ คำขึ้นไป มาประสมกันจะเป็นคำภาษาเดียวกัน คือเป็นคำไทยกับคำไทยก็ได้ หรือจะเป็นคำไทยกับคำภาษาอื่น เช่น ไทยกับเขมร ไทยกับบาลี ไทยกับสันสกฤตก็ได้ หรือจะเป็นคำที่เอามาจากภาษาต่างประเทศด้วยกัน เช่น บาลีกับบาลี สันสกฤตกับสันสกฤต บาลีกับเขมร หรือบาลีกับสันสกฤตก็ได้ ดังจะได้ยกตัวอย่างประกอบดังนี้

ไทย + ไทย เช่น พ่อ + ตา = พ่อตา โรง + หน้ง = โรงหน้ง

^{๑๑๕} www.isangate.com/word/kaosag.htm

^{๑๑๖} วิ/๗ จุล. ภาค ๒ หน้า ๕๕

^{๑๑๗} <http://rirs๑.royin.go.th/new-search/word-๖-search.asp>

^{๑๑๘} <http://th.w๑dictionary.org/index.php?q=mother%๒๐tongue>

ไทย + บาลี เช่น ไทย + ยาม = ไทยยาม ผ้ำ + กลืน = ผ้ำกลืน

ไทย + สันสกฤต เช่น ทุน + ทรัพย์ = ทุนทรัพย์ ยก + ครู = ยกครู

ไทย + เขมร เช่น ยก + ทรง = ยกทรง วัน + เพ็ญ = วันเพ็ญ

บาลี + ไทย เช่น ราช + วัง = ราชวัง ผล + ไม้ = ผลไม้

สันสกฤต + ไทย เช่น ทรัพย์ + สิ้น = ทรัพย์สิ้น ศักดิ์ + นา = ศักดินา

บาลี + บาลี เช่น ราช + การ = ราชการ ปฐม + วัย = ปฐมวัย

บาลี + สันสกฤต เช่น ปฐม + บุรุษ = ปฐมบุรุษ ภูมิ + ศาสตร์ = ภูมิศาสตร์

สันสกฤต + สันสกฤต เช่น เกษตร + กรรม = เกษตรกรรม เศรษฐ + ศาสตร์ = เศรษฐศาสตร์

สันสกฤต + บาลี เช่น ฉัตร + ชัย = ฉัตรชัย ทิพย + ญาณ = ทิพยญาณ

เขมร + บาลี เช่น ผจญ + ภัย = ผจญภัย นัก + บุญ = นักบุญ

เขมร + สันสกฤต เช่น สนอง + โยษฐ์ = สนองโยษฐ์ นัก + ศึกษา = นักศึกษา

เรื่อง "คำประสม" นี้มีรายละเอียดที่ควรจะต้องศึกษาอีกมาก ข้าพเจ้าจะได้นำรายละเอียดบางอย่างมาเสนอท่านผู้ฟังในโอกาสต่อไป

"คำซ้อน" หรือ "คำซ้อนคำ" หมายถึง คำที่มีความหมายอย่างเดียวกันหรือทำนองเดียวกัน ตั้งแต่ ๒ คำขึ้นไปเรียงซ้อนกัน โดยมีความหมายเกือบมิได้แตกต่างไปจากคำเดิมแต่ละคำเลย คำซ้อนแบบนี้ บางทีก็เป็นการเก็บของคำโบราณที่เกือบไม่มีใครทราบแล้ว เอามารวมเข้าคู่กับคำที่กำลังใช้อยู่ หรือบางทีก็เกิดจากการเอาคำภาษาต่างประเทศ เช่น คำภาษาอังกฤษมาเข้าคู่กับคำไทยที่มีความหมายอย่างเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน เป็นการแปลคำกันไปในตัว บางทีอาจนำเอาคำที่มีความหมายอย่างเดียวกันถึง ๓ - ๔ คำมาซ้อนกันก็มี นับว่าเป็นความเฉลียวฉลาดของบรรพบุรุษของเราที่หาวิธีการรักษาภาษาไทยเก่า ๆ ไว้มิให้สูญหายไป และเป็นการเพิ่มพูนคำศัพท์ในภาษาไทยให้มากยิ่งขึ้น โดยไม่ทำให้ ทั้งคำเดิม เท่ากับเป็นการอนุรักษ์คำเก่า ๆ ไว้ และพร้อมกันนั้นก็รับเอาคำใหม่ ๆ เอามาผสมด้วย โดยพยายามเอาคำต่าง ๆ มาซ้อนกันอย่างเนบเนียนยิ่ง

ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน ได้อธิบายเกี่ยวกับ "คำซ้อน" ไว้ในหนังสือ "นิรุกติศาสตร์" ดังนี้

"คำซ้อนกันเป็น ๒ คู่ก็มี เช่น อัมหิมิพิมัน เกี่ยวดองหนองยุง เก็บหอมรอมริบ ดิดสอยห้อย ตาม บนบานสานกล่าว พูดจาวาขาน คำเหล่านี้ล้วนมีความหมายอย่างเดียวกัน หรือใกล้เคียงกันในคู่ของมันทั้งนั้น ถ้าคำหนึ่งเป็นภาษาต่างประเทศมีสองพยางค์ เมื่อซ้อนกับคำไทย ก็ต้องซ้อนสองคำเพื่อถ่วงเสียงให้เท่ากัน และเพื่อความไพเราะสละสลวยของเสียง คำตอนกลางของคำมักมีเสียงสัมผัสกัน เช่น เรือแพนวา กระโดดโลดเต้น มุ่งมาดปรารภนา ห้วยหนองคลองบึง เหาะเหินเดินฟ้า

"การเรียงคำที่ซ้อนกัน ตามปรกติเอาพยางค์หรือคำที่มีเสียงเด่นกว่าอีกคำหนึ่งไว้หลังเพื่อประโยชน์แห่งความไพเราะสละสลวยของเสียง เช่น ไรรณา เรือกสวน บ้านเรือน ใหญ่หลวง ใช้สอย ชั่วช้า แข่งขัน เหล่านี้ที่จะกลับกันเป็น นาไร่ สวนเรือก เรือนบ้าน ฯลฯ ไม่มี ยกเว้นแต่บางคำซึ่งต้องการสัมผัสกับคำอื่น เช่น ทรัพย์สิน เป็นสินทรัพย์นับล้าน ห้วนไหว เป็นไหวห้วนพรั้นใจเป็นต้น

"คำที่นำมาซ้อนกันนั้น ในชั้นเดิมก็เพื่อประโยชน์ขยายความของอีกคำหนึ่งนำหน้าของความหมายจึงไปตกอยู่แก่คำที่ไม่ใช่เป็นคำไขหรือขยายความหมาย ส่วนคำไขความก็คือขยายความหมายในตัวของมัน เพราะโอนเอาไปให้อีกคำหนึ่ง เช่น พูดว่า ฆ่าฟัน ก็ไม่ได้นึกถึงความหมายของคำว่าฟัน ว่าฆ่าฟันนั้นจะต้องฆ่าด้วยใช้ฟันด้วยมีด ฟันในที่นี้เป็นเพียงไขความคำหน้าเพื่อให้รู้ว่าเป็นการฆ่าให้ตายเท่านั้น ไม่ให้สับสนกับคำว่า ช้ำ คำ ถ้ายังเป็นภาษาถิ่นด้วยแล้ว ลงถิ่นออกเสียง ข ค เสียงหนัก คือเสียงอักษรสูงและอักษรต่ำเป็นเสียง ก เสียงเบา คือเสียงอักษรกลาง และระดับเสียงของคำผิดเพี้ยนกัน เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า วิธีซ้อนคำจึงมีประโยชน์และความจำเป็นในภาษาไทยเป็นทำนองเดียวกับภาษาจีน

"โดยเหตุที่คำไขความในคำซ้อนความหมายในคำจะอ่อนลง ๆ ในที่สุด บางคำก็สูญหายความหมายไป ไม่มีใช้เป็นคำพูดโดยปรกติในภาษาไทยของถิ่นอื่น หรือมีอยู่ในหนังสือเก่า เมื่อไม่ทราบ ก็อาจเข้าใจผิดว่าคำชนิดนี้เป็นสร้อยคำ แท้จริงคำซ้อนคู่เหล่านี้มีอยู่มากคำที่ยังมีใช้เป็นคำพูดโดยปรกติอยู่ในภาษาถิ่นอื่น เช่น ใช้สอย ชั่วช้า คอยท่า ให้ช่าง แคนนาย เป็นต้น"(จ้านงค์ ทองประเสริฐ)^{๑๓๕}

๕.๒.๑.๒ คำที่มี รร (รหั้น)

การใช้ รร หั้น ในภาษาไทยมักเป็นคำแผลงซึ่งมาจากภาษาอื่นเช่น ในภาษาไทยเราใช้ รร แทนเสียง อะ ในมาตราอื่นๆและแทนเสียงในแม่กน แทนเสียงอะเช่น วรรณกรรม ธรรม แทนเสียง อัน เช่น วรรณกรรม สวรรค์ จรรยา พรรณ

๕.๒.๑.๒.๑ ใช้ในคำแผลงที่แผลงมาจาก ประ กระ กระ เช่น บรรทม บรรจุ ครอบ ไถ บรรจง กรรชิ่ง

๕.๒.๑.๒.๒ ใช้ในคำแผลงที่แผลงมาจากคำที่มีตัวสะกดเป็นอย่างอื่น เช่น ภรรยา มรรค บรรยาย บรรษัท ฯลฯ

^{๑๓๕} http://www.tpschamnong.iirt.net/article/basa_๕nt๐๑๖.html

๕.๒.๑.๒.๓ ใช้เขียนคำที่รับมาจากภาษาสันสกฤต ซึ่งมีรูปศัพท์เดิม เป็น ร เรอะ เช่น
กรรม ธรรม วรรณ ฯลฯ^{๑๔๐}

ปัญหาที่คือมักหลงลืมในการเขียนสะกดคำ

การใช้ รร หัน นั้นมีปัญหาในหารสะกดดีมาก ต้องอาศัยความเคยชิน การเขียนบ่อย ๆ
เพราะมาจากภาษาสันสกฤตส่วนใหญ่ เช่น คำว่า บันได บันดาร์ ฯลฯ

สำหรับภาษา สันสกฤตที่เป็นคำนามตัวอย่างเช่น “บรรณ บรรณศาลา บรรณภูมิ
บรรณาธิกร บรรณาธิการ บรรณารักษ์ บรรดาก บรรพภาค บรรพบุรุษ บรรพต บรรพตวาสี
บรรพตศิขร บรรยงก์ บรรยเวกษก์ บรรยาย บริกรรม ฯลฯ”^{๑๔๑}

๕.๓ คำที่มีตัว ฤ

ภาษาสันสกฤตมีสระ ๑๔ ตัว เพิ่มจากบาลี ๖ ตัว คือ ฤ ฤา ฤ ฤา ใ อเ (แสดงว่าคำ
ที่มีสระ ๖ ตัวนี้จะเป็นบาลีไม่ได้เด็ดขาด)

บางแห่งมี ๑๓ ตัว คือ อ อา อิ อี อุ อู ฤ ฤา ฤ เอ ใ โอ เอา ตัวอย่าง ฤ เท่าที่มีใน
ครุฑตามอักษรดังนี้ “ นฤ นฤบดี นฤปเวสม์ นฤตย์ นฤตยศาลา นฤมาน นฤमित
พฤกษ์ พฤกษทล พฤกษเทวดา พฤกษศาสตร์ พฤกษา พฤฒ พฤฒา ศฤกาล ศฤดาล
ศฤงค์ ศฤงการ ศฤงคริน ศฤงคารี สฤก สฤดาล สฤต สฤยฎ์ สฤยฎี”^{๑๔๒}

สำหรับใน สระอื่น ๆ นั้นไม่มีปัญหาในการเขียน ให้สังเกตว่าที่คุ้นตาในภาษาไทย
เห็นมี อพยัญชนะ น พ ส ศ ข้อสังเกตอีกอย่างคือ มักใช้ตั้งชื่อด้วยเข้าใจว่าขลังดี

๕.๔ คำที่มีตัว ฑ

ภาษาสันสกฤตที่ใช้ ฑ มีไม่มาก และมักไม่เป็นอักษรนำ เช่น ครุฑ กรีฑา จูฑา ทัณฑ์
ทัณฑกรรมฯ^{๑๔๓}

๕.๕ คำสมาสและคำสนธิ

ปัญหาเรื่องคำสมาส สนธิ นั้น เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยแล้ว ข้อนี้ขอยกตัวอย่าง ของ ศ.
พิเศษ จ้านง ทองประเสริฐ (ราชบัณฑิต) ดังนี้

“คำที่มีใอยู่ในภาษาไทยเป็นจำนวนมาก มักจะมีรูปเป็นภาษาบาลีและสันสกฤต บางทีก็เป็น
คำเดิมของเขา บางคำเราก็บัญญัติขึ้นมาเอง โดยนำเอาคำบาลีและสันสกฤตมาบัญญัติใใช้เป็นคำไทย
ตามกรรมวิธีแห่งไวยากรณ์บาลี แต่เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยแล้ว บางทีก็มีปัญหาในการอ่าน เช่น คำ
ว่า “สรรพากร” เราอ่านว่า “สัน-พา-กอน” คำว่า “สรรพอาหาร” ซึ่งเป็นชื่อองค์กรในสมัยหนึ่ง บัดนี้

^{๑๔๐} <http://๒๑๐.๒๔๖.๑๘๘.๕๓/trangokmc/modules.php?name=News&file=article&sid=๓๕๐>

^{๑๔๑} จำลอง สารพัดนึก, อิทธิพลฯ/๒๒๕

^{๑๔๒} เรื่องเดียวกัน อ้างแล้ว/ ๒๑๔

^{๑๔๓} เรื่องเดียวกัน อ้างแล้ว/๑๒๔

ได้เลิกไปแล้ว ก็อ่านว่า “สัน-พา-หान” แต่คำว่า “กรรมาธิการ” ราชบัณฑิตยสถานกำหนดให้อ่านว่า “กำ-มา-ทิ-กาน” ทำไมไม่อ่านว่า “กั้น-มา-ทิ-กาน”

ในเรื่องเช่นนี้สำหรับผู้ที่เคยเรียนภาษาบาลีและสันสกฤตมาบ้าง ไม่ค่อยมีปัญหามากนัก เพราะบางทีเขียนเป็นรูปสันสกฤต แต่อ่านตามเสียงในรูปภาษาบาลี เช่น

คำว่า “ธรรมาสัน” (ที่สำหรับพระภิกษุสามเณรนั่งแสดงธรรม) ก็ไม่อ่านว่า “ทัน-มาด” ท่านให้อ่านว่า “ท่า-มาด” เพราะคำนี้ในรูปบาลีจะเป็น “ชฺมฺมาสน”

คำว่า “ธรรมันเตวาสิก” [อันเตวาสิก (ศิษย์) ผู้เรียนธรรมวินัย] ท่านให้อ่านว่า “ท่า-มัน-เต-วา-ลิก” เพราะรูปบาลีจะเป็น “ชฺมฺมนเตวาสิก”

คำว่า “ธรรมาธิปไตย” (การถือธรรมเป็นใหญ่, การถือความถูกต้องเป็นหลัก) ให้อ่านว่า “ท่า-มา-ทิ-ปะ-ไต” เพราะรูปบาลีเป็น “ชฺมฺมาธิปไตย”

คำว่า “ธรรมาธิฐาน” (มีธรรมเป็นที่ตั้ง ที่ยกหลักธรรมหรือสิ่งที่เป็นนามธรรมล้วน ๆ ขึ้นมาอ้างหรืออธิบาย) ให้อ่านว่า “ท่า-มา-ทิด-ถาน” เพราะรูปบาลีจะเป็น “ชฺมฺมาธิฐาน”

คำว่า “ธรรมานุสาร” (ความถูกต้องตามธรรม, ทางหรือวิธีแห่งความยุติธรรม, ความระลึกตามธรรม) ให้อ่านว่า “ท่า-มา-นุ-สาน” เพราะรูปบาลีจะเป็น “ชฺมฺมานุสาร”

คำว่า “ธรรมาภิมุข” (หันหน้าเฉพาะธรรม, มุ่งแต่ยุติธรรม) ให้อ่านว่า “ท่า-มา-พิ-มุข” เพราะรูปบาลีจะเป็น “ชฺมฺมาภิมุข”

คำว่า “ธรรมาภิสมัย” (การตรัสรู้ธรรม, การสำเร็จมรรคผล) ให้อ่านว่า “ท่า-มา-พิ-สะ-ไหม” เพราะรูปบาลีจะเป็น “ชฺมฺมาภิสมย”

คำว่า “ธรรมายตนะ” (แดนคือธรรมารมณ์, แดนแห่งมนัสคือใจ ได้แก่อารมณ์ที่ใจรู้ หรือเรื่องที่ใจรู้) ให้อ่านว่า “ท่า-มา-ยะ-ตะ-นะ” เพราะรูปบาลีจะเป็น “ชฺมฺมายตนะ”

คำว่า “ธรรมารมณ์” (อารมณ์ที่ใจรู้, อารมณ์ที่เกิดทางใจ) ให้อ่านว่า “ท่า-มา-รม” เพราะรูปบาลีจะเป็น “ชฺมฺมารมณ”

คำว่า “ธรรมิก” (ประกอบในธรรม, ประพฤติเป็นธรรม, ทรงธรรม, เช่น ธรรมิกราช สหธรรมิก) ให้อ่านว่า “ท่า-มิก” หรือ “ท่า-มิ-กะ” เพราะรูปบาลีจะเป็น “ชฺมฺมิก”

คำว่า “ธรรมานุธรรมปฏิบัติ” (การประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม, การประพฤติความดีสมควรแก่ฐานะ) ให้อ่านว่า “ท่า-มา-นุ-ท่า-มะ-ปะ-ติ-บัติ” เพราะรูปบาลีจะเป็น “ชฺมฺมานุชฺมฺมปฏิบัติ”

คำว่า “ธรรมาธรรมสงคราม” (สงครามระหว่างธรรมกับอธรรม) ให้อ่านว่า “ท่า-มา-ท่า-มะ-สง-คราม” เพราะรูปบาลีเป็น “ชฺมฺมาชฺมฺมสงคาม”

คำว่า “ธรรมาภิมณฑ” ซึ่งเป็นชื่อบรรดาศักดิ์ ของคุณหลวงธรรมาภิมณฑ (เถิก จิตรกเถิก) ให้อ่านว่า “ท่า-มา-พิ-มน” เพราะถ้าเขียนเป็นรูปบาลีก็จะเป็น “ชฺมฺมาภิมณฑ”

คำว่า “ธรรมาติศย์” ให้อ่านว่า “ท่า-มา-ทิด” เพราะรูปบาลีจะเป็น “ธมฺมาทิจฺจ”

คำสมาสที่มีคำว่า “กรรม” อยู่ข้างหน้า เมื่อเข้าสนธิกับคำที่ขึ้นต้นด้วย อ หรือ อา เช่น “กรรมาธิการ กรรมาชีพ กรรมาชน” ก็ทำนองเดียวกันที่จะให้อ่านว่า “ท่า” ไม่ใช่ “กัน” เพราะเหตุผลทำนองเดียวกับคำสมาสที่มีคำว่า “ธรรม” อยู่ข้างหน้า แล้วเข้าสนธิกับคำที่ขึ้นต้นด้วย อ หรือ อา นั่นเอง

คำว่า “กรรมาชีพ” (คำเรียกชนชั้นกรรมกรหรือลูกจ้างผู้หาเลี้ยงชีพด้วยค่าจ้างแรงงานว่า ชนกรรมาชีพ) ท่านให้อ่านว่า “ท่า-มา-ชีพ” ไม่ใช่ “กัน-มา-ชีพ” เพราะรูปบาลีจะเป็น “กมฺมาชีวะ”

คำว่า “กรรมาชน” แม่พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ มิได้เก็บไว้ แต่ก็มีผู้ใช้อยู่บ้างเหมือนกันก็ควรจะอ่านว่า “ท่า-มา-ชน” ด้วย

ข้อนี้ฉันใด คำว่า “กรรมาธิการ” อันหมายถึง “กรรมการใหญ่” ไม่ใช่กรรมการธรรมดา ท่านให้อ่านว่า “ท่า-มา-ทิด-ทาน” ก็ฉันนั้น เพราะคำนี้ ถ้าเขียนเป็นรูปบาลีก็จะเป็น “กมฺมาทิจฺจ”

ภาษาไทยจะว่าเป็นภาษาที่เรียนสนุกก็นับว่าสนุกมาก แต่สำหรับผู้เรียนจะต้องมีความรู้ด้านภาษาบาลีและสันสกฤตอยู่บ้าง จึงจะสนุกมากเป็นพิเศษ เพราะจะทราบดีว่าทำไมคำนั้นจะต้องอ่านอย่างนั้น คำนี้จะต้องอ่านอย่างนี้ด้วย”^{๑๔๔}

๕.๖ คำบัญญัติ

ปัญหานี้ก็น่าจะมาจาก การปรับปรุงแก้ไขพจนานุกรมอยู่เป็นระยะ ดังตัวอย่างที่วิเคราะห์ดังนี้ “คำ สาสน์ (อ่านว่า สาด) สาส์น (อ่านว่า สาน) และ สาร (อ่านว่า สาน) ยังมีการนำไปใช้สับสนกัน ดังข้อความที่เห็นกันอยู่เสมอ ๆ เช่น สาสน์จาก (นายกรัฐมนตรี, ผู้ว่าการ ฯลฯ) สาส์นจาก... หรือ สารจาก... ทำให้เกิดความสงสัยว่า ควรจะใช้คำใดจึงจะถูกต้อง ถ้าเปิดพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ พิมพ์ครั้งที่ ๔ จะไม่พบคำ "สาส์น" แต่จะพบคำว่า สาสน์ (หน้า ๘๑๘) และคำว่า สาร (หน้า ๘๑๕) ซึ่งนิยามไว้ดังนี้ สาสน์ (สาด) น. คำสั่ง, คำสั่งสอน; โดยปริยายหมายถึงพระราชหัตถเลขาทางราชการ จดหมายทางราชการของประธานาธิบดี และลิขิตของพระสังฆราช เช่น พระราชสาส์น อักษรสาส์น. สาร ๑, สาร-๑, สาระ (सान, สาระ-) น. แก่น, เนื้อแท้ที่แท้จริง, เช่น แก่นสาร ส่วนสำคัญ, ข้อใหญ่ใจความ, เช่น ไม่เป็นสาระ; ถ้อยคำ เช่น กล่าวสาร, หนังสือ เช่น นิตยสาร, จดหมาย เช่น การที่พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ไม่เก็บคำ สาส์น เพราะเป็นคำที่อ่านและเขียนผิด อักษรวิธีไทยของคำที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤต คำบาลีสันสกฤตนั้น พยัญชนะตัวที่ไม่มีรูปสระกำกับอยู่และไม่ใช้ตัวควบกล้ำหรือตัวสะกด จะอ่านเหมือนมีสระอะประสมอยู่เสมอ โดยเฉพาะพยัญชนะตัวท้ายคำ เช่น สาสน (อ่านว่า สาด-สะ-นะ) เมื่อไทยรับคำบาลีสันสกฤตมา

ใช้มักนิยมแปลงพยัญชนะตัวท้ายคำเป็นตัวสะกดบ้าง เช่น กาล (กา-ละ) อ่านเป็น กาน, ขย (ชะ-ยะ) แปลงเป็น ขัย แปลงเป็นตัวสะกดและตัวการันต์บ้าง เช่น สนฺต เป็น สันต์, วิโรจน เป็น วิโรจน์ คำ สาสัน ซึ่งเป็นคำมาจากบาลีว่า สาสน จึงต้องเขียนว่า สาสัน (อ่านว่า สาด) จึงจะถูกต้องตามหลักอักษรวิธีไทยดังกล่าวข้างต้น และคำนี้มีแบบแผนการใช้มาแต่โบราณกับลิลิตของพระสังฆราช เช่น สมณสาสน์, พระราชหัตถเลขาทางราชการ เช่น พระราชสาสน์ เท่านั้น ส่วนที่มีการใช้คำว่า สาสัน และอ่านว่า สาน คงเนื่องมาจากชื่อหนังสือ สาสันสมเด็จ ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมจดหมายโต้ตอบเกี่ยวกับความรู้ทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ ฯลฯ ระหว่างสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับสมเด็จฯ กรมพระยานครินทรานุวัตรดิวงส์ หนังสือเล่มนี้เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายมาก คำ สาสัน นี้จึงคิดหูดิตตาและนำไปใช้ในความหมายของ "จดหมาย" กันแพร่หลาย ที่ถูกแล้ว คำว่า สาสัน จะต้องถือว่าเป็นคำวิสามานยนาม เป็นคำยืมที่ใช้เป็นชื่อหนังสือเล่มนี้เท่านั้น^{๑๔๕}

อย่างไรก็ตาม ข้อยุติคือ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ที่เป็นที่ยอมรับกันในการอ้างอิง ภาษาไทยถือเป็นวัฒนธรรมทางภาษาของชาติ มีการเพิ่มเติมปรับปรุงตลอดเวลา

^{๑๔๕} <http://www.arunsawat.com/board/index.php?topic=๕๔๔.msg๕๔๖๕๐>